

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

TIZENHATODIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1927.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK és KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

	Oldal
Futó Jenő: Herczeg Ferenc. (Befejező közlemény.)	277
Tolnai Vilmos: Arany János: Előhang Csabához	314
Tolnai Vilmos: Jókai Mór forrásaihoz.. . . .	315
Alszeghy Zsolt: Összefoglaló könyvszemle	316

BÍRÁLATOK.

Váczy József: Pusztai harangszó. — Balla Irma: Vaskuthy Gábor. — Reményik Sándor: Két fény között. — Baja Mihály: Óh, szép ifjúságom, — Balogh István: Hó-fa. — Marconnay Tibor: Kacagva tört ki a faun a pagonyból. — Kisléghy Kálmán: Hódolat. — Régi olasz novellák. — Pukánszky Béla: A magyar- országi német irodalom története. — Brisits Frigyes: Prohászka- breviárium. — Mitrovics Gyula: Gyulai Pál esztétikája. — Waisbecker Ede: Pázmándi Horvát Endre szépirodalmi mun- kássága. — Gulyás József: Üvegcserepek. — Zulawski Andor: Az új magyar irodalom problémái. — Új verskötetek. — Timár József: Lélek a mezőn és más elbeszélések. — Haberern Gusztáv: Kis Korálkönyv	326
---	-----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

I. Folyóiratok	335
II. Hírlapok	339

FIGYELŐ.

Pintér Jenő: Ady-problémák. — Gulyás Pál: Elhúnytak. — Hírek. — Új könyvek. — Inhalt der selbständigen Mitteilungen.. . . .	341
--	-----

A most közreadott füzettel (7—8. szám) befejeztük folyóiratunk 1927. évi évfolyamát. A következő évfolyam előfizetési árának (8 P) beküldését 1928 január 1-ig kérjük.

TANULMÁNYOK.

Herczeg Ferenc.

Irta: FUTÓ JENŐ.

A nemzeti megpróbáltatások korában.

(1915—1926.)

Herczeg Ferenc külső élete 1915-től napjainkig a méltán megérdemelt elismerésnek és újabb írói diadaloknak hosszú láncolatát mutatja. Szerencsétlen véget ért utolsó koronás királyunk, a legilletékesebb művészi és tudományos körök, valamint a művelt magyar társadalom karöltve és egymással verseryre kelve buzgólkodtak ezen idő alatt azon, hogy az elismerésnek és a szeretetnek beszédes jeleivel halmozzák el. Az 1916-i királykoronázás alkalmából a Művészetért és Tudományért c. díszjelvényt nyerte. Az Akadémia 1919-ben másodelnökévé, 1922-ben igazgatósági tagjává választja, 1924-ben pedig oly szokatlan módon nyújtja feléje az elismerés pálmáját, hogy hasonlót még fennállása óta magyar író tőle nem kapott: először élve ajánlási jogával, Herczegnek *Az élet kapuja* c. történeti regényét terjesztette kitüntetés végett a Nobel-bizottság elé.

Ebben a korszakban mindenekelőtt *Az aranyhegedű* (1916) c. szimbolikus regénye ragadja meg figyelmünket.

Arató István hírneves pesti orvosprofesszor, a Nobel-díj nyertese, olyan asszonyt akart magának feleségül, „aki neki köszönheti mindenét és aki rajta kívül nem imád semmiféle faragott istent“. Ilyen nőt vélt feltalálni Gráczian Katalinban, aki születése után anyját rögtön elvesztvén, nagyapjának oltvai házában nevelkedett. Serdülnő leánykorában megszerette az akkor még a berlini laboratóriumban dolgozó, de máris nagy hírnévnek örvendő Arató Istvánt, házasságra lépett vele s öt évig a legboldogabb életet élte oldalán. Boldogságukat azonban megzavarta a világháború s Katalin mellől nemesak két kis sógora,

hanem férje is a haretérre került. Katalinra rettenetes hatással volt férje távozása, már-már öngyilkosságra gondolt, mert őket „nemcsak a pap eskette . . . a természet szánta egymásnak és az Úristen áldotta meg“. De mindezt „csak úgy mondta“, mert nemsokára beleélte magát a gondolatba, hogy ezután sokat lesz egyedül s mivel férjének egy régi ismerőse: Uzon Csabáné, Ember Mária, a férje elvesztése miatt érzett fájdalomában Arató járványkórházába ápolónőnek ajánlkozott, ő is ápolónő lett. A Kádár professzor vezetése alatt álló Illésházy alapítványi kórház lelke Katalin volt. Az idegsokkal odakerülő Milka százados lelki egyensúlyát is neki sikerült a kórházba becsempésztett gondonka segítségével helyreállítani, mert sógoraitól tudta, hogy századosuk rajong a zenéért. Az ápolásnak az lett a vége, hogy Katalin és Milka megszerették egymást. Nemsokára a két Arató-fiú is a Katalin kórházába került, de midőn nyomára jöttek sógornőjük és századosuk szerelmének, megdöbbenésükben rögtön haretéri szolgálatra jelentkeztek s búcsú nélkül távoztak.

Midőn az első háborús tavasz beköszöntött, már nyíltan beszéltek a kórházban, hogy „mamuska szerelmes“. Arató is egészen idilli helyzetben találta hazatérése alkalmával Katalint a századosossal s midőn éjjeliszekrényének fiókjában a Milka fényképére akadt, „förtelmes gyanu vicсорította rá a pofáját“, amit megerősített neje viselkedése is. Ekkor kap észbe Arató s beszélgetés közben a „szimuláns“ századosra terelve a szót, ráijeszt a feleségére. Az asszony elfehéredett, egy pillanattig farkasszemét néztek egymással, aztán Arató a másik szobába ment, „nem tudta tovább nézni“. Arató már ágyában pihent, midőn egyszerre mellé állt Katalin, majd kezét keresve ráborult és keservesen zokogott. Arató ekkor szelíden magához vonta és kérdezte, hogy miért nem viseli a tőle kapott Szent Katalin-aranyat és miért hord helyette zománcozott kis keresztet. Katalinban erre megdermedt a lélek. Arató pedig érezte, hogy mint hül ki a teste, aztán feküdni tért. Midőn Arató reggel búcsúzni akart tőle, alvást színlelt s így búcsú nélkül váltak el egymástól.

Miután Arató is, Katalin is tisztába jött az új helyzettel, az utóbbit főként a jövő kérdése aggasztotta. Nem szerette a botrányt, a feltűnéstől is irtózott, ezért azt kívánta, hogy Arató haljon meg. Másnap a kórházban Kádár értesíti az ura haláláról. A lesújtó hírrre nem esett össze és elég hamar beleélte magát

a gondolatba, hogy ő most már özvegy és urára szeretettel emlékezett vissza. Fogadta a kondoleálókat, de fogadta a Milka látogatásait is. Arató azonban nem halt meg valóban, halál-hírét ő maga terjesztette ezredorvosával, Ember Sándorral; csak igen súlyos lefolyású tifuszon ment keresztül s Uzon Csabáné ápolta. Felgyógyulása után a fővárosba ment Ember Sándorral s őt küldte fel előre lakásába, hogy Katalint a találkozásra előkészítse. De csak a hű Kántor kutyát találták otthon s ezzel indult most Arató a Belváros felé. Egy kihalt utcán bandukolva, ismerős gyöngyvirágillatot érzett és egy gyászruhás nő ment előtte, melegen összekapaszkodva egy délceg katonatiszttel. Arató elébük került s aztán nyugodtan haladt tovább. Katalin és Milka ráismernek a kutyára s gyanut fognak, hogy a mellettük elhaladt férfi Arató István. Katalin ekkor futott az ő meghalt ura után. Arató Oltvára utazott, Katalin és Milka pedig megnyugodtak abban, hogy tévedés volt, mert Arató halott. Másnap Katalin is Oltvára utazott Milka kíséretében. A járványkórházba akartak hajtatni, de Katalin közben a Harkályvár (Arató oltvai lakása) előtt leszáll, egy könyvet akart lehozni onnan. Milka lenn várta ujságot olvasva s így értesül arról, hogy Arató él. Katalin pedig fenn látta szoborrá dermedten, élő urát Ember Mária, Arató Péter és a hű Kántor kutya társaságában. Hirtelen távozott, idegennek érezte magát ott, mert az oltvai kastély erkélyén levőknek „közös gondolatok és közös fájdalmak családi bélyeget nyomtak az arcára“.

A regény a közelmúltban lezajlott nagy világégésből meríti tárgyát és kiválóan jellemző erővel mutatja be, hogy a hatalmas orkán milyen pusztítást végzett egy család életében. A mű kiválóan sikerült háborús korképnek is mondható, mert számos olyan vonás van benne, amely általános jelenségnek tekinthető. A meseanyag egészen egyszerű, a háborúban nagyon megszokottá vált történet. Az egész arról szól, hogy a hadba távozott férjhez mint lesz hűtlenné a felesége. A hűtlennéválás, a lelki eltávolodás rajza a legértékesebb eleme a műnek.

A regény — ismételjük — szimbolikus. Már a címe is az. Helyes, világos értelmezésére az író szavait idézhetjük: „Mindem nő, aki szeret, mindegyik, aki igazi asszony, az aranyhegedű édes és puha hangjával beszél az ő drótszakállú királyához. A válóság hidegen sziszegő, harapós kis kígyóit nem ereszti ki a száján.“ Az aranyhegedű tehát az a mézes-mázos hang, amely-

lyel a nő a férfit megnyeri és áztatja. Ezen a hangon beszél a regény hőse, Katalin is és jellemét az aranyhegedű folyton változó akkordjai képezik. Míg Arató Istvánt nem szerette, százféle alakban tünt fel s „midőn felesége lett, egy új szereplő jelent meg az élet színpadán: Katalin, a híres ember hitvese. Ebben a szerepében tökéletes volt, mert boldog volt és boldoggá tette az urát“. Katalin is Aratótól kapta az ő aranyhegedűjét s bár első találkozásuk alkalmával pusztá kézzel állott előtte, „de rögtön és ösztönszerűen megérezte, hogy milyen az asszony, aki ennek a férfinak való és azóta akarva, nem akarva, mindig az István asszonyának a dalát játszotta“. Míg szerelme tartott, „a nagy Arató tanár kiesi felesége“ volt. A kórházban mint hollandus főköztos ápolónő új alakban jelenik meg s ez a Katalin jobban tetszik neki, mint minden más előbbi. Midőn Milka közelférkőzik szívéhez, „önmagának“ muzsikál az aranyhegedűjén s midőn a „háborús hóbort“ következtében megszűnt az ura iránt érzett szerelme, „a maga útján jár. A bájos Senkiből Valaki lett. Egyéniség“. „Most már nagy távolságról nézte őket (urát és sógorait), mint valami idegen fajt.“ Midőn ura hosszas távollét után hazajön s döbbenve tapasztalja a nagy változást, ő már akkor rég' „abbahagyta a játékot. Nem akart tetszeni“. Még „egy percre felébredt benne a forró honvágy az elmúlt nyár után“: békülő szándékkal ül le az ura ágyára „a hűtlenség szimbóluma“: az urától még leánykorában kapott, szerencsét hozó Katalin-aranynak a Milkától származó kis zománcos kereszttel való feleserélése azonban Aratót arra az elhatározásra bírja, hogy Katalin „menjen oda, ahova mennie kell“. Ettől kezdve az egész lénye „esupa titkolózás és visszautasítás“ s hogy botrány nélkül a Milkáé lehessen, ura halálát kívánja. Midőn hűnös kívánsága hamis hír elterjedése folytán teljesedni látszik, ismét új alakot ölt és pompás gyászruhájában a „híres ember“ özvegye lesz. De midőn a hú Kántor kutya kíséretében urát véli a mellette elhaladóban, fut „meghalt ura után“ s midőn élő urára talál, dermedt szoborrá válik és nem akarván, „hogy meglássák gyászruhájában“, gyorsan távozik s míg a reá várakozó Milka századosig ért, azon gondolkozott, hogy gazdag lelki ruhatárának melyik darabját vegye magára erre az alkalomra.

Íme, ezek a Katalin lelkiéletének főbb mozzanatai. Jelleme sem nem tragikus, sem nem kómikus: a „hadi menyecske“ meg-

szokottá vált alakja, akit „ugyanaz a fölséges erő, mely tavaszi estéken vadgalambszárnyakon vonul el a nyárfák fölött“, kényszerített arra, „hogyan hagyja a régi fészket“, aki „azért gyűlöli az urát, mert ösztöne hajtja, hogy családot alapítson azzal, akit jobban szeret“. Lelkében a háború „felkavart mindent, ami nagyszerű és gyalázatos“ volt, „de amit felszínre vetett, az azelőtt is benne lappangott már lelkében“. Jellemének megmintázásául olyan motívumokat használ Herczeg, amelyek már előző műveiben is feltalálhatók. Már az *Arianna* című elbeszélésében kifejti, hogy „a nő hangszer a férfi kezében“ s hogy a nő tetszését olyan férfi nyeri meg, aki alkalmat ad neki az érvényesüléshez. A *Férfiszív* című elbeszéléssel pedig azt igazolja, hogy a férfi a nőben nem annak egyéniségét, hanem a szerelme alkotóerejével megteremtett női ideált: férfi mivoltának asszonyi kiegészítőjét szereti. „Katóka bájos alakját is csak ő (Arató) álmodta meg és az ő játszi fantáziája vetítette rá egy idegen asszonyi testre. Gráczján Katalinnak azonban soha semmiféle közö nem volt Arató István Katókájához, azt ő csak átvette az urától, mint valami idegen, művészeti motívumot, amelyre aztán őt esztendőn át virtuóz változatokat játszott arany hegedűjén. Ezekkel hódította meg a jó Milka kapitányt is. Ez volt az ő bájos és együgyű tücsökdala.“ Katalin lelki élete teljesen e szerint alakul. Akármilyen helyzet elé állítja a sors, gazdag lelki ruhatárában mindig talál egy-egy olyan darabot, amelyet, mint alkalmi jelmezt, magára ölthet. Ő tehát az Éva hercegnő és Ladányi Edit rokona. A női jellem boszorkányos vonásai feltalálhatók az ő lelki életében is, de sokkal enyhébb, finomabb színezetben s inkább a kellemes, szeretetreméltó vonásai domborodnak ki. A látszat szerint ő nem mindennapi nő, a férjétől való elpártolást azonban tisztán az erotikumból magyarázza Herczeg.

Az arany hegedű egyik legjelesebb háborús regényünk. Nehezség az első háborús lelkesedésnek, de az itthonmaradtak szorongó, aggó félelmének s a háború által átalakított magyar társadalmi életnek is igen hű és eleven képét kapjuk benne. Elsőrangú művészi remekké mégis a fenn részletesen ismertett, igen finom lélekrajz teszi, amelyet Herczeg utólérhetetlen művészi finomsággal még a hűség Kántor kutyába is átvisz és valósággal jellemmé avatja. Bizonyos fokig nehezzé teszi a mű igazi megértését a rajta átvonuló miszticizmus. A felhők

szerepe nem elég világos; úgy hisszük, hogy Arató lelki világával függenek össze, ez az összefüggés azonban nem mindenütt észlelhető. Arató tifuzsos lázalmának a leírása valóban mesteri, de ennek a mesével való kapcsolata sem mindenütt világos. A mese simán gördülő. A műben nincs felesleges elem, úgy a főesemény, mint az epizódok szerves összhangban vannak egymással, támogatják, kiegészítik egymást. Az érdeklődést Herczeg mindvégig nemcsak ébrentartja, de fokozza is, a mű lágy szentimentalizmusa átragad az olvasóra is.

Egyéni fájdalmanak elpanaszolása után írja meg Herczeg *A hét sváb* (1916) című történeti regényét, amelyben — mint már utaltunk rá — a multból megelevenített színes képekkel akarja megnyugtatni a magyarságot, hogy a derék délvidéki svábok a nagy világégés közepette sem lesznek hűtlenek a magyar nemzethez. A mű inkább színes, eleven történeti korrajz, mint a szó szoros értelmében vett regény. Az anyagot Milleker Bódog *Versec szab. kir. város története* című művéből merítette, ennek előadását nyomon követi, de családi hagyományt is vegyít bele. Özvegy Grafnéban és családjában, továbbá Hoffer Bábikában a Herczeg őseire, illetőleg az utóbbiban és Graf Janiban szüleire vélünk ismerni. Őseiről is meg vagyunk írva, hogy a selyemgyártás terén különösen kitűntek. A Graf és Hoffer nevek költöztek, a többi szereplő neve mind történeti, Milleker művében mind feltalálható. A mű hőse nem Graf Jani, aki nem áll mindenütt az események középpontjában, hanem mint Schiller *Tell Vilmos* című művében a svájci nép, itt a derék délvidéki svábság. Lényegében ezeknek magyarrá válását festi Herczeg igen finom lélektani indokolással. Bár a történeti eseményekhez híven ragaszkodik, unalmassá sehol sem válik, mert a való eseményeket képzeletszötte elemekkel élénkíti és idilli jelenetekkel tarkítja. Herczeg csataképei nem állíthatók ugyan arra a nivóra, amelyen a Jókai színes csataképei állanak, de mind frissek, szemléletesek és jellemzők a korra, emberekre egyaránt. Igen finoman és a fokozatos haladást megtartva eseteli a délvidéki sváb nép lelki átalakulását és maró ellentétként állítja ezzel szembe a rácok izzó, fanatikus magyargyűlöletét. Ez a nagy ellentét, amely az ősök lelkéből az ivadékokéba öröklődött át, a svábok magyarhúségének legigazabb bizonyítéka és a magyarság vígasza a világháború ezer megpróbáltatása közt.

E buzdító, megnyugtató hang mellett a költői játék hangja is megcsendül Herczeg lantján a *Magdaléna két élete* (1916) című regényében. A mű leleményes alkotás, mert benne a nagyjában azonos eseményt ugyanazon szereplőkkel megfordított helyzetben is látjuk lejátszódni. Herczeg voltaképpen két mesét sűrít össze eggyé, amelyek közül egyik a másikkal megfordítottja. A mű alapgondolatát röviden abban lehet összefoglalni, hogy az ember sorsa gyakran parányi csekélységen múlik.

Ilyen parányi csekélységen múlik a dúsgazdag Grálné ivadékainak a sorsa is. Az éltes nő egy pamutgombolyag felvétele által dönti el, hogy óriási vagyona a Csákó- vagy a Videczky-nemzetségé legyen-e. Előbb a Videczkyeknek kedvez a szerencse s a család képviselője, a dúsgazdag Videczky Flóris, Temesváron büntetőjogi tanulmányokkal foglalkozik. Házi alkalmazottként hozzászegődik a rokona, Csákó Magdaléna, aki szép szemeivel rögtön megbabonázza s később az öreg Grálné egyik nagyon értékes ékszerét ellopja tőle. Magdaléna börtönbe kerül, majd bűnei miatt a siralomházban várja a bakót. Flóris nem siet segítségére, hanem azt hiszi, hogy midőn a bakó lecsapja a Magdaléna fejét, ugyanakkor ő is utolsót sóhajt. De a „mult és jövő“ ura egy „második“ életet enged nekik s az ítélet végrehajtásának hajnalán mindkettőnek az álmába az öreg Grálné „világít“ be, amint a gombolyag felvevésével újra felosztja a vagyont s most a sors a Csákó-nemzetségnek kedvez. A nagy vagyon birtokosa most Csákó Magdaléna, aki egy ideig igen boldogan élt férje, Nagy Miklós, oldalán. Midőn Bécsből temesvári birtokaikra költöznek, magukkal viszik új komornájukat: Videczky Flórist is, aki úrnőjét megszereti s mint vérengző hajlamú ember meg akarja gyilkolni. Flóris azonban börtönbe kerül és halálra ítélik. Míg ő az utolsó éjszaka is csak azt sajnálta, hogy miért nem ölte meg úrnőjét, addig ez úgy gondolta, hogy a kivégzés pillanatában meg fog állani a szíve.

Mindkét történet önmagában befejezett egészet alkot s külön-külön mindkettő érdekesebb, mint egybeolvasztva. Az összeolvasztás mesterkéltség. A lelki életet különösen az első részben igen nagy biztossággal fejleszti írónk s a párhuzamos esemény mellett párhuzamos jellemeket alkot. Mindkét főbb szereplő lelkében olyan ösztönök és hajlamok élnek, amelyek a mű két részének ellenkező irányban fejlődő cselekményében azonos eredetre vezethetők vissza. Videczky Flóris az első részben nem-

csak büntetőjogi tanulmányokat folytat, de „egy ideális mintagyilkosság előkészítésével” is foglalkozik. Lelkében tehát már az első részben megvan az alap a gyilkosságra, amelyet a második részben végre is akar hajtani. Magdaléna mindkét részben egyaránt szép, kedves, szeretetreméltó, de együgyű is, környezetének játékszere. Még mint dúsgazdag földesasszony is csak akkor kap észbe, amidőn nagyon kézzelfogható bizonyítékok szólnak kijátszása mellett. A műben valószínűtlenséggel is találkozunk (Magdaléna álma), Herczeg azonban inkább az érdekesre, a szórakoztatásra helyezte a súlyt s ezt el is érte.

Herczegnek eddig megjelent utolsó novellás gyűjteménye, a *Tűz a pusztában* (1917) című, a legkülönbözőbb irányú elbeszéléseket foglalja magában. A kötet nevét a legterjedelmesebb elbeszéléstől vette, amelyben a régi boszorkányvilágot eleveníti meg nagy virtuozitással és azt indokolja meg, hogy az ember szellemi életének ez a balga hajtása miből keletkezik és táplálkozik. Az elbeszélés alapját régi népmesei motívumokból és régi boszorkányperemből merítette, aminőket Komáromi András gyűjtött össze. De nem a fantasztikus, izgató boszorkányper tárgyalása köti le a figyelmet, hanem a művészi képzelő- és megelevenítő erő bájos játéka, amellyel Herczeg a boszorkányvilág esodás titokzatosságát élénk varázsolja. Itt is a tettek lélektani indokolásában látjuk az ő mesteri kezének a nyomait. Autoszugesztíóból, rejtélyes álmok hatásából, az emberi természetnek a titokzatosság iránt való hajlamából és képzelődéséből állítja össze azt a lelki folyamatot, amely a boszorkányhitre vezet. Maga a mese nem nagyon érdekleltő. Hogy Dorogi Gáspár uram feleségét, Annust, hányszor látogatta meg Marosiné, miként került ennek hálójába, hogyan pattant föl a titok zárja — bár izgató, de nem fontos; nagyon értékes és lebilincselő azonban a lelki átváltozás festése, amelyben írónk remekel.

A címet adó novellán kívül vannak Herczeg egyéni fájdalomát szimbolikus mezben visszatükröző elbeszélések is a gyűjteményben. A boszorkányvilág esetelése következtében már a *Tűz a pusztában* címűben is sejteni lehet bizonyos alanyi vonatkozást, mégis ebben a tekintetben különösen *A fekete küszöb*, *Öt órakor* és *Az utolsó villamoskocsi* című elbeszélések tükrözik vissza írónk pesszimiztikus lelki világát. *A fekete küszöb*-ben a halál gondolata lepi meg lelkét. Azt festi ebben a novellában, hogy a halál rémes árnya hányszor és hányféle alakban

suhan át az ember életén, hányszor hiszi az ember, hogy már ott áll a fekete küszöbön, de az életöszton és a kötelesség visszahívja az innenső partra, jóllehet az ember úgy gondolkozik, hogy „talán jobb lett volna, ha szépen és csendben átlépünk rajta.“ Az *Öt órákor* című novellában is a halál előérzete, sejtelmé szállja meg és egy végzettragédiába illő mesével azt igazolja, hogy sorsát senki sem kerülheti ki. Az *utolsó villamoskocsi*-ban ismét a női démont mutatja be egy mindennapos eseményvel kapcsolatban. Az éles megfigyelő Magábanjáró úr írónk maga, aki valósággal menekül Éva hercegnő vámpírszájú utódja elől.

A háború okozta pesszimiztikus hangulat szól hozzánk *Az idői rózsák* című elbeszélésből. Írónk egy öreg kertész álarca alá rejtőzve, 1915 tavaszán rezignáltan kérdi, hogy az idén nemesítsen-e rózsát: folytassa-e a lantpengetést. A természet életéből vett példák után végül a magyarság nagy szerencséjére a lantpengetés folytatására határozza el magát. A *fiú* című elbeszélésben ismét a keresztfiával foglalkozik s azt beszéli el, hogy mint örült az a háború kitörésének, milyen lelkesedve vonult a harcra s mint érezte magát a nagy világégés első hónapjaiban. A lelkesedés hangját azonban felváltja *Az idén nem lesz karácsony* című elbeszélésben a fájdalommal vegyes szeretetteljes visszaemlékezés hangja. „A fiú“, az író keresztfia, Völhyániában elesett s ezért nem lesz az idén karácsonyuk. Az elbeszéléssel örök emléket állít Herczeg egy szép reményekre jogosító magyar ifjúnak: keresztfiának, irodalmunkban.

Az „ifjú szellemóriások“, a tehetség hiányában könyökkel és tele torokkal (a sajtó segítségével) felfelé törtetőök részéről ért támadást parodizálja Herczeg *Az őserdőben* és a *Hősi rege* című szimbolikus elbeszéléseiben. Nagyapót (Herczeget) fel akarják falni a kis dinga leánynak, Rarának (a Nyugat valamelyik írójának) a lakodalman (íróvá avatásán), nagyapó azonban még a törzsfőnök és a főpap kérésének sem enged, nem akarja, hogy őt megegyék. A lakodalom előtt megszökik otthonról és átúszva a Flamingó folyón, eltűnik a bozótban. Ilyen a *Hősi rege* is, amely azt példázza, hogy úgy kellene a sajtó teljes hatalmával ordítózó fiatal írók torkát is betömni, mint a bika-isten barlangjának a száját, mert mindkettőnek a bömbölését csekélység idézi elő.

A háborús élet úterén tartja a kezét a ridegen megfigyelő Herczeg *A hadiárva* és *A tábornok leánya* című elbeszéléseiben. Amaz azt mondja, hogy a háború mint markol bele az egyéni és a családi életbe, mint idegenít el szülőt és gyermeket egymástól és mint borít fel mindent, ami egykor szent volt. Emmez pedig az osztrák-magyar hadsereg tábornokainak pszihéjét és rövidlátását mutatja be igen találó képbén. Bizonyos vonatkozásban van a háborúval *A gyöngeszívű király* című mese is, amelyben a pénz beszélni tud s az állampénztárba begyűlt pénzek rémes jajgatásából az tűnik ki, hogy azok nem a becsületes, hanem a bűnös emberek erszényéből kerültek oda.

Ugyanabból a fanyar lelki állapotból, amelyből *Az arany hegedű* fakadt, keletkezett a *Kék róka* (1917) című háromfelvonásos színjáték is. Hőse Cecil, az öreg Paulusznak, egy szaktudományába elmélyedő nagy tudósnak fiatal, hiú felesége, aki, bár férje mindenben kedvét keresi, mégis elégedetlen, mert lelki közösség nincs közöttük. Cecil nem is szereti urát, inkább őszinte barátjukhoz, Sándorhoz, vonzódik, aki valóságos szentélynek tartja házukat, ahol „sárcipőivel“ együtt minden tisztátalan gondolatát lerakja. Így érthető, ha Sándor megütközik azon, hogy Cecil állítólag kék rókaprém vásárlása végett a Török utcában jár, ahol a híres nőcsábász Trill báró lakik. S midőn Sándor az éppen hazaérkező Cecil lábán ugyanolyan fehérbetétes lakkcipőt pillant meg, mint aminőt az a nő is viselt, akit a báróval autón tovarobogni látott, meg van győződve Cecil hűtlenségéről, felmondja neki a barátságot és Svájcba akar utazni. Pauluszék búcsúlakomára hívják meg, amelyre azonban csak azon feltétel alatt megy el, ha a bárót is magával hozhatja, mindenáron szembesíteni akarván Cecilt vele. A báró fölényes fellépésével egy ideig palástolja zavarát, de midőn Sándor a hajfürtgyűjteményre céloz és Xénia hercegnővel rútol felülteti, Cecil távozásra késztet, mert belátja, hogy a bárónak nem kell a nő szépsége, csak hírneve. Cecil megútálja az életet, megvallja urának, hogy a báróval megcsalta. Távozik a házból és bejelenti a válást. Paulusz lelkén mély nyomot hagy a szakítás, de nemsokára megvigasztalódik és feleségül veszi Lenesit. Sándorra mélyebben hat az eset és külföldön akar vigasztalódni. Midőn azonban a Paulusz megbízásából az apanázs ügyét Cecillel elintézi, ez az egyik kesztyűjét a zongorán felejt, és visszajövet látja, hogy Sándor mily mohón szívja magába annak par-

fűmjét. Miután Cecil így meggyőződik Sándor szerelméről, felesége lesz.

A mese váza nem új, előbb már *A házibarát* (Arianna) című elbeszélésben dolgozta fel az anyagot Herczeg, így a *Kék róka* művészi kombináció eredménye. Az öreg Paulusz helyét anott Csonka Gyula, Cecilét Margit, a Sándorét Tóth tölti be. Cecil és Margit jelleme azonban már nagy különbséget mutat. Cecil a Ladányi Edit és Éva hercegnő finomodott alakja. Ravasz a szó igazi értelmében, „mint a selyembundás, titokzatos kis állat, a kék róka, amely olyan nagyon ingerli a fantáziáját. A parányi kis lábaival fáradhatatlanul trappol a hómezőkön, az éjféλι nap alatt, egyik jéghegytől a másikhoz oson, mindig ravaszkodik, mindig keres valamit“. A melegséget, a családi élet éltető harmóniáját keresi s mivel ezt saját férjénél nem találja fel, megcsalja az urát. Az ő házasságuk úgyis csak „félreértés volt, amit az anyakönyvvezető hitelesített“. A nő jellemet tehát ugyanarról az oldaláról látjuk itt megvilágítva, mint az *Atomország*-ban vagy az *Éva boszorkány*-ban, csak enyhébb, finomabb színezetben. A *Kék róka* is azt példázza, hogy a nő érzékei bizsergését követve, nemcsak férje, de saját becsületét is kockáztatja, a nő tehát az érzéki szerelem fanatikusa, nincsen lelke, csak önzése.

De *Az arany hegedű*-vel is mutat a *Kék róka* bizonyos kapcsolatot. Nemcsak a lelki hangulat, nemcsak a „félreértésen“ alapuló házasság, nemcsak Cecilnek Grácia Katalinra is emlékeztető jellemvonásai, hanem az öreg Paulusz és Sándor jelleme is *Az arany hegedű*-t juttatják eszünkbe. Úgy tetszik, hogy az öreg Paulusz és Sándor jellemét Arató István jellemének kettéválasztása által alkotta meg írónk. Pauluszban megvan az Arató István nagy tudása, hírneve, asszonyi dolgokban való tájékozatlansága, Sándorban pedig feltaláljuk Arató fölényes előkelőségét, gentleman voltát.

A lelki élet festése által válik elsőrangú művészi alkotássá az *Arva László király* (1917) című történeti tragédiája Herczegnek. A műben — saját szavai szerint — a Hunyadi László tragédiáját akarta „emberileg érthetővé“ tenni, mert „amit a történelemből tudunk, amit a történelemből tanulunk: hogy az urak eselszövése volt az oka Hunyadi László halálának, nem magyarázza meg a dolgot. Megpróbáltam emberi magyarázatot adni annak, hogy egy tisztességes ember lenyakaztat egy má-

sik tisztességes embert". A mű elsősorban lélektani alkotás, amelyben a történelemből ismert anyag alárendelt szerepet játszik s csak keretnek tekintendő.

Herczeg Hunyadi László tragédiáját emberileg valóban érthetővé teszi és lélektanilag megindokolja azt, hogy egy tisztességes ember miért nyakaztat le egy másik tisztességes embert. A dolog megértéséhez tudnunk kell, hogy a király 17 éves, vézna, dekadens, testileg-lelkileg egyaránt beteges ember, aki hol a gyermek szemeivel nézi a világot, hol az érett ember eszével ítéli meg a helyzetet: nem kiforrott, nem határozott egyéniség: a pillanatnyi behatásoknak a rabja. A trón, amelyhez oly göresösen ragaszkodik, a legérzékenyebb pontja, ezt félti, emiatt nincs soha nyugta s emiatt lát legerősebb támaszaiban: a Hunyadiakban is ellenséget. Midőn azonban Hunyadi Lászlót a futtaki országgyűlésen megismeri, szívébe zárja s csak nagybátyjának, Cillei grófnak, a megölése rendíti meg iránta érzett szeretetét. Árva László király lelki életébe különösen két jelenet világít be. Az egyik a temesvári Hunyadi-várban játszódik le, midőn Magyarország nagyasszonyának a keblén elsírja fájaldalmát, anyjává fogadván a nagy törökverő özvegyét, testvéreivé Lászlót és Mátyást, a másik pedig a korona-jelenet a budai várban. Ezt a két jelenetet nem nagy időköz választja el egymástól, de a kettő lélektani szempontból két ellentétes végletet jelöl. Az egyik a kibékülés, a másik az elhidegülés jegyében folyik le s mindkettő nagy lelki elváltozásoknak az előidézője. A kibékülés megható testvériségben forrasztja össze a királyt és a Hunyadiakat. A király, mint a gyermek, bámulja és utánozza a daliás Lászlót, a korona-jelenet pedig áthidalhatatlan ürt és közékük. Hunyadi Lászlónak a koronára, árva László királynak meg a Hunyadi László arcára tapadó merev tekintete egy, csak következményeiben kivilágító, hatalmas lelki folyamat külső jele: árva László király lelkében ekkor rakódik le az alap a testvérévé fogadott Hunyadi László halálos ítéletének aláírásához. Az, hogy a Hunyadi-katonák becsempészése kitudódik, hogy Hunyadi László felségsértő lett, hogy ellenségei, sőt tulajdon apósa is a lefejeztetését akarják, mind csak külső jogcím: a halálos ítélet aláírásához a lelki indítékot árva László király Hunyadi Lászlónak a koronához tapadó merev tekintetéből: a királyi korona után vélt sóvágársából vette. Tetteiben úgy a királyt, mint Hunyadi Lászlót tisztességes szán-

dék vezette. Az előbbi trónja legerősebb támaszát a testvériség jegyében akarta magához láncolni, hogy koronája ez által biztosabb legyen; az utóbbi apja megkezdett nagy művének befejezése által akart hazájának és királyának nagy szolgálatot tenni. Ez a két érdek a hatalom, a szerzett jog emberileg érthető féltése miatt nem tud összeférni és ez a mű tragikumának a rúgója.

A mű előjátékkal kezdődik, amelyben Gara Máriának vészjósló álma előre sejteti Hunyadi László megrázó tragédiáját. A történelemből ismert eseményt meglehetősen híven követi Fraknoi nyomán. A cselekvény bonyolításában, a jellemek kidomborításában Herczeg mesteri kezeire ismerünk. A mű a kort is sikerülten tükrözi vissza. A szereplők érzése, gondolkozása tettei rég letűnt legendás kort varázsolnak elénk, valamint a vallásos áhitat, a fanatikus hit, amely különösen Hunyadiné, Gara Mária, Kanizsai Erzs, Kata és a kis Mátyás szavaiban és tetteiben él és olykor a babonába esap át. Fegyverropogásról nincs a műben szó, de a dúló pártviszály, a fajunkat mindenkor jellemző ádáz testvérharc annál nagyobb teret foglal el benne s ez nyomós adalék a kor képéhez, mert akkor is így emésztette magát a magyar.

Egészen az *Alomország* légkörébe vezet vissza bennünket a *Tilla* (1918) című, hét jelenetből álló drámai alkotás. Nemesak a szereplők egy részének a neve származik onnan, de a két mű anyaga és tendenciája is rokon: mindkettőben a női démont, a hisztérikus nő szexuális beszámíthatatlanságát festi Herczeg, de *Tilla*-ban szokatlan erős, markáns vonásokkal.

A mű hőse Tilla grófnő, aki éppen szakít régi szeretőjével, Tihanyi Sándorral és új viszonyt sző Belizárral, egy dúsgazdag amerikaival, akinek multján és nagy vagyonán ködös és kétes homály borong. Midőn azonban Tilla meglátja Tihanyit ifjú szép menyasszonyával s irigykedve szemléli boldogságukat, sértett hiúságból ismét kiveti Tihanyira hálóját és minden törekvése oda irányul, hogy régi szeretőjét visszahódítsa. Szakít Belizárral, akit pedig felhatalmazott, hogy ha ki akar siklani a keze közül, ölje meg s éj idején telefonon felhívja Tihanyit lakására, amire az pezsgős fővel vállalkozik is. De Belizár, „a tigrisember“ hamarabb ér Tilla lakására és tanuja annak a nagy érzéki mámornak, amely Tillán a Tihanyi érkezését jelző fütty hallatára erőt vesz. A szintén érzéki Belizár nem tud abba

belenyugodni, hogy neki Tilla szívében még utódja is legyen — megöli a női boszorkányt.

A *Tilla* a hisztérikus, a szexuális szempontból beszámíthatatlan női lélek festése által érdemel különös figyelmet. Tilla grófnő Ladányi Editnek és Éva hercegnőnek édestestvére, de az érzékiség hatása alatt démonibbá válik, mint bármelyik, mert az ő vágyait felső fokon a vérszomj elégíti ki. Egyébként ő is olyan, mint a gyermek, akinek mindig az kell, ami nincs, ami van, azt hamar megunja. Életét egy kártyára teszi fel: a szerelemre. Senki sem vágyódik annyira ez után, mint ő; senki-nek sincs olyan kevés tehetsége hozzá, mint neki. Igazi „katasztrofá-nő, Kain leánya“, aki ha az érzéki roham erőt vesz rajta, gyilkost szeretne látni, mert „nem közönséges erő lehet az ilyen emberben“. Kedvese ölelésében vére a tenger hullámaival egyformán zúg s a forró nap hevével egyformán perzsel, a csókok özönében pedig físs piros vér után áhítozik. Egész lénye átszellemül, szeme szikrázik, lelkét egyetlen érzés uralja ilyenkor: a talán még a friss piros vér látása által sem kielégülő érzékiség. Az átszellemülésnek a rajza igen eleven, valamint az ópium és az alkohol mérgező hatásának leírása is. Különösen a két ellentétesen ható mérreg működésének megérzékítése: hogy az ópium mint öli el az „állatot az emberben“ s mint szabadítja fel a „lelancolt istent“ s hogy az alkohol mint „ereszt forró, keserű tigrisvért az ember ereibe“ — mesteri kezekre vall.

Az 1918-i őszirózsás forradalom a magyar nemzet előtt ismét elzárta a boldogulás útját. A kiontott rengeteg magyar vér, a nemzet részéről meghozott óriási áldozat mind teljesen hiábavalónak, haszontalannak bizonyult. Legjobbaink elnélkedhetek ismét a magyar sors megrázó tragikumáról, mert nemzetünk az egész világ által csodált gyönyörű fegyvertények ellenére megalázva és meggyalázva feküdt a „győzők“ lábai előtt. Ez a talán soha helyre nem hozható katasztrófa kelthette Herczeg lelkében a gondolatot, hogy a magyar sors — sajnos — sokszor ismétlődő tragikumát a történeti regény keretei között mutassa be. Így foganhatott meg Herczeg lelkében *Az élet kapuja* (1919) című történeti regény eszméje, amelyet, mint irodalmunk legutóbbi megjelent legkiválóbb alkotását, a Nobel-díjra ajánlott az Akadémia.

Bakócz Tamás esztergomi érsek 1912 január 26-án ünnepélyes menetben vonul be Rómába, hogy a közeledő pápaválasz-

táson a többséget a maga számára biztosítsa. Egyéni becsvágyán kívül főként annak tudata készíti erre, hogy a magyarság rövid időn belül „élet-halálharcát fogja megvívni a törökkel“ s hogy az országot a megsemmisüléstől „csakis az összes keresztény fejedelmek ligája menthetné meg. A ligát pedig csak egy uralkodó tudná összehozni: a szent atya“. Róma vezető emberei tisztában vannak Bakócz tervével és cselt szőnek a „barbár“ pápajelölt ellen, mert ők Medici Giovannit akarták II. Julius utódjának. A bevonulást szemlélők közt van Fiametta, Róma legbájosabb kurtizánja, akinek megtetszik Vértesi Tamás, Bakócz keresztfia. Medici Giovanni hívei győzelmük érdekében azt a tervet eszelik ki, hogy Fiametta szerelmet színlelve és látszólag Bakócz érdekeit előmozdítva tudja meg Tamástól a legféltebb titkokat. Vico Hannibal mutatja be Tamást Fiamettának s midőn a délceg magyar apát nyergébe segíti a bájos kurtizánt, ez egy zöld zsebkendőt felejt nála, látogatást provokálva a visszaadására. Ezen látogatás alkalmával beszél el Fiametta Tamásnak az ő csodálatos álmát, amely szerint egy fekete barát a levegőben lebegő, piros kerékből kinövő, szarvast ábrázoló pajzsra (a Bakócz-címer) tétette vele az oltáron nyugvó tiarát. Tamás ebből arra következtet, hogy valami „titokzatos erő velük kettőjükkel akarja elvégeztetni a nagy munkát“. Fiametta, mint aki ismeri a vatikáni embereket és el tud igazodni a cselszövések labirintusában, felajánlja szolgálatait. Tamás beleszeret a szép kurtizánba s midőn megindul a propaganda Bakócz érdekében, csak benne bízott meg, Bakócz pedig a legtitkosabb dolgait Tamással végeztette.

Bakócz titkai Fiametta közvetítésével Petruzzi kardinális tudomására jutnak s midőn Bakócz a kardinálistól a Santa Croce-palotát akarja szavazatával együtt megvásárolni, kihallgatást kér a beteg pápától és meggyónja neki, hogy eladta a szavazatát. A pápa ekkor Carduloval egy bullát szerkesztet a simoniáról s mindegyik kardinálist rábeszéli, hogy ne Bakóczra adja a szavazatát. A pápa halála után összeülő konklávén nem is Bakóczot választotta meg pápává, hanem Medici Giovannit, a nagy humanistát. Bakóczot a kudarc nem törte meg, ellenben meggyőződött arról, hogy valaki minden titkát elárulta. Tamás egy öreg asszonytól tudja meg, hogy Fiametta mily ravaszul csalta ki tőle a legféltebb titkokat is, meggyónja keresztapjának, aki azzal vigasztalta, hogy a bukást nem ő, hanem egy

ismeretlen hatalom irgalmatlan következetességgel készíti elő. Tamás valósággal betege lett a dolognak s miután Fiamettával minden érintkezést megszakít, ez keresi fel lakásán és megvallja neki, hogy ő is szereti s ami köztük történt, félreértés következménye volt, mert a szerelemről Magyarországon más-ként gondolkoznak, mint Olaszországban. Tamás azonban fogadalma értelmében szóra nem nyitotta száját, hanem a sors intézkedésében megnyugodva, visszatért Bakóczzal hazájába.

Az élet kapuja látszólag egyéni érdekek küzdelmének a rajza, voltaképen azonban erősen nemzeti, sőt kihatásában egyetemes, az egész keresztény világot átfogó eszme az alapja. A már akkor is fontos kultúrmissziót teljesítő maroknyi magyarság nagy fiának állása és tekintélye által világpolitikai tényezővé akar válni, a folyton növekvő török hatalom nyomása által keresztényi mivoltában és állami létében fenyegettetve nemzeti érdekét egyetemes keresztényi érdekké akarja emelni, de az Olaszországban akkor virágkorát élő renaissance barbárnak tekinti a magyar törekvést és az élet kapuja, a boldogulás ajtaja akkor csapódik be döngve a magyarság előtt, amidőn már-már célhoz ér. Két hatalmas szellemi áramlat: a renaissance és az egyetemes kereszténység érdekeinek összeközése szüli a mű tragikumát s reánk magyarokra ez annál keservesebb, mert a kettő közel rokon egyik a másiknak feltétele, kulturális következménye. A két áramlatnak az esetelese azonban nem egyenlő mértékben történik. Kapunk a műben igazán nagy tanulmányra valló, szemkápráztató, színes képeket az olaszországi renaissance virágkorából, amidőn az új szellem a legkiválóbb katolikus főpapokat is annyira rabjává teszi, hogy a Styxre esküsznek, antik isteneknek áldoznak és egy letűnt szép kor visszavarázsolásának szolgálatába állítják minden szellemi és anyagi erejüket. Aránylag azonban kevés van az akkori magyar viszonyok rajzából, már pedig Bakócz törekvése ennek ismerete nélkül csak egyéni akció s idegen szemüvegen át a mű inkább Bakócz egyéni bukását, mint tulajdonképeni célját: a magyar sors megrázó tragikumát példázza. Magyar szemüvegen át nézve azonban a mű így is teljesen kifogástalan és az ellentétes érdekek egymásrahatása teljesen megérleli a katasztrófát.

Herczeg igen biztos kézzel ragadja meg a multat és párat-

Ian éleslátással hatol be nemcsak az emberi lélekbe, hanem a kor mozgó eszméinek, erőinek izzó, siftergő kohójába is. Finom művészi érzékel eszményíti a történelem adalékait és eszményítve mutatja be a mindig egyéni érdekét munkáló nagy bíboros érseket a magyarság, sőt az egyetemes keresztény világ tragikus hőseként. Beöthy találóan mutat rá a mű mélyreható kritikájában arra a gondolatra, amelyet Herczeg a történelmi anyagba és hősbe belevitt: „A barbár eszményisége és eszményítése ez: hűsége, egyenessége, becsületessége, áldozatkészsége, nemzeti érzése, hűsége által.“⁴⁴ Ezt a gondolatot látja Beöthy megérzékítve Bakóczban, „kinek ideálistmusa, nemzete életkapuja kulcsainak keresése, elemi, barbár fajszeretében gyökerezik és kiengeszteli életének kemény és durva önzését“. Bakóczot helyzete és érdeke arra kényszeríti, hogy a szín mögött, látatlanul cselekedjék. Ő azért a főhős, jóllehet az aktív cselekvésből Vértesi Tamásnak jut ki bőven, akinek alárendelt helyzete azonban a nagy bíborossal szemben nyilvánvaló. Vértesi Tamás is a barbár ideálistmust képviseli. Ő „szerelme becsület-érzésével kerül szembe. Meghallgattatásában és elárultatásában felmagasodik benne a barbár: győz a nem alknvó becsület-érzés, legyőzi magát is s az ifjú apátúr lelkének már gyógyult sebével kocog hazájának messze pusztái felé.“ Fiametta a regény női ragadozója, Ladányi Edit s Éva hercegnő rokona. Vértesi Tamásnak iránta táplált szerelme a regény bájos idillje. Míg Bakóczot és ellenfeleit eszük munkája, Tamást és Fiamettát érzésviláguk alapján jellemzi Herczeg s nemcsak a szereplőket ismerjük meg emberi mivoltukban, hanem a kor mozgó eszméit is eredeti hamisítatlanságukban. Megelevenedve látjuk az olasz álnokságot, de látjuk a bukásában is büszke, mondhatni gőgös magyar öntudatot. Halljuk az akkori világ hatalmas gépezetének bömbölő zakatolását, mely az egyetemes keresztényi érdeket szolgálni kívánó magyar törekvést fitymálva, mint barbár akciót lekicsinyelve harsogja túl.

A mű szerkezet tekintetében is teljesen kifogástalan. A hős a kezében tartja a cselekmény szálait, a részek szerves egységbe tömörülnek, lazaságnak nyoma sincs. A forrására már Beöthy rámutatott: Fraknói: *Erdődi Bakócz Tamás élete* című művét forgatta írónk. Innen vehette az anyagot pl. Bakócz

⁴⁴ Beöthy: Az élet kapuja. Új idők. 1920. 5. sz.

római bevonulásának egykorú szemtanu leírása alapján megalkotott rajzához.⁴⁵

A fekete lovas (1920) című történeti színmű, amelyet az Akadémia a Vojnits-díjjal tüntetett ki, művészi kombináció eredménye, amennyiben ugyanezt az anyagot előbb *A hét sváb* című regényében dolgozta fel Herczeg más szereplőkkel és más beállítással. A művet — saját vallomása szerint — „a Károlyi-kormány napjaiban írta, a bolsevizmus hajnalhasadásának idejében. A darab tiltakozás volt a nemzetietlen iránnyal és a területi kérdésben tapasztalható közömbösséggel szemben. Akkor nem engedtek a lámpák elé, azóta meg fordult egyet a világ, — nos annál jobb“.⁴⁶

Herczeg *A fekete lovas*-ban is szülővárosának és családjának a multjából elevenít fel valóban megtörtént eseményeket, de itt azzal a vigasztaló, megnyugtató tendenciával, hogy az elszakított területen élő derék délvidéki sváb nép „megtalálta a hidat, mely a levegő, a világosság, az élet, amely — Magyarországra felé vezet“, hogy ők „emberi életet csak Magyarországon élhetnek... más hatalom csak a barbárságot hozhatja nekik“. A mű Schiller *Tell Vilmos* című drámájára emlékeztet. Mindkét műnek minden sorát a szabadság után való vágy lengi át s mindkettőnek a hőse egy-egy nép. Herczeg műve a délvidéki sváb nép magyarrá válását festi. Írónk fájának alapos ismerője s a sváb néplélek érzésvilágának egész hosszú skáláján vezet át bennünket, míg a „kemény“-fejű, makacs, császárhű svábok az ifjú Hoffer Bálint rábeszélésére fegyvert fognak s végül a császártól elpártolva, a szenvedésben és a haza szeretetében a magyarsággal teljesen egybeforrnak. A lelki átalakulás indokolt. Egyébként színes, eleven képek peregnek le előttünk a magyar szabadságharcból s ezekbe illeszti be írónk az ősei szereplésére vonatkozó családi hagyományt. Az egész Hoffer-család, a ház, az udvar, a kert, a selyemgyár az író őseit mutatja be családias környezetben, megszokott foglalkozásaik között. Őseit azonban nem egyéníti, hanem eszményítve a bánati sváb nép tipikus képviselőivé teszi. Érzésük, gondolkozásuk, szorgalmuk s munkájuk gyümölcse: a gazdagság nem csupán egy családnak, hanem a józanészű, dolgozó sváb népnek jel-

⁴⁵ Fraknoi: Erdődi Bakócz Tamás élete. 118. s. köv. 1.

⁴⁶ *Literatura*, 1926 januári szám. 10. 1.

lemző vonása, amely nép állhatatos, makacs kitartásával a nagy magyar feltámadás előkészítője lesz!

A mű irredenta eszméjével az új magyar irodalom egyik igen kiváló drámai alkotása. Forrása Milleker Bódog: *Versec szab. kir. város története* című műve, amelynek igen sok adatát használja fel írónk.

A romantika szele csap meg Herczegnek *A fogyó hold* (1922) című regényében. A mű abba az időbe vezet vissza, amidőn a magyarországi török uralom korrupttá vált és megdőlése már csak rövid idő kérdése volt. A török hódoltság ezen utolsó szakának színes, eleven rajzába mesteri kezekkel illeszti be írónk Molnár Palkónak és Bertóthy Katának szerelmi regéjét. A mese voltaképpen csak az ifjú pár egybekelésének a története, de „a kompozíciónak utólérhetetlen nagy mestere olyan ügyesen szövi, bonyolítja a szálakat, hogy a történeti keret és a mese valósággal egységbe olvad, szinte meg se tudjuk állapítani, hogy melyik a fontosabb. A főhős sorsa és a vitézi kalandok kölesönösen egymást szolgálják s ezáltal a szerteágazó esemény olyan erős kötésű lesz, mint a legszilárdabb szerkezetű dráma“.⁴⁷

Azt mondja Herczeg művének egyik helyén: „Ha akárki, legyen bár nemzetes úr, vagy szegényember fia, néni nemű kedvét lelte volna históriánk olvasásában, azért egyedül csak Takátsdeák Sándor uramnak hálálkodjék, mivel az író minden tudományát tőle vette“. Takátsdeák Sándor azonban nem a török hódoltság korában élt íródeák, hanem a ma is élő Takáts Sándor, aki *Rajzok a török világból* című művében a XVI. századbeli magyarországi török világról a bécsi levéltárak megbízható adatai alapján igen sikerült korszépet fest. Írónk *A fogyó hold*-at Takáts művének II. kötetében található „A kalauzok és a kémek a török világban“ című fejezetre építi. Igric hodsza — Jeromos testvér — Bertóthy Gábor, a nevét és külsejét a szükség és az érdek parancsa szerint folyton változtató ugyanazon személy, tipikus megtestesítője azoknak a kalauz-kémeknek, aminőkről a fenn jelzett fejezetben értesülünk. De a mű legfőbb érdeme a kiválóan sikerült korhű jellemekben és képekben rejlik. Az olvasó gyönyörködhet a Herczeg mesteri tolla által megelevenített egykori szokásoknak színes, eleven rajzában s a kor gondolkozását és érzésvilágát híven vissza-

⁴⁷ Császár E.: *A fogyó hold*. Új Nemzedék. 1922. évf. 258. sz.

tükröző jellemeiben. Molnár Palkó, Boráros Miska, Bertóthy Kata és Gábor, özv. Czekeyné, Balassa, Nádasy nemcsak külsőleg viselik magukon a kor köntösét, de mind annak a kornak a levegőjét lehelik felénk. Míg a lakodalom leírásánál Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniac* című művét követi írónk, addig Balassa Bálint vásárütési szereplését,⁴⁸ Nádasy rajtaütését⁴⁹, valamint a lesvetésre, orrszedésre, madarászatra és a kertészetre vonatkozó részeket Takáts műve alapján készítette írónk. A kor visszavarázslását elősegíti a stílus archaikus jellege is.

A műből — szimbólikusan — mintha egy szebb kor jóslata szólna hozzánk: ellenségeink jelenleg teli holdja egyszer de-crecendo-ra változik.

Az *Aranyborjú* (1922) című, előjátékból és két „rész“-ből álló színmű szintén művészi kombináció eredménye. Ugyanezt az anyagot a *Magdaléna két élete* című regényében már előbb feldolgozta írónk. A két mű alap gondolata is azonos: az ember sorsa gyakran parányi csekélységen múlik, célszatuk azonban már különböző, mert míg a regény azt példázza, hogy ugyanazok az emberek különböző életviszonyok közé kerülve milyennekké válnak, a dráma meséjével azt látszik igazolni, hogy „a szegény katonák profuntján“ összeharácsolt vagy nonen nines Istennek áldása — s így a mű a közel mult általános meggyőződéséből fakad.

Az *Aranyborjú* igen finom lélektani elemzéssel készült mű. A jellemeket úgy alkotja meg írónk, hogy ámbár a cselekvény, a helyzetek mindkét részben mások (fordítottak), az azonos nevű szereplők jellemének alapvonásai ezek ellenére mindkét részben ugyanazok maradnak. A főszerepeket Videczky Marika és Flóris, továbbá Csáki Magda és István viszik. Marika úgyis mint dúsgazdag földbirtokos, úgyis mint Magda alkalmazottja, szép, eszes, gögös, cinikus és szívtelen, aki versenytársát vér árán is kész ártalmatlanná tenni. Flóris úgyis mint császári komisszárius, úgyis mint komornyik vérszomjas. Magda csupa szív, csupa szeretet. Mint Marika eselédjéből „úgy árad belőle a melegség, mint a fűtött kályhából“, mint a Grál-vagyon örököse pedig „émelyítő szirupos szent“. Lelki ereje bámulatos. István úgyis mint szegény ember, úgyis mint

⁴⁸ Takáts Sándor: Rajzok a török világból. Budapest. 1915. I. köt. 370. 1.

⁴⁹ Takáts Sándor: id. mű. III. köt. 153. 1.

főispán festői hajlamokkal megáldott egyén. Vannak teljesen azonos jellemű szereplői is a műnek: a prépost, Brezinay gróf és Marion főhadnagy. A prépost mindkét részben a gróf kéréjeként szerepel, a gróf mindkét részben nagyon szerelmes, a főhadnagy pedig hozományvadász. Az előjáték a XVIII. század hangulatát, babonával kevert vallásos hitét találóan adja vissza.

A mű szerkezete Herczeg mesteri kezeire mutat. A cselekvény az előjátékban indul meg s a külön-külön, önmagukban is zárt egészekté képező részekben ugyanazt a meseanyagot megfordított helyzetben is látjuk lejátszódni. A részek vége az előjátékkal misztikusan függ össze s a két rész Grálné megjelenésével olvad egybe. A mű nem a dráma megszokott keretei közt létrejött, de mégis drámai alkotás. A felvonások eltűntét s a részek alkalmazását a meseszöveg indokolja. Egy-egy részben bonyolítja le Herczeg a cselekvények külön-külön zárt anyagát s a részek bármelyike az előjátékkal önálló művet is alkothatna. Az első rész az előjátékkal tragikus kimenetelű, a második kiengesztelő végződése adja meg a műnek a színműi jelleget. A két részt külsőleg a misztikus keret, belsőleg pedig az azonos szereplők és a cselekvény fűzik össze, amely mindkét részben a másik fordítottja. A cselekvénynek ezt a váltakozását lehet költői játéknak tartani, de írónk szerkesztő művésze mellett szól az a tény, hogy a részek így is egységbe tömörülnek és egy szerves egész hatását teszik.

Itt kell megemlékeznünk *A Gyurkovics-legendák* (1922) című vígjátékról is, amelyet ugyan még 1897 január 17-én mutattak be a Magyar Színházban, de könyv alakjában csak 1922-ben jelent meg. A mű megjelenése írónk szavai szerint azért késett, mert „nem akarta, hogy két különböző, egymástól sokban eltérő Gyurkovics-legendát kerüljön forgalomba”.

Talán még derültebb jókedv, még féktelenebb bácskai mulatozás hangja üti meg a füleinket a vígjátékban, mint az elbeszélő műben. A komikum nem a szereplők jelleméből, hanem a helyzetekből fakad, amelyeknek kigondolásában és kiélezésében írónk nagy mesternek mutatkozik, sőt itt-ott túlságba is megy és a bohózatba csap át. Egy-egy felvonásban oly gazdag s a többivel szervesen egybe nem olvadó cselekvény van, hogy minden felvonás egy egyfelvonásos vígjáték gyanánt is szerepelhetne. Igen nagy akadállyal kellett megküzdenie íróknak,

amidőn az elbeszélő művéből ismert anyagnak a dráma szigorú törvényei között való ábrázolására vállalkozott. Az elbeszélő műben az anya személye csak laza összefüggésben tartja a hét leány házassági históriáját s mindegyik leány gyakran maga gondolkozik és önállóan cselekszik. A vígjátékban még ennyi egység sincs, az anya itt sem hős s egyik felvonás anyaga belső, szerves kapocs nélkül fonódik a másikba. Pedig az elbeszélő műből ismert meseanyagon igen lényeges változtatásokat tett írónk „a szinpadai technika okaiból“, de egységet ezek sem teremtenek a műben. Csak négy leány házasságáról értesülünk a vígjátékból, de még lazábbá vált volna a mű szerkezete, ha mind a hét főköttő alá jut.

A jellemeken is lényeges változtatásokat tett írónk. Eltekintve a leányoktól, Horkay Feri már az elbeszélő műben is az intrikus szerepét viszi bizonyos mértékben, a vígjátékban ő határozottan a cselszövő, aki uralkodik a helyzeten, a cselekvény szálait a kezében tartja és céljához képest szövi, fonja. A vígjáték fogyatékosai ellenére is egyik leghatásosabb műve Herczegnek, amelyet kilenc idegen nyelvre fordítottak le s úgy a hazai, mint a külföldi színpadokon számtalanszor adtak elő. Hatásának titka abban áll, hogy örök időkre szóló témát pendít meg. A figyelmet állandóan lekötő mese, alakjainak élet-hűsége s a túlságosan bőterű komikum ellensúlyozza a mű fogyatékosait.

Sokkal sikerültebb vígjáték a *Sirokko* (1923), amely Herczeg legérzékibb, legcsiklandósabb alkotása — a jó ízlés minden sérelme nélkül. Már magát a címet is az érzéki szerelmi lázra kell magyarázni, mert „ha megеред a sirokko, akkor megváltoznak az emberek... idegesek és nyugtalanok... várnak valamit és nem tudják mit... akarnak valamit, aztán megint nem akarnak semmit... bántják egymást és nem tudják miért... A sirokkó! Akinek rosszak az idegei, annak megfájdul a szíve és aki nem oltja el otthon a sporhertben a tüzet, annak fejére éghet a háza“.

Rózer Dóra, egy kiváló énekesnő, megúnván mestere örökös szekatúráját, feleségül megy dr. Tamáshoz, egy nagyon híres statisztikus tudóshoz, akit ugyan nem szeret, de erősen megviselt idegeivel mellette vél nyugalomra találni. A jóval idősebb férjet neje multja izgatja, a „zárt ajtó“-t szeretné felnyitni, amely mögött neje multja lappang s miután ő erre képtelen,

unokatestvérét és legjobb barátját, az éppen itthon időző fragett-orvost, dr. Fábiánt, kéri fel erre a szerepre. Fábián vállalkozik a hálátlan feladatra, jóllehet ő tapasztalatlan, mert minden diadalát pénzével szerezte meg ezen a téren. A „zárt ajtó“-t ő sem tudja kinyitni, ellenben ő is nagyon beleszeret a szép asszonyba. Midőn Dóra megtudja, hogy Fábián férje megbízásából foglalkozik vele, nemcsak kacérkodik a napbarnított arcú fragett-orvossal, hanem még a lakásán rendezett légyottra is elmegy, annyival is inkább, mert hugától, Oféliától, arról értesül, hogy férje is ott fog rejtőzni. A légyotton vallja meg Fábián Tamásnak, hogy Dórát halálosan szereti s a jó barátok ezután a legádázabb ellenfelekké válnak. Dóra tényleg elmegy a légyottra, de nem azért, hogy urát megcsalja, hanem azért, hogy az érte vetekedő két férfit rögeszméikből kijózanítsa. Kijelenti Fábián előtt, hogy szabadsága visszaszerzése végett ment lakására. Ura bizalmával vissza nem él, mivel az sohasem bízott meg benne, viszont jó hírért sem kockáztatja, miután férje örökös gyanúsításaival régen tönkretette azt. Kész lenne vele megcsalni az urát, de attól tart, hogy kifecsegi s csak akkor hisz neki, ha visszamegy a Csendes-óceánra. Miután a hálószoba függőnye mögött rejtőző Tamás így meggyőződik Dóra hitvesi hűségéről, bocsánatot kér tőle. Dóra ekkor vallja meg neki, hogy Gregoriusz professzor szerint a gólya kelepel a házuk felett: innen származott a nagy idegesség. Ezután meg Ofélia borul hangos sírás között a Dóra nyakába s mondja, hogy ő is nagy öröm előtt áll. Dóra és Tamás meglepetésükben azt hiszik, hogy a talpig modern leány szerencsétlenül járt a gróffal, akivel már régóta kacérkodik, Ofélia azonban félig mérgesen, félig diadalal jelenti ki, hogy a gróf holnap akarja megkérni a kezét.

A *Sirokko* Herczeg legsikerültebb alkotásai közé tartozik. A cselekvényt, amely a férj féltékenysége körül forog, a komikum szempontjából igen ügyesen bonyolítja, a szereplőket is igen helyes érzékekkel választja meg s a mese is nagyon érdekes és eredeti. A féltékeny férj szerepére megfelelőbb alakot nem szemelhetett volna ki magának, mint egy félszeg tudóst, aki a „zárt ajtó“ mögött lappangó titkot: a női lelket olyannak képzei, mint valamely tudományos problémát, amelynek a tudós készültségével és eszközeivel csak neki kell feködni és megoldható. Már ez nevetségessé teszi, de fokozza ezt az a körülmény, hogy a balsiker miatt olyan segítőtársat keres magá-

nak, aki a női pszihét szintén nem ismeri s aki a nőekkel szemben elért eddigi sikereit esőrgő dollárjainak köszönheti. Ez új forrását nyitja meg és új fordulatot ad a félszeg jellemekből előtörő bőerű komikumnak, amely a legénylakáson lejátszódó jelenetben a helyzetkomikummal párosulva könnyen a tragikumban sodorhatná a cselekvényt, ha írónk az agyongyötört idegzetű művésznő-feleségnek kijózanító szerepet nem adna. Dóra nemcsak hites urát gyógyítja ki féltékenységből, hanem a házi barátot is, s míg a gólya közeledésének jelzésével hitvestársi korrektségnek adja fényes bizonyosságát, egyúttal lelki életét is teljesen megindokolja.

A *Sírokko* a *Kék róká*-ra emlékeztet. Az öreg Paulusz helyét itt a szintén félszeg Tamás, a Sándorét Fábian foglalja el, Dóra azonban nem a Cecil mása. Míg ez teljesen modern, amaz régies, majdnem avult gondolkozású, akinek az illenről igen tiszteletreméltó fogalmai vannak s ezeket meg is valósítja életében. Lelkileg közelebb áll Cecilhez Ofélia, akiben a szókimondó és izig-vérig modern leány igen sikerült típusát adja írónk s aki „minden modernségével ott tart, ahol a nagyanyja: férjre vadászik“. Egyéni „nagy öröm“-ének a jelzésével ő a komikai hatás végső csattanója.

A Petőfi centennárium alkalmából készítette írónk *A költő és a halál* (1923) című egyfelvonásos színjátékát, amely a világhírű magyar lírikus emlékéhez méltó áldozat a Muzsa oltárán.

A segesvár-fehéregyházi csata napjára virradó éjjelen egy kis székely falu vendéglátó házában keresi fel Gyalokay százados Petőfit Bem tábornok parancsával, hogy tüstént vonuljon Marosvásárhelyre. Petőfi csak akkor tudja meg a tábornok életmentő szándékát, amidőn arról értesül, hogy Júliája ott már várni fogja. Nagyon fáj neki, hogy „a honvédkard eltörött“, mivel azonban „tart a harc, a kard s az ágyú helyett most az eszmék küzdenek“ — először teljesíteni akarja a tábornok parancsát. De egy csapat székely önkéntes a „Van-e mostan olyan legény, aki fél“ kezdetű Petőfi-dal mellett vonul a falun át Bem táborába s a nagy költő lelkét ekkor az a kegyetlen vád marja, hogy eddig még nem tudott „valami elhatározót, valami szörnyűt tenni, ami megváltja a nemzetet és megváltja őt magát kétségeitől“. Ekkor érik meg lelkében a gondolat, hogy a „szabadságért feláldozza szerelmét“. Hiába mondja a vele egy házban elszállásolt Récey konziliárius, hogy

„világraszóló, klasszikus remekművek“ alkotásával nagyobb szolgálatot tesz nemzetének, hiába akarja a konziliárius neje Párisba csalni, ahol még csodásabb szépségeket látna, mint „nyári napnak alkonyulatánál a kanyargó Tiszánál“, hiába próbálja „az egész életen át tartó szerelemi“-ből is kiábrándítani, Petőfi menekül „az áhítozva várt tethez, amely megvált minden hazugságtól és gránitkemény, örökéletű igazsággá formálja a költő álmait“. Az „*Egy gondolat bánt engemet*“ elszavalása után oda megy ellenállhatatlan vágytól vezérelve, ahol „nem a halál — örök élet“ vár reá, ahol „az örök ifjúság — a szabadság és a szerelem büszke mómora — a nemzet nagyságába vetett hit — Júlia sírontúli hűsége — Páris, a nagy szívű, a dicső város — minden az övé — csillagkoszorúként ragyog körülötte — s bevilágít eljövendő századok éjszakáiba“.

A kis színjáték a szabadság lánglelkű költőjének s a költői kastély merengő dalnokának emlékéhez méltó, „lelkétől lelkezett“ hangokon megírt és eszméitől eszményített képek által megalkotott áldozat; lélektani igazolása annak, hogy amit ő írt, nemcsak átérezte, nemcsak a „rím kedvéért“ írta, hanem meg is tette, s amit tett, azt úgy kellett tennie, ahogyan tette, mert következetes akart lenni önmagához és elveihez. A színjáték cselekvényét a Petőfi életéből ismert keretek közt mindazoknak a magasztos eszméknek és érzelmeknek felhasználásával alkotta meg írónk, amelyek a nagy lírikus énjét képezték, amelyek életét és költészetét oly esodaszerűvé és halhatatlanná tették s amelyek döntőleg hatottak közre abban a lelki folyamatban, amellyel a nagy költő a szeretetteljes óvás, kérélelés ellenére önmagát mintegy a halálra szánta. A művet lélekrajznak, Petőfi rövid lélektanának lehetne nevezni. Alapjául a *Votum Petőfiánum* szolgálhatott, amelyben Ferenczi szerint Petőfi „egész lelkét annyira kifejezte, mint költő sohasem“ és amely „összesűrített alapeszméje a költő egész életének és költői pályájának“. A Petőfi életéből vett adatok, a költeményeiből származó eszmék csoportosítása Herczeg szerkesztő-művészetére vall. Megvan az elrendezésben a tervszerű fokozat s a nagy költő lelkét oly pazar tisztaságban benmutató költeménynek a színjátékba való beillesztése által teljesen megérteti s mintegy szükségszerűvé is teszi a kifejlést. *A költő és a halál* nemcsak a lélek mélyéről eredő hódolat, de nagyon ügyes aktuális műalkotás.

Igen értékes drámai alkotásokat adott ki Herczeg 1924-ben *Kilenc egyfelvonásos* cím alatt, amelyek közül több már kinyomatása előtt is színre került s amelyek jobbára országos ünnepeknek és hangulatoknak találó szószólói. Keletkezésük és megjelenésük között nem egynél nagy időköz tátong s így nem is illeszthetjük be Herczeg írói fejlődésébe, hanem együttes megjelenésük következtében itt foglalkozunk velük. Hangban és tartalomban igen változatos alkotások ezek és valamennyi magán viseli a szerző ujjainak, mint az orosz-lánkörmöknek a nyomait. Különösen szerkezet és jellemzés tekintetében válnak ki s írónk cselekvénytömörítő képessége, villanásszerű, de mégis mindent láttató jellemző-művészete bennük igen eklatánsan jut kifejezésre.

A *Színházavatás* a kolozsvári Nemzeti Színház új épületének 1906 szeptember 7—8-i felavatóünnepélyére készült. Ritka megelevenítő erővel és igen helyes érzékkel Kolozsvár színészetének a multjából azt tárja elénk vízió alakjában írónk, ami történelmileg legfontosabb, színihatás tekintetében a legjelentősebb. Látomásszerűen jelenik meg a páratlanul gazdag mult Dérinéivel, Kántornéival az Egressyek és Lendvayak társaságában s ez ad lelkesítést és erőt a küzdelmes jelennek a szép reményekkel kecségtető jövő nemes eszményeinek megvalósítására. A művet hazafias magyar szellem lengi át és patinaként rakódik rá a nemes hagyomány őszinte tisztelete.

A *bujdosók* megírására valószínűen a Rákóczi és társai hamvainak hazaszállítása adott ösztönzést. „A hősi eposz végét“ tárja elénk a műben Herczeg és azt példázza vele, hogy „Rákóczi megnyerte nagy csatáját s szelleme, mint Csaba vezér fellegen járó hada, diadalmasan vonul a szabadság csarnokába“. A bujdosók lelki élete, a török álnoksága, Magyary Miska szerepe tele van a kort és az utókort jellemző erővel.

Művészi kombináción alapul a *Karolina vagy: Egy szerentsés flótás* című vígjáték; ugyanezt az anyagot ugyanis *Akinek szerencséje van* (*Böske, Erzsi, Erzsébet*) című elbeszélésében már előbb feldolgozta írónk. Karolina hercegasszony és a szerencsés flótás: Nyeviczay kapitány szerelmi idilljéből a véletlen folytán rokoni látogatás lesz. A felsülés nemesak a kapitányt józanítja ki a szerelmi kalandból, de a besúgókat is aknamunkájukból s míg az előbbi a generális adjutánsa lesz, az utóbbiak ötven-ötven botban nyerik el jutalmukat. Herczeg

kiváló jellemzőképességére eklatáns példa a hercegné alakja, aki nem is lép fel a műben, jelleme azonban a személye köré csoportosított események alapján teljes megvilágításban áll előttünk.

Szintén művészi kombináció eredménye *A holiczi Cupido*, amelynek meseanyaga *A rejtelmes özvegy* (Arianna) című elbeszélésében található fel. A Helikoni Emlékünnepre szerzett vígjáték Cupidonak a jakobinizmus által megdöngetett, de meg nem dőlt hatalmáról szól. A jakobinizmust Miklós, a Párisban járt ifjú művész képviseli, aki rabjává akarja tenni Zsófit, a szép és fiatal özvegyet. Cupido azonban cipészinás képében meggátolja a tervet és isteni hatalmával végül is arra kényszeríti a beképzelt ifjút, hogy térdén állva könyörögjön a szép özvegy szerelméért. A finom szövésű vígjátékban a női lelket boncolja írónk, amelyben kicsinyes dolgok sokszor igen nagy elváltozásokat idéznek elő.

Epés szatira a *Baba-hu* című vígjáték, amely a trianoni békekötés után hazánkat előzőnlő külföldi bizottságok munkáját a maró gúny fegyverével ostromozza s „a népek szabadsága” és a „civilizáció” nevében és érdekében foganatosított jogszolgáltatás csődje mellett a fehér faj kulturális bukása alapján erőhöz jutó színesek céljaira kegyetlen ironiával mutat rá. Fájdalmas való nyújtja a műhöz az anyagot, amelynek cselekvénye a népvándorlás korában játszik ugyan, de a lelke a XX. századból táplálkozik. Igaza van az előjátékban szereplő színházi főrésztvényesnek, hogy minek költeni a drága korhű jelmezekre, mert a közönség ugyanis észreveszi a műben a középkor lelkét.

A közelmúlt forradalmi tanulságaiból táplálkozik a *Két ember a bányában*, amelyben az úr és a szolga, a kapitalizmus és a proletárizmus gyűlölködését mindkettőt megváltó szeretetté olvasztja föl írónk. A proletárizmust Brádi, a bányamunkás, a kapitalizmust Kop főmérnök képviseli. Előbb egyik sem látta a másikat, de azért a munkás a beomlott bányában, a halál kapuja előtt is, gyűlöli a neki soha nem ártó urat, mert az azok között „a mázsás kövek közt volt, amelyek állattá aljasították”. A bányamunkás fiából magát főmérnöki rangra felküzdő Kop azonban mint „bajtárs”, munkásával „karöltve” akar átlépni „a fekete küszöbön” s midőn szeretetben egymásra talál, megvív-
nak az Isten sziklahegyével”. A műnek nagyon nyílt tendenciája van; olyan eszméket hirdet benne Herczeg, amelyek mélyen

a magyar lelkekben gyökereztek s amelyeknek idejében való kiegyenlítése által a zuhanástól megmenekülhettünk volna.

Az árva korona dramatizált elégia, az ezeréves Magyarország darabokra hullásának és az árvaságra jutott királyi koronának a siralma. Eszmeileg az előbbivel némileg összefügg, mert a párbeszédet folytató angyalok nyomorúságának az oka „a föld alól kilobbant ősi átok“. A magyar címer két pajzstartó angyala a magyar csüggedésnek és a magyar reménykedésnek a szószólója. Az előbbi akkor tűnik el a lelkekből s az utóbbi akkor ölt testet, ha majd az „erős, nemes és győzhetetlen nép egyet akar, ha majd lesz vezér, aki láncra veri a gyűlölet sárkányát“. A mű alapeszméje az, hogy a magyar népet csak a korona fő teheti naggyá és boldoggá.

A *Violante és a bíró* monológba foglalt tragédia. Herczeg szerkesztő művészetére vall, hogy egyetlen monológban fordulatokban gazdag, igazi tragikus cselekvényt tud feldolgozni. A cselekvényt a bíró előtt álló, lelki egyensúlyát elvesztett nő ellentmondó vallomásai képezik, mert Violantenak csak lázongó lelkismeretével kell megküzdenie, amely végül a bíró tekintetének hipnotikus hatása alatt elemi erővel szólal meg és a legőszintébb vallomásra bírja a gonosztevőt. A lelki élet festésében valósággal remekel Herczeg. A jellemzőművészetnek igen érdekes példája a mű; bár egyetlen szereplő beszél, az általa előadottak alapján azonban még a házasságtörő dalnok jelleméről is értesülünk.

Kacagtató jelenetekben gazdag a *Péter és Pál* című vígjáték. Pál, a hitelezői pénzéből nagyúri életet élő gavallér, hazard kártyajáték miatt csődbe jut, ugyanekkor sorsjegyével nagy összeget nyer régi komornyikja, Péter. Nem válnak el egymástól, csak szerepet cserélnek. A régi gavallérnak az előző életmódhoz és eszméihez való ragaszkodása s az ezekből való kijózanodás sok kacajt fakaszt. A művet nemesak ezek a kacagtató jelenetek, de a jól sikerült jellemek is Herczeg egyik legjobb vígjátékává teszik.

A legnagyobb magyar első országos hatású tettének centenáriuma alkalmából születik meg írónk lelkében *A híd* (1925) című történeti dráma eszméje. A mű szimbolikus alkotás, az utolsó évtized kiváló drámai remeke. Már maga a címként használt szó is szimbolum: a XIX. századbeli nyugateurópai műveltség és a magyar barbárság kapcsolatának szimboluma.

A legnagyobb magyar tragédiáját kapjuk benne, azonban mögötte ott lappang a nagy nemzeti katasztrófa, mert midőn Széchenyi lángelméjére Döblingben ráborul az éjszaka, majdnem ugyanakkor szakad vége Világosnál a magyar ábrándoknak. A mű a magyar ész és szív küzdelmének, a legnagyobb magyar által képviselt nyugateurópai műveltség és a nemzet által megtestesített magyar barbárság tragikus összeesapásának a rajza, ugyanazon történet szemlélet terméke, amelyből a *Pogányok*, *Ocskay brigadéros* stb. fakadt.

A *híd* hatásának titka izig-végig nemzeti tárgyában és elsőrangú művészi értékében rejlik. A nyugateurópai műveltség és a magyar barbárság áthidalásának tragikumát kapjuk benne: oly tökéletes tragikumot, amely hőisével együtt bukásba sodor hazát, nemzetet és fenségesen megrázó akkorddal zárja le nemzeti történelmünk egyik legnagyoszerűbb alakjának az életét. A tragikum csiráját a „híd“-ba, ebbe a szimbólikusan értelmezendő szóba rejti Herczeg, amely tátongó mélység által elválasztott végleteket köt össze. A „híd“-on szimbólikusan nem a pestiek és a budaiak közlekednek, hanem „nagyobb úr: Európa — vele a XIX. század.“ Esméje egy prófétai ihletű lélekben merül föl először, aki a kivitel előtt még „diadalív formára“ akarja építtetni az oszlopaikat, de akinek, valamint az általa más eszmevilágra keltett nemzetnek végül mégis katasztrófájává válik, mert később puskaporral szeretné felrobbantani: „akkor megszakadna a gondolatok metafizikai kapcsolata, az okkal megszűnnének a következmények is.“ Az egész mű tragikuma tehát a „híd“-hoz fűzött szimbólumból magyarázható. A „híd“, mint szimbólum olyan magasfokú kultúra közvetítője, amelyre nemcsak a nemzet, de a pest-budaiak vezetői, maga Kossuth sem értek meg és a mű cselekvénye nem egyéb, mint ennek a történelem tényei által való igazolása.

A cselekvényt a kort híven visszatükröző, szépen kiszínezett, gyakran egészen a történelem eseményeinek fonalán haladó képek alkotják. A múlt század eseménydús idejébe helyezve látjuk az isteni küldetésű hőst, de nem cselekedve, hanem lelkileg megjelenítve, amint érzésvilága saját tervei és tettei által előidézett belső küzdelme, vívódása közepett hullámszik, majd viharzik. A külső, reális cselekvés helyett tehát egy lelki folyamat, egy rendkívül mozgalmas belső cselekvés pereg le szemünk lát-

tára, amelynek minden egyes része fokozatosan fejleszti és végül tökéletesen megérleli a hős katasztrófáját. A tragikum rugója és egy ideig a hajtó ereje is, a megnemértés. A prófétai illetű hős isteni tervekkel és isteni akarással lép elénk, katasztrófája azonban már az expositióban előre veti árnyát. „A magyar fáklyahordó nyomában a tűzvész jár“ — hangzik a magasztos tervek hallatára a nádor ajkáról a böles megjegyzés s a bízó, mindent merő hős országátalakító terveinek szívérványos egére már itt árnyékot vet a főrangúak szűk látköre és Kossuth első feltűnése. A tervek tettekkel, tényekkel válnak s a mohlepte országból a második felvonásban műhely lesz, „amely hangos a gróf Széchenyi teremtő szellemének kalapácsütéseitől.“ Az isteni küldetésű hős még mindenben bízik és mindent mer, de az isteni tervekkel és akarással szemben a megnemértés már mint egyenrangú erő lép fel: „a magyar fáklyahordó“ legigazabb híve már a „magyar ész és szív“ meghasonlásától tart s a két küzdő tábor vezéreinek meddő tárgyalása a felvonás végén fordulatot idéz elő a cselekvényben. A harmadik felvonásban még mindig bízik és mer is a hős, de a megnemértés a „fáklyahordó“ legigazabb hívének elpártolása által a telőpontot éri el s a legkegyetlenebb önvád társul hozzá tragikai hajtóerőként: a hős úgy érzi, hogy „valami hiba van a számításában“, előre érzi a katasztrófát. Az utolsó felvonásban a hős isteni akarása elveszti összes ható erejét, a megnemértés orgiáit üli s az önvád, mint itt leghatékonyabban működő tragikai hajtóerő, az eszmék bukását a hős lelki megsemmisülésével tetőzi be.

Íme ez a cselekvény, ez a hős lelki küzdelme. A multat látjuk szemünk előtt leperegni s egy próféta lelkét látjuk megelevenedni. Nem tettek, történelmi események keitik a hős belső küzdelmét s Herczeg ritka alkotó képességére vall, hogy ezeket az eseményeket oly mesterien csoportosítja, hogy azok a hős testikére való hatásuk által rohanva viszik a katasztrófa felé. Ilyen értelemben van a műben egy cél felé haladó szerves cselekvény, mert az ok-okozat kapcsa által szilárdan összefüggő események fokozatosan érlelik meg a hős megsemmisülését.

De van a műben igen finom lélekrajz is. *A híd* legfőbb hivatása talán azon lélektani probléma megoldása, hogy az óriási szellemi erejű és képességű hős hogyan jut el az örület sötét éjszakájába. Herczegnek ezen feladat megoldásánál nem változ-

tatnia, nem eszményíteni kellett a legnagyobb magyar történelemből ismert lelki alkatán, csak színeznie, mélyítenie kellett s a lelki élet törvényeit kellett a külső eseményekkel oly módon összhangba hoznia, hogy ezek egymásrahatásából sarjadjon ki a feltartóztathatatlanul bekövetkező bukás. S itt bontakozik ki Herczeg jellemző művészete valódi nagyságában. A legnagyobb magyar lelki élete két véglet között hánykolódik a műben: a mindent merő, mindennek sikerében bízó, elszánt isteni akarás — s az önvád okozta örület. Ez a két véglet a legnemesebb magyar lélek érzésvilágának hullámvázásával telik meg. Előbb az egész nemzet ámuló, hódoló együttérzésének tisztán csengő szimfóniáját halljuk lelkesítő visszhangként a hős tárogatójának ébresztő, hívó szavára, majd az élet vágyától és a nemzeti önérzettől hevülő versenytárs kürtjének elnémitására való törekvés tölti be egész lelki világát, aztán a bizakodás mellett az elhibázott lépés tudata cikázik át villámként rajta és megremegtetí egyensúlyát, hogy végül belemerüljön az örület éjszakájának komorságába. A legmagasztosabb eszmék a legnemesebb érzésekkel, a legsötétebb gondolatok a legkínosabb, legönemésztőbb indulatokkal váltakoznak abban az érzelmi kaleidoszkopban, amelyet a mű alapján a legnagyobb magyar lelki világának nevezhetünk. Nem találhatni abban mást, mint ami emberileg szép, jó és nemes és így érthető, ha sorsa félelmet és szánalmat kelt bennünk. Félelmet, mert fajunk legzseniálisabb képviselője bukik, szánalmat, mert bukásba sodródik vele nemzetünk, vele, aki annak javát akarta és munkálta, de isteni ihlete nem volt elegendő arra, hogy faját rettenetes elmaradottságából saját eszméi magaslatára emelhesse.

A főhős mellett különösen a nádor alakja köti le a figyelmet, mint legplasztikusabban megmintázott alak. Jellemének legkirívóbb vonása a magyarság mélységes szeretete és szinte a látnokiba átjátszó bölcs és éles előrelátás. Ő az, aki az isteni ihletű magyar prófétát az áthidalás gigászi munkájára figyelmezteti, aki a magyar faj minden erényét és hibáját ridegen mérlegelni tudja és akinek talán minden szereplő között a legjobban fáj, hogy a koldusszegény magyar nép prédálva „porba tiporja az aranyat“ (Széchenyit). Éleslátása annyira kirívó, hogy itt-ott a legnagyobb magyar irányítójaként tűnik fel, de ez az éleslátás inkább származásának a velejárója: fejedelmi

sarj népeket kormányzó, széles látkört felölelő pillantása olyan dolgokat is meglát, aminőket más halandó soha.⁵⁰

Előbbi hangos véleménynyilvánítások után még csak a mi nap is felhangzott a panasz, hogy Kossuthnal Herczeg igazságtalanul bánik: alakját, történeti nagyságát talán tendenciózuosan kicsinyíti s vele szemben a másik magyar hőroszt a piedesztálra emeli. Szerény véleményünk ebben a kérdésben az, hogy akik ilyen tendenciát visznek bele bírálatukba, azokat sokkal jobban illetheti a politizálás vádja, mint Herczeget. Írónk a Széchenyi-centenárium alkalmából készítette művét, amelyben nem a szabadságharcot és nem a Kossuth akkori szerepét, hanem a legnagyobb magyar tragédiáját akarta feldolgozni. Világos és érthető tehát, hogy a történelemből is csak azt s ennek kimagasló alakjait is csak annyiban használta fel, amennyiben a Széchenyi tragédiájához szüksége volt rá. A multat és szereplőit ezen a szemüvegen át kell nézni, mert különben Herczeg igazságtalan Wesselényivel és más olyan történelmi nagyságokkal szemben is, akiknek alig vagy semmi szerepet sem juttat. Egyébként Császár Elemér igen meggyőzően döntötte el ezt a politikai színezetű kérdést. „Az a Kossuth — úgymond Császár — akit Herczeg rajzol, nem a történelem Kossuthja, hanem Széchenyié. A történelem másnak, nagyobbnak látja, de Széchenyi ilyennek látta s Herczeg, aki Széchenyiről írt drámát, joggal nézte őt hőse szemével. Ez nem a történelem meghamisítása. Herczeg Kossuth jellemét nem változtatta el, képét nem festi sötétebb színekkel — csak nem tárja fel mindazt az értéket, ami ebben a rendkívüli egyéniségben volt s nem rajzolja meg képét azokban a hatalmas méreteken, amelyek a történelem Kossuthjára oly jellemzők... Kossuth a drámában nem egyéni hős ... csak a Széchenyivel szemben álló nemzet megtestesítője.”⁵¹

A szerkezet tekintetében erős kötésű, a jellemzés szempontjából kifogástalan mű a kort is igen híven tükrözi vissza. Az első és a harmadik felvonás különösen az arisztokrácia életére, műveltségére és világnézetére, a második a köznemesség és a polgárság felfogására és törekvésére nyújt igen becses és korhű adalékokat. De nemcsak a szereplők érzés- és gondolatvilágának találó festése által eleveníti meg írónk a kort, hanem segítségére

⁵⁰ Dánielné Lengyel Laura: Herczeg Ferenc új színjátéka. Budapesti Hirlap. 1925. évf. 264. sz.

⁵¹ Császár Elemér: A hid. Új Nemzedék. 1925. évf. dec. 25. sz.

van ebben a stílus is, amely az arisztokráciát tekintve némettel és franciával kevert, a közhivatalnokok szájába adva latinos, a köznemesség részéről népies zamatú. Ezeknek együttes hatása adja a kor forrongó, eszmék, műveltség és nyelv szempontjából jellemzően tarka, de hű képét.

A híd a Széchenyi-centenáriumhoz illő alkotás, amelynél méltóbb áldozat még nem égett a legnagyobb magyar emlékének oltárán. Elkészítésénél haszonnal forgathatta Herczeg Grünwald Béla Széchenyi életrajzát. A mű képzetvilágával méltóan illeszkedik be a centenáris közhangulatba: a mult nagyságának és nagyjainak emlékéből élő, szorongva bizakodó hitvilágunkba!

... Vessünk egy röpke visszapillantást e nemes ívelésű művészi pálya utolsó korszakára.

Az átmenetet ebbe a korszakba a nő-ihlet adja meg. Itt ennek fordulópontján vagyunk. Az aranyhegedű édes, puha hangja elnémul, húrjai elpattannak s a rideg valóság harapós kis kígyói hidegen sziszegnek a mester előtt. A kellemetlen való azonban mégis megnyugtatóbb, mint a kínos bizonytalanság s bár a női démon visszatérő emlékként még fel-feltűnik a mester lelki szemei előtt, utóbb a vérszomjas ragadozó alakját ölti magára, sőt mintha miatta szeretne átlépni a „fekete küszöb“-ön, ihlető képességéből mégis fokozatosan veszít s végül a böles nyugalomával vigad, mulat rajta. A nő-ihlet élményanyaga és korszaka ezzel kimerülni látszik: a lélektani okok megszűnnek, nincs, ami továbbra is felszínen tartsa.

De új élményanyagot is hoz Herczeg számára az élet a reánk zúdított nagy világháborúval mindjárt a korszak elején, amely *Az aranyhegedű*-ben az előbbivel együtt zendül meg ugyan lantján, de amely egymagában is erősen ihleti lelkét és a költészet bájos virágait hajtja ki belőle. Ez az élményanyag a legállandóbb, az egész korszakon átvonuló, uralkodó. Rengeteg izgalommal rakja, terheli meg lelkét, egyes fázisai közben keresi a pihentető hangulatot s ennek a nyugalom számára megmentett óráiban alapjában még mindig remegő lelke művészi kombinációkban, költői játékban leli örömét. A végzet beteljesedése nem könnyezésre, elmélkedésre készíti, majd a romok között a multba visszanyúló, hatalmas koncepciójú utolsó alkotásával allegórikusan mutatja az utat a szorgalmas és önzetlen munka által elérhető megújulás: a magyar feltámadás felé. Gyönyörű ívelésű pályájának jelenlegi csúcspontján állva mutat meste-

rünk e nemes, e magasztos cél felé. A nemzet legjobbjai lelkének ő most a kifejezője, a legnemesebb hazafias törekvéseknek ő most a szószólója. Ő maga már régóta a halhatatlanság ösvényén jár. Lesz-e még emelkedés? Testi és szellemi erejének frissesége sok reménnyel kecsegtet egy még szebb, egy még értékebb művészi kincseket hozó jövő felé!

*

Végigkísértük a „poeta laureatus“-t írói pályájának sok reménnyel kecsegtető hajnalától legutóbb megjelent klasszikus értékű művével egyelőre lezártnak és végsőnek tekintett korszakáig: napjainkig, nem lesz haszontalan, ha a főbb eredmények rögzítése végett a jelenleg elért magaslatról visszapillantunk a megtett útra.

Legyen szabad *A híd* egyik nagyon mélyen a mi szívünkbe vésődött mondatával kezdenünk összefoglaló fejtegetésünket. „A földnek itt varázssereje van“ — mondja Crescencia ajkán út a mester, ő, akinek ősei a sziléziai Henrigauból származtak át hazánk istenáldotta termékeny földjére. A Gondviselés lenne a megmondhatója, hogy mi lett volna a sziléziai kis magból, ha a houi talajban marad, azt azonban mi már tudjuk, hogy mit termett az istenáldotta magyar földön, mert fejtegetéseink sorául láttuk. S midőn mi most éppen ennek a termésnek páratlan gazdagságára és értékére visszagondolunk, nem tudunk szabadulni magának a kijelentésnek a varázshatása alól, mert ez a mester lelke mélyéről jön s úgy hisszük, hogy szubjektíve nagyon sokat jelent. Talán benne van az is, hogy magyarrá válásán kívül művész-voltát is ennek a varázserőnek köszönheti, mert itt az idejövő idegent „valami édes szédülés“ fogja el, mert itt „a levegő teli van ifjúsággal, hajnalhasadással, tavaszi zsendüléssel.“ Talán ez az „édes szédülés“ a Muzsa csókja, amellyel máshol nem ihlette volna, csak itt, talán csak ez az a föld, amelyen egyedül termett élmény veleszületett művészi ösztöne számára.

Igaz ugyan, hogy művészi pályájának hajnalán nem annyira a specifikus magyar nemzeti szellem, mint inkább specifikus magyar viszonyok kifejezője, de a közöshadsereg keretén belül a magyar huszár ihleti lelkét. Ez az élmény az invenciókészséggel együtt már a bölcsőben benne lappang mesterünk lelkében s az életerős csira fejlődése során a militarista szépirodalmat termi meg, amely eladdig nálunk ismeretlen volt. Hogy meny-

nyire összeforrt mesterünk lelkével mindaz, ami katona vagy katonás, mutatja az, hogy egész pályáján végigkíséri s hogy még egy-egy nő szereplőjének a jellemében is lehet találni katonás vonásokat. De a lélek mélyén rejlik már kezdőfokon a belső és külső szerkezet iránti ép, egészséges érzék is, amely mindig kerekded mesét és művészi egészt diktál neki. A szerkezet később utólérhetetlen nagy mestere már itt elárulja magát.

Majd amint művészi ere növekszik, szemlélete körébe éppen annak a társadalmi rétegnek az élete kerül, amely a katonasággal a legszívesebben érintkezik: a magyar dzsentrié. Lelke itt ölelkezik a Jókaiéval és itt oltódik be ő a magyar elbeszélés hatalmas lombozatú fájába, mint a Jókai-ág hűségben felfelé szökő életerős sudár. Az írói genre, a tárgyával szemben elfoglalt diszkrét, tartózkodó álláspont azonban már kezdő fokon elválasztja a tárgyába lirailag elmerülő nagy mesemondótól. Ő úgy ábrázolja az életet, mint amilyen a valóságban s naturalista írónak vallja magát, míg egyesek a realizmus hívének tartják. Kétségtelen, hogy a naturalizmus piszkai nem érintik lantjai húrjait, mégis — hogy saját megállapításától el ne térjünk — mi őt egy sajátosan finom és tisztult naturalista irány hívének tartjuk.

Amint népszerűsége növekszik, tágul az a kör is, amelyből Muzsája táplálkozik. Az olvasóközönség szeretetének nyergében ülve, nem engedi, hogy helyzete ott egy pillanatra is meginogjon: a kor izlés-, érzés- és gondolatvilágának eltalálása és visszatükrözése által biztosan tartja ott magát, jóllehet az iránta megnyilvánuló rokonszenv biztosítására és fokozására való törekvés következtében ugyanekkor a komoly kritika az elsekélyesedéstől félti Muzsáját. A félelem teljesen alaptalannak bizonyul s az ügyes, előkelő modorú elbeszélő ugyanekkor a magyar drámairodalom egén jelenik meg „mint fényesen feltűnő új csillag“ s Csiky Gergely nyomdokaiba lépve, fűzi tovább a magyar drámaírók hosszú láncolatát. A drámaíró az elbeszélő kényszerhelyzetéből születik: a szűkre szabott tárcarajzok megjelenítő kényszeréből s már kezdő fokon életerős egyéniségnek mutatkozik.

Egész 1896-ig azonban inkább csak a külsőt kópizálja, mint a lényegét vetíti rá vásznára. Írói pályáján ekkor kezdődik a legfontosabb korszak, ekkor érik igazán nagy íróvá. Életszemlélete ekkor mélyül el, éles elemező elméje ekkor bontakozik ki

teljes nagyságában, ekkor tárul fel előtte a mult is gazdag romantikájával. Egészséges erkölcsi érzeke megóvjja most is, hogy a naturalizmus piszkaiba sodródjék, viszont történeti felfogása visszatartja attól, hogy akár a romantika patetikus, de hűtlen történeteszemléletébe, akár a historiai realizmus pusztá tanulmányyszerűségébe tévelyedjék.⁵² Egy sajátosan egészséges, izmos művészi irány jegecedik ki költészetében, amely nemes eszményi tartalmával, jellegével a különböző felszeg irányzatok féktelen tobzódása közben a klasszicizmus visszhangjaként tűnik fel előttünk.

A multból különösen eszmék, világnézetek, hatalmas szellemi áramlatok tragikus összeapását érzékíti meg, mögötte mindenütt ott lappang az önmagával küzködő, vívódó jelen s a műveiből levonható tanulsággal int: „a mult . . . . példa legyen már“. A jelen rideg szemlélete is elsősorban nemzetünk egész egyetemét érdeklő, átfogó, hazafias eszmét vet fel számára: a magyar dzsentri válságát, amely egyúttal nemzeti válság, mert nincs kialakult társadalmi réteg, amely helyét pótolná, történelmi szerepét, hivatását betöltené. Állásfoglalása itt is intő és példaadó: a végpusztulás lejtőjén álló dzsentrit a munka mentheti meg. De korunk süllyedő erkölése és gazdasági viszonyainak sajátos alakulása következtében szemlélete körébe vonódik a nő is a társadalomban és a férfival szemben elfoglalt helyzetével, egész világával. Éles boncoló elméjével szálaira bontja sorsát, társadalmi helyzetét és szerepét, de lelkét is. Ez a téma különösen fogva tartja s akár a jelenbe, akár a multba helyezi vissza, a lelki életnek páratlan gazdag és színes panorámáját tárja elénk. Míg előbb inkább csak külsőleg festett s vilanásszerűen világította meg a lélek rejtekeit, most valóságos belső, lelki interieur-öket fest és utolérhetetlen művészettel mutat rá a női külső: mosoly, könny, öltözet, mozdulat stb. rejtélyes titkaira. A lelki élet indokolásával, korábbi műveinek ezen legfelölőbb fogyatékoságával, sem marad adós eztán. Mint lélek-bűvár hatol be és le a lélek mélységeibe, rávilágít az asszociációk működésére és leplezetlenül hoz onnan felszínre mindent, amit éles megfigyelő szeme meglát. Az anyag már előbb is biztoskezü ura ezután még szorosabbra kovácsolja az alkatelemeket összefűző kapcsolatokat, még szervesebb egységbe tömöríti azokat

⁵² Horváth János: Herczeg Ferenc. Irodalomtörténeti Füzetek. 1. sz. 12. l.

s a már belsőleg is uralt anyag külső szerkezete így lesz kezzi közt megingathatatlan szilárd.

1906-tól kezdve a már teljesen kiforrott művész költészetén sajátos alanyi színezet ömlik el. A szubjektív érzés árját két hatalmas forrás szolgáltatja: a nő-ihlet és a ránkzúdított világháború. Mindkettő fájdalmas, pesszimiztikus akkordokat szólaltat meg kobzán és mindkettő alapjában remegteti meg lelke egyensúlyát. Sajátságos, bár nem véletlen és érthetetlen, hogy a két ihletet adó forrás élményanyaga költészetében egymásba fonódva kulminál. Az első olyan élményt szolgáltat neki, amely korábbi sejtelmét váltja valóra. A ridegen megfigyelő mester már előbb megismerte és megfejtette a női lélek sok-sok rejtélyes titkát, most meglátja annak mélységes poklát, amely az ő lelkében zúz össze egy eladdig szentnek tartott ideált. A másik mint egy örjítő rém s orozva lepi meg, lantját már-már eluémítja s majdnem a kétségbeesés útvesztőibe kergeti. Csak midőn az orvtánadás után lélekzetvételhez és erőhöz jut, szólal meg egy biztató, buzdító hang kobzán, amely a nagy összeomlás után az ellenségeinket érintő epés szatirán át lelkesítő, bátorító szózatná változik s megjelent utolsó alkotásával mutatja az utat a magyar feltánadás felé.

Éppen ez az önzetlen hazafiságból fakadó hangulat, amely a nemzeti közérzésnek oly hű kifejezője, forrasztja elválaszthatatlanul össze az idegen anyanyelvű mestert a magyarság egyetemével. Irodalmunk egén tűntek fel csillagok, amelyek vakítóbban fénylettek, jobban tündököltek, de olyan, amelynek gyönyörű ívelésű pályája idegen szellem égboltozatán kezdődik, onnan a magyar Pantheonba vezet át s innen kisugárzó fényével, ragyogásával az egész művelt világot betölti, még nem volt. Szelleme-lelke örökre a miénk és kérjük a jó Istent, hogy még sokáig időzzék az mulandó testében, mert még korántsem termelte ki mindazt, amivel a Múza telítette. Legyenek áldva a gondos szülői kezek, amelyek bölcsőjét ringatták; legyen áldva a sors, amely magyarrá tette!

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Arany János: Előhang Csabához.

A tetétleni halomról írt dolgozatomban (Irod. IV, 8.) kétségemet fejeztem ki a gyűjteményekben feltüntetett 1855-ös keltezés helyessége iránt. Főképp versbeli sajtások alapján 1864 tájára tettem a költemény keletkezését. Az egész okoskodást halomra dönti Aranynak levele Toldy Ferenchez, 1857 aug. 11-én: „Az is lehet, hogy van, úgy élet-, mint irodalmi pályámban valami humoros. Töredék az is, ez is... „Bevégzetlen élet, bevégzetlen munka“ — olvastam Kegyed előtt egy töredékben. Romok, romok!“ — Arany e szerint 1857 pünkösdjén, május 31-én, mikor Toldy Nagykőrösön vendége volt, felolvasta már neki az Előhang-ot (talán egyebet is), mert abból való az a lemondó idézet. Ercseyhez írt levelében (1856 ápr. 26) pedig ezt írja: „...én még akartam csinálni valamit. Az idő múlik s komoly gondolatokat ébreszt... Az ember eddig még nem élt, csak remélt, s ihol egyszerre csak ott találja magát, honnan örömeztöb néz vissza, mint előre.“ Ez utolsó mondat Arany-nak igen sokszor emlegetett, kedves idézete Petöfi: *A téli esték* című életképéből:

A kitől nincs messze az élet határa
Nem előre szeret nézni, hanem hátra.

Arany magára alkalmazva az *Előhang*-ban így mondja:

Ez élet hegyének már tetején állok:
Emelkedtem eddig, ezután csak szállok.
Belátom az ösvényt, melyen ide jöttem...

Grexa Gyula a Csaba-töredékekről írt tanulmányában (Irod. Közl. XXVII, 30) külön fejezetet szentel az *Előhang* kormeghatározásának, és arra az eredményre jut, hogy a hang, az alanyi vonatkozások inkább 1854 szeptemberére utalnak. Lehet. Itt azonban csak a kézirat vagy más hiteles följegyzés dönthet. Az a versrészlet azonban, melyet Grexa az 1855 jan. 16-án Tompához írt levélből idéz: „Állj meg élet napja...“ nem tartozik a Csaba-töredékek közé, mivel a *Mátyás Dalünnepe* (1855) harmadik stanzájából való.

Ami az én kudarcot vallott verstani érveimet illeti, igaz, hogy az *Előhang* az első, határozottan choriambusos lejtésű tizenkettős, melyben Arany később (1862—63) a *Buda halála*-t megírta, de hiszen az elméletet már 1850-ben ismerte, mint *Vojtina* leveleiből és verstani tanulmányaiából látszik, Fogarasi, a choriambus elméletének felfedezője pedig már 1843-ban adta ki Művelt Magyar Nyelvtanát.

Szóval a szegény szövegkritikusra is állanak az Úr szavai Goethe Faustjának előjátékából: „Es irrt der Mensch solang er strebt.“ *Tolnai Vilmos.*

Jókai Mór forrásaihoz.

Jókai Mór Dekameronjának egyik érdekes története: „Egy haramiabanda a havason“, melynek az a tartalma, hogy az aradi hegyekben tanyázó haramiák elfogták a megye alispánját, magukkal vitték tanyájukra, ott azonban nem bántották, hanem térdre borulva előtte azt kérték tőle, eszközöljön ki számukra kegyelmet, hogy az emberi társadalomba visszatérve, ismét hasznos tagjai lehessenek. Jókai a cím alá ezt írja: „Igaz történet után“, s tudva azt, hogy ő regény-tárgyait nagyon is szereti a valóság valamely mozzanatából meríteni, hogy mende-monda, adoma, családi krónika, történeti emlékirat legkedvesebb bányája, ezt a novelláját is ilyesféleként olvassa az ember. Elbeszélését azzal kezdi, hogy: „Ez előtt mintegy ötven hatvan esztendővel...“, a színhely Arad megye. Így az esetnek körülbelül 1790 tájban kellett megtörténnie. Csakugyan a pozsonyi Magyar Hírmondó 1784-i évfolyama, öt egymásután következő tudósításban (497. l. aug. 7; 507. l. aug. 11; 539. l. aug. 25; 555. l. szept. 1; 741. l. okt. 17) adja elő ezt a ritka eseményt, mely akkoriban igen sok szóbeszéd tárgya lehetett. Az alispán a hetvenedik évében járó *Forrai András* volt, kit július 28-án, fényes nappal, délben, hurcoltak el Soborsinban levő házából, de megengedték, hogy ágyruhát magával vihesse. Íródeákját is magukkal vitték, azt hívének, hogy a „Vitze-Ispány Úr“ fia; mikor azonban mivolta kiderült, „egy néhány pár pofon tsapásoknak uti költségével vissza botsátották“. Az első tudósítás csak ennyit tud. A következők aztán csakugyan kiderítik a haramiák szándékát; az alispán ki is eszközözi nekik a kegyelmet, a zsványok azonban nem bírnak már beleilleszkedni a becsületes életbe s októberben megint csak garázdálkodnak, még az alispán házáat is felégetik és kiprédálják. Ezt az utolsó, diszharmónikus mozzanatot azonban Jókai már elhagyja s a haramiákat mint tisztességes és istenfélő embereket halatja meg. — Azt nem bírtam megállapítani, hogy Jókai az eredeti tudósítás után írta-e elbeszélését, vagy pedig közvetett úton jutott-e hozzá. Lehetséges, hogy a komáromi Jókay-házban megvoltak a M. Hírmondó régi évfolyamai s ezek szolgáltatták a költőnek a nyers anyagot, melyet aztán meg-elevenítő képzeletével kiegészített és költői alkotássá kerekített.

Tolnai Vilmos.

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Az Ady-kérdés újabb irodalma.

Kurt Pinthus, amikor a ma forradalmár lírikusait a „Menscheits-Dämmerung“ kötetében kiadta, így fordult kora ifjúságához: „Ti ifjak, akik szabadabb emberiségben fogtok felnőni, ne kövessétek ezeket, akiknek az volt a sorsa, hogy a pusztulás borzalmas tudatában egy jövője- és reményefosztott emberiségben éljenek és az legyen a feladatuk, hogy mégis megőrizzék a hitet a Jóban, Eljövendőben, Isteniben, ami a lélek mélyéről fakad. Ahogy kétségtelen, hogy korunk költészetének ezt a mártírtudatot kellett járnia, éppoly kétségtelen, hogy a jövő költészetének másként kell megnyilatkoznia: annak egyszerűnek, tisztának és világosnak kell lennie.“

Mi, magyarok, Ady Endre költészetéről ezzel a józansággal még nem tudunk beszélni. Nálunk Ady Endre neve még mindig harci szózat, amely két szögesen eltérő világnézet harcosait tüzei küzdelemre. Aki Ady Endre értékeléséhez hozzá mer nyulni, és állásfoglalása nem lesújtó vagy feltétlenül ünneplő, ma még tüzes haragot arat. Az egyik párt el akarja riasztani az ifjúságot Adytól, a belőle táplálkozó „szellemi járványtól, lelki ragálytól“ (Szász Károly), mások „református keresztyén öntudatuk és álláspontjuk“ szavára az ifjúság kezébe tennék, mert „Széchenyi óta és mellett leginkább tőle lehet tanulni *kritikai* hazaszeretetet, mely a nemzet sorsának és bajainak *belső* okait látja, fájlalja, mely a régi bűnök ellen öntudatos harcra készlet és önámítás nélkül, világosan hirdeti, hogy a nemzetnek, ha élni akar, a *maga* életét kell élnie, hogy egyetemes értékű emberi életet kell a maga módján termelnie s hogy saját vezetését csak saját legértékesebb szellemű és jellemű fiaira szabad bízni“ (Makkai Sándor).

A harc Ady magyarsága, szerelmi élete, démonisága, halálkultusza, vallási felfogása és érthetősége körül folyik. A véde-

lenre, Ady lelkének megmagyarázására Makkai Sándor vállalkozott, akit egy református ifjúsági egyesület kért fel döntő véleményadásra. Könyvét a *Soli Deo Gloria* vallásos egyesület adta ki, és így módot adott Vargha Gyulának erre a keserű forgácsára:

„Hogy torzul el ma minden ideál!
Van társaság — az ember szinte szörnyed —
Nevében Isten dicsősége áll,
S sátán dicsőségére ad ki könyvet.“

Makkai Sándor aligha gondolta, hogy a sátán seregében fogják számbavenni: de talán azt még kevésbé, hogy az Ady-hívek táborában is mentegetni fogják félreértéseit, ezzel a jóindulatú vállveregetéssel: „Egy annyira eredeti és még máig sem egészen megszokott beszédű költő lelkivilágában nem mindig és senkinek se könnyű dolog eligazodni.“ Földessy Gyulának ez után a kijelentése után Ady-kritikát ismertetni nehéz feladat, mert hiszen Földessy azt a hitet szuggerálja, hogy Adyt csak ő, Földessy Gyula érti meg, — már pedig a megértés lehetősége nélkül érdemes-e írni valamiről? — Mégis bátorságot veszek arra, hogy az Ady-vita három újabb könyvtermékéről valamelyes tájékoztatást adjak.

A „*Magyar fa sorsa*“, Makkai Sándor könyve, talán Ady magyarságának vitatásában a legérdekesebb és legmeggyőzőbb. De könyvének megírása a mélyrelátások és felszínességek zavaró harmóniátlansága. Ady kora problémáinak megvilágításában Makkai történetfelfogása tükröződik: elítélése annak a kornak, amelyben Ady élt, ama kor magyarságának, nemzeti gondolatvilágának. „Szerintem — írja — annyira egyet kell értenünk ebben vele (Adyval), hogy *nem is szabad* megengednünk, hogy az, ami felett ítéletet mondott az idő, halottan is életet szimuláljon és továbbkísértsen közöttünk.“ Makkai így ítél Tisza István korszakáról. Természetes, hogy szubjektíve igaznak kell mondania mindazt a vádat és megítélést, ami Ady ajkáról hazája ellen elhangzott. És bár elismeri, hogy Ady igazságát itt objektív mértékkel megállapítani nem lehet, önmaga részéről igaznak tartja. Az irodalmi kritikát történelmi vonatkozású vitával kellene megszakítanom, ha magam itt bármely irányban állást foglalnék.

Nem is ebben a vonatkozásban meggyőző Makkai könyve, hanem ott, ahol Ady tragikus magyar öntudatát jellemzi.

A túlzás talán csak az, hogy a magyar ugarral való első összeközését irodalmi téren történtnek mondja: ennek a versök és a váradi cikkek ellene mondanak. Téves az a megállapítása is, hogy „a magyar költészet elmaradt a saját nemzedékétől”: hiszen másutt a magyar nemzetnek éppily elmaradását konstataálja a nyugat forrongó életproblémáitól. De ez nem cáfolja meg azt, hogy Ady a magyar sors pusztulását vélte látni és „természetes, szükségszerű hivatást” látott abban, hogy a kor előtt járjon. Az a „szomorú, de szükségszerű magyar öntudat, a Kelet és Nyugat között meghasonlott” lélek Adyban élt, de azt, hogy ez kivüle is meglett volna e korban, Makkai elfelejtette igazolni. Így vagyunk többi megállapításaival is: azt átlátjuk, hogy Adyban a magyar szív sajgott, sírt és szitkozódott, — de Makkai mindig tovább megy ennél, a szubjektív állásfoglalást érdemnek, irodalmi újságnak mondja, s ezzel a komoly kritika határát átlépi. Így aztán megalapozatlan az a kijelentése is, hogy „Ady egy sötétben látó, tragikus nemzedék lelkének kiáltó szava volt”. Újságcikk harcolhat szubjektív érvekkel, de irodalmi tanulmányban e nemzedék ilyen gondolkodásának vallomásokban megörökítőddott igazolását várnók. Másik hibája e könyv irodalomkritikai fejtegetésének, hogy a gondolatokat sokszor úgy csoportosítja — önkényes könnyelműséggel —, hogy a saját felfogását szuggerálja Ady Endre gondolkozásába; pl. amikor a magyar faj létjogát abban állapítja meg, amiben Eötvösnek Kazinczyról mondott emlékbeszéde (35. l.). A könyv tendenciája szempontjából is kár, hogy újságírói túlzás (vagy rabulisztika) sem hiányzik benne: mint amikor Adyban több együttérzést állapít meg nemzetével, mint amennyi Petőfiben volt! (37. l.) Nem tudunk mást, csak tartalmatlan frázist látni Ady párizsi életvágának ilyen megfogalmazásában: vágy a *nagyszabású, egyetemes horizontú emberi élet* után (38. l.). Hiszen később Párizsból csak azt emeli ki, hogy „ott az egyetemesebb, a világot betöltő gondolat, a szociális forradalom gondolata érlelődött és hányódott, ott volt egy világhorizont...” Újra Makkai hitvallása, a konzervatív magyarság hagyományaival való szembefordulása szólal meg, nem Ady lelke világítódik meg. De a zavaró mondások ellenére is élénk világlik e fejezetből, hogy Ady a maga hazájának pusztulását a maga kora viszonyai között bizonyosra vette, így tehát a szubjektív igazság hazaszeretetéből sarjadt.

Ady szerelmi költészetét ezzel a Nietzsche-ízű esztétikai tétellel kezdi: „a zseniben mindig az *önmagáért való élet* manifesztálja magát“, — „a zseni önzésével, azaz *végzetével* csak önmagát szereti, éli és énekli meg“. Az én esztétikai felfogásom a zseniben nem ezt az erkölcsi világrenden áthágó fegyvelmeztlenséget látja, — azt hiszem, ezt Lombroso elméletével együtt már csak riporter-esztétikusok vallják. Maga Makkai is keres más megoldást is: Adynál „a szerelemnek a konkrét női lélektől és a családtól *függetlenített és démonivá növelt, mert önmagáért valóvá* tett ábrázolását“. A frázishajhászásnak újra szép példáját teremti meg itt Makkai; annál furcsább ez, hiszen Ady életét ugyancsak ismeri; s amikor ezt fejlődésnek, „differenciáltabb, mélyebb és misztikusabb költői öntudat szférájába való érkezésnek“ mondja, erkölcsi felfogásban azonosítván magát Adyval, groteszk önvédelmet ír. Mindenáron való mentegetőzésére jellemző, hogy *a költő-zseni femininségét* hangoztatja és Ady verseinek szerelmi motívumaiban emlékeztetőket lát csupán „a lelkének mélyén szendergő, sejtelmesen érzett *nőiségre*“. Végül is azzal utasítja el az olvasók etikai felháborodását, hogy minden zsenit feltétlenül abnormis jelenségnek kíván, s ezt a ténykérdést az etikai megítélés köréből kiemelendőnek tartja. Sőt a legnaivabb személyes érvtől sem vonakodik: kimondja, hogy Ady érzékiségének bűnei „csak szomorúbb kimenetelűek, csak példázatosabbak, de nem mások, nem különösebbek, mint kortársaié, az egész magyar ifjúságé és társadalomé“. Azt hiszem, a könyvnek ez a leggyarlóbb, de legvakítóbb fejezete.

Ugyancsak az igazolandó tétellel akarja igazolni Ady démoniságát: mert — szerinte — „a zseni sohasem a harmóniának, hanem mindig a diszharmóniának végletes képe, de nem jellem“. Azt hiszem, józan egyszerűséggel Ady életkörülményeiből és hivatásérzetével sokkal értelmesebb magyarázatra lehetne jutni.

Ady halálverseinek elemzése vall a legtöbb megértésre: meglátja a halálfélelmében az élet nagy szeretetét, jól jelöli meg a szubjektíve elképzelt talajt is (egy haldokló nemzeti élet, egy halott nemzeti költészet), de az új magyar öntudat felébredését erőszakkal tudja csak Ady „halálos életszemléletéhez“ kötni.

A legerősebb felháborodást Makkainak az a mondása kel-

tett, hogy „Ády az egyetlen magyar vallásos költő“. Pedig ez a groteszk megállapítás természetes hajtása annak a felfogásnak, hogy a tételes katolikus vallás hívője gondolkozás nélküli báb. Makkai a vallást csak a *bűnös* embernek az Istennel való harcias találkozásában látja: az együgyű Theophania (és a biblia) szereplői között tehát Káin a vallásos, nem Ábel, — Júdas és nem János. Így fogván fel a dolgot, természetes, hogy Adyig nem talál egyetlen (ilyenforma) vallásos verset. A vallásosság fogalmának ez az értelmezője a fejlődést látja Ady vallásos verseiben, egyenesen megleckézteti a magyar költészetet és közönséget, hogy a jákobi harcra kívül kereste a vallásosságot. És ha Makkai szerint ezeket a verseket „csak azok képesek átélni, akiknek igazi bűnbánatuk van“, a magunk részéről a Makkai által képviselt vallásosság (de még csak nem is a kálvinista vallásosság) poétájának, első poétájának elismerjük Adyt, — de a józan értelemben vett „vallásos költőnek“ csak annyiban, mint egyikét az Isten-megismerés ingadozóinak. Úgy látom, ilyen „mélyen, divinatíve, igazi kálvinista szemmel“ nemesak én nem tudok nézni, de Vargha Gyula és Szász Károly sem. (Azt hiszem, a kálvinista vallásosságnak ez a Makkai-féle elmélete igazat ad annak a kifogásolt állításoknak is, amelyet Kozma Andorról szólva írtam meg vázlataim között!)

Nines újdonság abban, amit Ady költői kifejezőmódjáról mond; csak egy részlete van, amely igazán szép bizonyítéka annak, hogy Ady költészetében elmélyedően tud gyönyörködni: amikor harmadfél oldalon ízelítőt ad abból a „kísérteties“ szimbolizáló fantáziából, amely e kifejezőmódot megteremtette. Ez a részlet is igazolja, hogy Makkai a szívével írta meg könyvét. Ami szépség van e könyvben, azt ez az Ady költészetéhez ragaszkodó szeretet diktálja. Sok ellenvetést vált ki a könyve, de kettőt, Ady magyarságát és képzeletének bámulatos gazdagságát szuggesztív erővel tudja megjeleníteni. Makkai úgy érzi, hogy a 90-es évek magyar életfelfogása a közelmúltban tragikus bukásba jutott; azok közé tartozik, akik vallják, hogy a régi lélektípusba visszahelyezkedni halál lenne, hogy a körülöttünk élő világ légáramlata elől strucepolitikával elzárkózni nem lehet; hogy az a világ akkor sem volt Paradicsom, csak a tragikus sors hályogja nem engedte meg a bajok és örvények felismerését. Ezt a régi világ embere nem fogja bevallani,

kevesen fogják még csak meg is érteni. De a multról immár szabad ítélnünk és a körülöttünk formálódó világról is kell tájékozódnunk, — és ha ezt megtesszük, akkor igazat adunk Makkainak abban, hogy Ady keserű magyarságából bizony sokat tanulhatunk és sokat megérthetünk. Maga Makkai — minden rajongó lelkesedés dacára is — látja, amit a becsületes polgári társadalom Ady bűnének mond; nem a követendő példát ünnepli Adyban, hanem csak megérteni és megértetni akarja a költőt; nem helyesli minden szavát és tettét, de megpróbálja magyarázni azokat; Adyban nem mintaképet, hanem tanulságot lát. Ez a felfogás korántsem olyan végletes, mint a könyv körül fellángoló irodalmi harc mutatta, s korántsem olyan megítélést érdemel, mint amilyent Vargha Gyula versikéjében talált.

Sokkal végletesebb az a méltánylás, amelyhez legrajongóbb hívőnek, Földessy Gyulának tanulmányaiiban jut Ady (*Újabb Ady-tanulmányok*). Ismételve „a világ alighanem legnagyobb lírikusának“ mondja, akit „valamikor a líra Shakespeare-jének fognak nevezni“. Érvéleése erősen szubjektív: kimondja, hogy „ezt a maga teljes egészében új költői dikciót a régi esztétikai elvek és mértékek szerint s a maga materiális szószerintiségében nem szabad elbírálni“; ismételve hangoztatja, hogy „Ady képes beszédének, általában véve egész költői beszédének olyan külső-belső egyéni sajátosságai vannak, amelyek ismerete nélkül *nem szabad Adyhoz hozzányúlni*“; viszont az *Öreg legények tánc*a kapcsán a legpontosabb filológiai mintáját adja Ady olvasásának, — és mindezzel (Ady két jószemű és jóindulatú megítélőjének, Babitsnak és Makkainak megleckéztetésével) azt a hitet látszik kelteni, hogy Adyt csak Földessy Gyula érti meg, és hogy Ady egy versének becsületes megértéséhez évtizedes Ady-tanulmányok szükségesek. Amily nyilvánvaló, hogy egy költőt csak költészete egészéből, nem egyes kiszakított versszakaiból értek meg, éppoly nyilvánvaló az is, hogy Ady maga tiltakozott volna az ellen, hogy egy-egy versének elolvasása előtt összes írásait kelljen végigolvasni. A leglelkesebb hívőnek valami, emberileg érthető, féltékenysége zavarja meg Földessy álláspontjában az olvasót. Hiszen abban viszont igazat adunk neki, hogy Ady ismerete (nem *csak* egyszeri végiglapozása!) nélkül felszínes az Ady-megítélés, és

azt is szívesen elismerjük, hogy Ady költészetébe a legnagyobb hévvel Földessy Gyula merült el.

Új kötete öt tanulmányt fog össze; elsősorban a nagy költők értékének két legfőbb kritériumára mutat rá, a tömegszuggesztóra és a teremtő művészi képzeletre. Magunk részéről csak az utóbbit fogadjuk el, s ezt Adynál sem tagadjuk. Földessy azonban Ady képzeletét mitoszteremtő erejűnek mondja. Adyt tehát a vallásalapítók, a próféták sorába helyezi. Próbát tesz Ady miszticizmusának megrajzolására; e misztikus vallásosság tárgyául az Életet jelöli meg, ami itt „eleven energiájú egy-fogalom, mely valóságos lényegében egyenlő értelmű a vallások és filozófiák egy-állagával: Istenével“. Mivel az Élet absztrakt ősökában Ady életérzésének mohó minden-vágya nem tudott megnyugodni, „igenleni és akarni akarta az Életet a maga jelenvalóságában is“. Így aztán „transzcendenssé jelentőségesül“ Adynál a nagy és szép lelki élmény és „az is, amit az egyház erkölestana múló földi jónak vagy a test bűnös vágyának nevez“. És hogy filozófiai magyarázata annál elképesztőbb legyen, kimondja azt is, hogy az életnek ez az „*érzéki szeretete*“ logikus következménye a keresztény világfelfogás individualisztikus karakterének! Adynak ez a sokkal természetesebben is megmagyarázható, de itt új vallássá felfújtt lelkisége a szimbolizmust kívánta kifejezőmódnak. A szimbólumokban Földessy nem a szemléletesség, nem is a hangulatiság kifejezését látja, hanem azoknak „eszmei-tartalmi mivoltát“ keresi, mert úgy hiszi, hogy e szimbólumok „hézagtalan egészet alkotnak, egyik a másikba fűződik, kölesönösen továbbépítik, kiteljesítik egymást“. Ady megértésének ez a nehézsége: a részt az egész nélkül nem érthetjük. A költő ugyanis „gondolatkapcsolásaiban akárhányszor nem egy közbeeső tagját átugorja az egymásra következő gondolatoknak“. Földessy azzal is elriaszt Ady olvasásától, hogy „az Ady-költészet egyik legtermészetesebb és leghatásosabb belső formai elvének“ mondja a „megfordítottságot“, azaz Ady egyrészt „átértékeli a régi fogalmakat“, másrészt épp az ellenkezőjét kell értenünk, mint amit mond. — Mint látjuk, a szeretet imádassá izzott és a józan megítélést lehetetlenné tette!

De ha a „megfordítottság“ elvét valaki elfogadja, Adyban mindent megtalálhat. Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy Földessy szerint „*Ady az életigenlésnek és a harmonikus életlátásnak legnagyobb lírikusa az egész világirodalomban!*“

— hogy démonisága „nem szentetlenebb a konzervatív hívő-ember valláskultuszánál“, — hogy szerelmi verseinek ez a magyarázata: „Ady minden földi határon túlesapó metafizikai lendületében egy költő-mitoszi alkotást teremt magának abból a mindannyiunkkal közös nagy monogám érzésből, mely az ifjúi szüzi szerelmek idején azt szuggerálja még kozmikus tisztaságú esodasejtésű-émlékezésű valónkba, hogy csak egy nőt fogunk szeretni...“ (Itt közbe kell szúrnom, hogy Földessy szerint „az utolsó évtizedek s a ma erkölcsi élete... szükségszerű megindulás volt egy magasabbrendű erkölcsi élet felé“, — talán az ú. n. szabad szerelem felé?)

Tagadhatatlan, egy nem mindennapi elmének műve ez a könyv: sajnálatos, hogy a rajongás, amelynek annakidején himnikus megszólalást adott (Huszadik Század, 1919), semmi áron sem enged józan, egyszerű megértést. Pedig az, amit a zseni mivoltáról ír, az önálló gondolkodású esztétikusnak, az, amit Ady életigenlésének nietzschei elemeiről mond, a kutató irodalomtörténétírónak, az, ahogy az *Öreg legények táncát* elemzi, a megvesztegethetetlen pontosságú filológusnak ritka erejéről tanuskodnak, — és mégis Adyt a rajongás elvakultján kívül senki sem láthatja annak, aminek Földessy bemutatja.

Nagy Sándor — a harmadik Ady-kötet írója — azzal tett próbát, amit Földessy eleve lehetetlennek ítélt: a régi esztétikai elvek és mértékek alapján állapítani meg, mi is *Ady Endre költészeté?* Mivel a misztikus adyzmus szektája nagyon jelentéktelen — legalább is számban —, Ady megértetése szempontjából ugyancsak szükséges volt egy becsületes fáradozással megírt, józan könyv, amely a közönség gondolatvilágához méri le Adyt. Nagy Sándort szorgalma és nagy odaadása alkalmassá tette volna e feladat megoldására, de nem szabadott volna annyira a régi kategóriák büvköréhez ragaszkodnia. Makkai és Földessy könyvében Ady élő, Nagy Sándornál holttetem, akit a kutató szeletel. Azt hiszem, lírikus, igazi költő-lírikus sohasem válhatik holttetemmé.

Lássuk, hogy mit mond a kritikus kérdésekről? Fejlődésében két korszakot vesz fel: az első (receptív) korban a magyar érzés erejét konstatálja, a másodikban a progresszivisták környezetének látja, s megtalálja benne a kor materializmusát, naturalizmusát és szocializmusát. A diadalmas forradalomtól való állítólagos elfordulását így magyarázza: „Valószínűleg a

forradalom addig volt ideálkép előtte, míg eszme és nyugati volt; míhelyt valósággá és magyarrá vált: ösztönös sötétnézésével mélyébe látott s elutasította“. Hazafiságát — az ellenmondások ellenére is — ki lehet érezni, nem lehet tagadni.

Szerelmi költészetében életének három fázisát domborítja ki: a Léda-szerelmet, mely „alapjában életközösség nélküli nemi szerelem, sokszor bántó naturalizmussal, de nincs eszményibb, sőt erkölcsi vonások nélkül“, — az erkölcsi szempontból legalantasabb „szabados szerelem“ korszakát, melyben „a nőt mintegy élvezeti cikké süllyeszti“, — és a házassági szerelmet, amely ugyan nem gyakorolt lelkére elhatározóbb benyomást, de sokban „kiengesztel előző szerelmi lírája kilengéseivel“.

A vallást Ady költészetében a főtárgyak között látja, de megállapítja, hogy az ő Isten-fogalma különbözik a vallás objektív Isten-fogalmától. Vallásos verseiben nem egyszer áhitatot érez; vallásos érzésének leggyakoribb és legszerencsésebb kifejező formájául az Istenhez intézett meghitt beszédet jelöli meg. A költő vallásos érzésébe azonban értelmének kételye szől bele. Közli — megjegyzés nélkül — Makkainak azt a megállapítását, hogy Ady az egyetlen magyar vallásos költő. (Érdekes, hogy ezt a megállapítást a rajongó Földessy megcáfolja, a túlságosan józan Nagy Sándor megjegyzés nélkül hagyja.)

Démoniságát, „naiv szatanizmusát“ énjével való állandó foglalkozásából magyarázza (ez a leggyengébb szakasza), halálkultuszát dekadens, Baudelaire-re emlékeztető kacérkodásnak ítéli, hosszabb magyarázatra nem is méltatja. Szól azonban én- és életkultuszáról, az előbbiben „a kezdeti illuzióhiányt“, az analitikus önszemléletet konstatálja, — az utóbbiban némi pogány vonást talál s az általános filozófiai magaslatra való emelkedést is kiérzi.

Ady költői gyakorlatából Nagy Sándor azt az elvet olvassa ki: hogy a költészetben a művészet a formában van. Földessyvel hangoztatja versformáinak újságát és változatosságát; időmértéklésében az egyszerű eufóniánál több, de a művészi dallamosságnál kevesebb zeneiséget talál. Nyelvről nagy hódolattal szól: megjelöli forrásait és gazdag példatárban mutatja be stilisztikai érdekességeit.

Költészetének egész koncepcióját értelmi jellegűnek érzi (itt ütközik a legerősebben e sorok írójának megítélésével),

bár hangsúlyozza individualizmusát is. Végül — tudományos meghatározásként — ezt a megállapítást veti papírra: „Ady költészete individuális szubjektív koncepció, materiális és naturalista elemekkel“. Értékét inkább pszichológiaiinak, mint esztétikainak vallja; feltétlen költői értékeiül „szellemének és érzelmeinek az erkölcsi életformáknak ellen nem mondó, művészi formájú megnyilatkozásait, alakító, verselő, stilművészetét és szimbolizmusát“ jelöli meg. Koncepciójának hiányát individualizmusa és intellektualizmusa egyoldalúságában látja. „Költészete a maga egészében egy, nem éppen tökéletes, de modern egyéniség hatását érezteti“.

Íme: három kép, mindegyik az elismerés színeivel, de nagyon eltérő színhatással. A legjobban Makkai műve kap meg, — a legjózanabb Nagy Sándoré.

Alszeghy Zsolt.

BÍRÁLATOK.

Váczy József: Pusztai harangszó. Regény. Berlin, 1927. 250 l. Ludwig Voggenreiter Verlag. A pozsonyi Concordia-nyomda nyomása.

Bajtai Gergely csáti parasztfiúnak inkább van kedve a vitézi életre, mint a papi pályára, melyre Báthori István akarja neveltetni. Sorsa mégis papnak kényszeríti, de harcos pap lesz belőle: népét ezer veszély közt kardjával és eszével egyaránt védelmezi.

A Kisfaludy-Társaság és a Kassai Kazinczy-Társaság méltán jutalmazta meg ezt a szép történeti regényt. Elismerést érdemel a szerző, mikor zamatos magyarsággal megírt regényével visszavezet bennünket a magyarság vitéz korszakába. Nagy történeti tudás jellemzi. Sok korhű jelenettel tette érdekessé regényét, de néha kissé érezzük a poézis hiányát s inkább az érdekes stílusú történettudós magyarázatát halljuk. Mikor a hős találkozik szívének be nem vallott szerelmével, a szép Báthorinéval (226. l.), ez a jelenet az írói fantázia csapongásának tág mezőt nyit, de szerzőnk a hálás helyzetet ki nem zsákmányolva szinte krónikához illő szűkszavúsággal siet el fölötte. Az egész regényben érezzük, hogy a szerző fölötte áll regényének és ez a melegség rovására történik. *(sz. i. a.)*

Balla Irma: Vaskuthy Gábor. Regény. Budapest, 1927. 350 l. Pantheon Rt. kiadása.

Vaskuthy Gábor, a néhai selmeci főbányatanácsos fia, maga is bányamezőmérnök, nincs megelégedve pályájával, jövedelmével. Úgy érzi, hogy szereti a náluk lakó szegény rokonlányt, Annuskát. El is jegyzi, de hamar elhidegül tőle, mert elkábítja a Dorner báró leánya, Imogén. Gábor még gyilkosságra is vetemedik a kacér teremtés kedvéért, de azután a világháborúban és az orosz fogságban levelezkli bűnét.

Aki ismeri a selmeci családneveket, azt meglepi, hogy a regényben kizárólag jó magyar hangzású neveket találunk (Vaskuthy, Bunyitay, Dorogi, Gönczy, Szomolnok, Ozdy). Nem értjük, miért nevezi az író a regényhős anyját állandóan Lujza tantnak (pl. 125. l.). Hogy a rohamszázadnál harc közben zászlót szerepeltet (324. l.) és roham közben táborig levelezőlapot adat fel, azt egy írónőnek még megbocsátjuk. A profil szó öt sorban négyszer szerepel (8. l.).

A kissé romantikus, de azért sohasem valószínűtlen regény mindvégig kedves és érdekes. Magyarsága is kifogástalan. *(sz. i. a.)*

Reményik Sándor: Két fény között. Versek. Cluj-Kolozsvár, 1927. 84 l. Erdélyi Szépművés Céh kiadása.

Reményik Sándort, Erdély poétáját, 1919 óta ismerik Magyarországon. Mikor a Kisfaludy-Társaság és a Petőfi-Társaság tagjává választotta, persze,

felhangzott ellene az irigyek kritikája is. A legnagyobb vád, amellyel illették, az volt, hogy „kisajátította a megszállott területek honfibúját, nincs is más témája!”

Reményik Sándor nem szorul védelemre. Az előbbi vádat is csak az juttatta eszünkbe, hogy ha semmi más munkáját nem ismernők, ez az egyetlen verskötete is fényesen megcáfolja gáncsolóinak érveit. Bebizonyítja benne, hogy hazafias tárgyú versein kívül — melyekből ismét hoz néhány mesterművet, pl. az Elvégeztetett? c. verset, — más témakörökben is oly költeményeket mondhat magáénak, hogy a mai magyarság legkiválóbb költői közt van a helye.

(sz. i. a.)

Baja Mihály: Oh, szép ifjúságom. Költemények. Békéscsaba, 1926. 161 l.

Baja Mihály kedves és hangulatos verseit kötetbe foglalva már jó ideje nem élvezhették. Utoljára 1918-ban, Babiloni vizei mellett sírtuk el vele siratnivalónkat.

Más poétáknál gyakran csak sablon, mesterkéltség és póz lírájuknak oly felosztása, melyet köteteikben önmaguk adnak. Baja Mihálynál ez is találó. Az ő ciklusai egyben egész költészetének sokhúrú lantját jelzik. „Ezer húr lelkenben kifeszítve, Ha akarom megzendül mindahány...” s dalol a multról, melyet az ifjúság égő szívével mindég visszasír, népéről, melyet egy ezredév alatt annyiszor sujtott az égi kar, falusi királyságáról, a magány-nak mindent betöltő örömeiről: mikor senki nem látja, csak Istent érzi közel magához.

Ez a poézis, ha nem is „ezer húrú,” mint a költő jelzi énekében, de színkeverésében, az árnyalatok kifejezésében, költőiségében elismeréseméltó és megkapó. Baja Mihály nem új munkása a magyar irodalomnak, s mert ismerjük őt, azért várjuk mindig érdeklődéssel költészetének minden újabb rügy-fakadását.

(Zr.)

Balogh István: Hó-fa. Versek. Budapest.

Balogh István tehetséges író, de a túlzók táborában. Költői indulatai zabolátlanok, fantáziáját nem igyekszik fékentartani. A képtelenségek vonzák, a mindenáron újszerűség eszközeivel akar hatni. Szólamokat, melyek érthetetlenül megragadják képzeletét, okkal, okné'kül használ. Költészetének sajnálatos jelenségeit élénken figyelhettük meg *Koporsók szállnak* c. kötetében is. Pedig az író nem használ nevének ezzel az iránnyal. Hiszen, hogy hajlama van az irodalomnak helyénvalóbb művelésre s megértésre, bebizonyította Gyóni Gézáról írt tanulmányában.

Másik nagy hibájára saját szavaival kívánunk rámutatni. Efféle strófákkal mégsem volna szabad befelhőzni a magyar költészet hagyományos szép világát:

Vallás nevelte bamba, jámbor.
Nem tudta hová visz asszony, pohár, bor.
Nyakára kígyózó szent beszéd
Fojtották meg árva életét.

Nem tartjuk helyénvalónak az efféle költeménycímeket sem: *Pásztoróra Krisztusokkal!* — Mindent összevéve Balogh István rosszul választotta meg könyvének még a mottóját is, mikor ezt írta kötetének élére: „A poeta olyan,

mint az Isten. Akkor vegye elő az ember, ha szüksége van rá.“ Az offéle mondásokra nincsen semmi szükség, bár mindenesetre egybehanganak a kötet verseivel. (Zr.)

Marconnay Tibor: Kacagva tört ki a faun a pagonyból. Új versek. Budapest, 1927. 68 l. A Kultúra kiadása.

Verseit a szerző tartalmuk szerint csoportosította aszerint, ahogyan a természettel, hazával, szerelemmel, hittel, sorssal stb. foglalkoznak. Mintha egészen más költő írta volna az egyes csoportokat. A költemények összevegyítve ezúttal kellemesebb olvasmányt adnának. Szinte hiányzik pl., hogy a szerelem ihletett poétájának — mint azt bebizonyította a Szerelmi tűz c. csoport tizenhárom költeményében — eszébe sem jut a szerelem és a nő a természetéről és a magyar földről írt huszonnégy költeményében.

A verstan szabályait nem egyszer félreveti, anélkül azonban, hogy tűz-zel-vassal modernsége törekednék. (—r.)

Kisléghy Kálmán: Hódolat. Versek. Budapest, 1927. 48 l.

Nemcsak az elbeszélő költészetnek, de a lírai költészetnek is megvan a maga regénye, a lírai regény. Amint az epikai regénynek a tárgya egy bonyolult cseménysor, a lírai regény tárgya egy érzelem gazdag változatú ének-lése. Az esemény itt teljesen háttérbe szorul és helyét az érzelem foglalja el. Az esemény bonyolultságát az érzelem változatai helyettesítik. Ilyen értelemben Kisléghy verseit lírai regénynek nevezzük. A verskötetnek egyetlen tárgya a szerelem. Ennek az egy érzelmenek — mondjuk — minőségi különbözőségei szerint, a kötet három részre tagolódik. Az első része a boldog szerelem könyve, a második a fájó szerelem könyve, a harmadik az árva szerelem könyve. Az első rész írójában nincs emlék, nincs fájdalom, nincs öröm, nincs gondolat, csak egyetlen vadul lobogó, örök láng: szeretni! Új érzésre, új színeket mutató képre nem mozdul a lelke. De a nő nem viszonozza olthatatlanul égő tűzét, könnyet fakaszt és bánatot érlel. Ez a fájó szerelem. Végül a vágy is kifárad, halk sóhajjá nyhül a bánat, lassankint elfogynak a könnyek s az árva szerelem emlékeit dalolja éneke. Regző ütemekben zeng az emlékké vált sóvárgás.

A lobogó szerelem meg nem értettségének, viszonzatlanságának elégikus képe a kötet váza. A szerző képei a szimbólizmus hatását mutatják itt-ott, bár szívesebben beszél a régi szószerinti értelmezésben. (H. L.)

Régi olasz novellák. Fordította és jegyzetekkel ellátta Honti Rezső. Budapest, 360 l. Athenaeum r. t. kiadása.

Ez a gyűjtemény a Híres Könyvek XVIII. kötetét teszi. 39 novellát közöl Poggio Bracciolini Fiorentino, Franco Sacchetti, Ser Giovanni Fiorentino, Niccolò Machiavelli, Masuccio Salernitano, Agnolo Firenzuola, Luigi da Porto, Francesco Straparola, Antonfrancesco Grazzini, Matteo Bandello, Celio Malespini, Carlo Gozzi és egy ismeretlen szerző tollából, azonkívül egy Novellino c. gyűjteményből.

Aki e novellákat mai szemmel, finnyásan nézi, fennakadhat némelyiknek tárgyán és talán kissé egyhangú olvasmánynak fogja találni, mert meglehetősen egy kaptafára készültek ezek a Boccaccio stílusára emlékeztető kis történetek. Az irodalomtudomány szempontjából azonban értékes munkát végzett a fordító, mikor hozzáférhetővé teszi az írókat, kiknek úttörő működése

nélkül sem a novella mint műfaj, sem pedig az olasz stílus nem érte volna el mai fokát. Másik érdekességük, hogy forrásai sok világhírű szépirodalmi munkának; még Shakespeare is merített belőlük. Bennünket közelebbről érint Matteo Bandello egyik novellája, mely két Mátyás-korabeli magyar főúrról szól.

A fordítás kifogástalan magyarságú nyelve és a szép kiadás külön dicséretet érdemel. (—r.)

Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története. A legrégebb időktől 1848-ig. Budapest, 1926. 603 lap. A Budavári Tudományos Társaság kiadása.

A hazai németnyelvű irodalomnak mindig jelentős része volt művelődésünkben. A külföldi szellemi áramlatoknak ez volt a hídjá a magyar nép felé, viszont ez adott képet művelődési viszonyainkról és szellemi életünkről a külföldnek.

Pukánszky Béla ennek az irodalomnak a történetét adta könyvében. Érdekes és egyben sajnálatos jelenség, hogy eddig alig fordult a figyelem a hazai nemzetiségek irodalma felé, éppen úgy mint a sokáig államnyelvként szereplő latin nyelven napvilágot látott magyarországi irodalom fejlődése is csak Pintér Jenő könyvében jelenik meg először tudományos összeállításban. Pintér Jenő hatalmas könyve nem egy tekintetben volt jó hatással, mint példa, Pukánszky Bélára. Rendszeres, szigorúan tudományos és erősen történeti feldolgozásban adja a magyarországi németnyelvű irodalmat. Olvasunk e műben a honfoglalás előtti hazai germán emlékekről, a német hittérítés és a német főúri és lovagi társadalom hatásáról, a keresztény középkor német polgárságának műveltségéről és irodalmáról. Bepillantást nyerünk a reformáció előzményeibe, a vallási küzdelmek éveinek gazdag irodalmába. Figyelemmel kísérhetjük a jelentékenynek mondható irodalom minden neves mozzanatát egészen az 1848-as időkig.

Szerzőnk az irodalom felosztásában nehéz feladat előtt állott. Tekintetbe kellett vennie a német irodalom németországi fejlődését és a korok megállapításában a magyar szellemi élet jelentős mozzanatait is szempontul szolgálták. Lelkiismeretes forrásegybeállítás, az idevágó irodalom gondos áttanulmányozása, az adatoknak pontos ellenőrzése teszik megbízhatóvá a munkát. Jóleső érzés e komoly tudományos műből látnunk, hogy a magyarországi németek szívvel-lélekkel magyarok voltak. Nem mulasztja el az író, hogy minden egyes lehető esetben rá ne mutasson a németen keresztül jött idegen hatásra, de nem titkolja azt sem, hogy hol és mikor szereztek németnyelvű írónk megbecsülést ennek a földnek, melyet hazájuknak tekintettek.

A munka az eddig feltárt teljes anyagot egészen feldolgozza. Előadása könnyed, világos és magyaros. Tudományos irodalmunknak értékes nyeresége. Őszintén kívánjuk, hogy Nagymagyarország többi nemzetiségének irodalma is ilyen alapos és tanulságos feldolgozást nyerjen! (H. B.)

Brisits Frigyes: Prohászka-breviárium. Budapest, 1927. 110 l. Élet kiadás.

Pázmány Péter óta a magyar katolicizmusnak alig volt nagyobb tehetősége, mint a filozófus, teológus, író és szónok Prohászka Ottokár. Mint szónok beszédeinek akár tartalmi, akár formai szempontját tekintve, a leg-

kiválóbb magyar szónokok közt is mondhatni a legelsők között van. Mint bölcselkedő és gondolkodó szinte versenytárs nélküli az egyháziak sorában. Fényes szellemének nemcsak a mostani, de a nagy magyar égbolt is szűknek és kicsinek bizonyult. A magyar katolicizmus filozófiai irodalma vele és általa lett európai jelentőségű.

Ez a magasan szárnyaló szellem ritka termékeny volt. Munkássága fáradhatatlan, alkotó vágya soha nem szünetel. mint a vulkán, folyton forrongott, hevült és működött. Innen van, hogy hosszú írói és szónoki pályája alatt el nem avuló értékekkel gazdagította a magyar irodalmat.

A szónok elragadó tehetsége és az író lebilincselő művészete ritka harmóniában egyesült benne. Amilyen lenyűgöző erővel hangzott könnyen áradó szava a szószéken, éppúgy diadalmaskodott pazar változatú tehetsége könyveiben és írásaiban.

Ez a könyvecske Prohászkanak, a szellemi óriásnak a könyveiben, beszédeiben, tanulmányaiban felhalmozott kincseiből nyújt egy kis ízelítőt. Fájdalom, hogy csak ízelítőt. De vigasztalja az összeállítót az a tudat, hogy Prohászka felbecsülhetetlen értékeiből a mai szegénységben és nyomorúságban egyelőre csak ilyen rövidre fogott kivonat útján részesülhet mindenki. Reméljük azonban, hogy ennek a breviáriumnak az összeállítója mint az egyházi irodalom egyik legalaposabb ismerője és mint Prohászka Ottokár szellemi hagyatékának egyik leghihetőbb interpretátora módot és alkalmat talál a szellemóriás püspök monumentalitásának feltüntetésére, esetleg összes munkáinak minél előbb való kiadásával.

(Halász László.)

Mitrovics Gyula: Gyulai Pál esztétikája. Budapest, 1926. 164 l. A Franklin Társulat kiadása.

Breviáriumot, vagy ilyszerű munkát a szakember mindig félve vesz kezébe. Megszoktuk már, hogy ezek a könyvek gyorsan készülnek, nem egyszer összefüggéstelen s kiszakitottságuk miatt nehezen kapcsolható gondolatokat tartalmaznak. Ez még a szerencsésebb eset, mert elég gyakori az is, hogy jól hangzó frázisgyűjteménnyé alacsonyodnak gondolatgyűjtemény helyett s ilyenkor inkább kisebbítik, mint emelik a nem szakember szemében azt, akit bemutatnak.

Mitrovics Gyula könyvére ez nem mondható. Nehéz kérdést bolygatott meg, mikor Gyulai Pál esztétikájáról írt. Gyulai Pál a magyar kritikusok örök mintaképe, akinek azonban nem voltak soha egy csokorba szedve esztétikai gondolatai. A gyakorlat embere volt. Megvoltak a maga határozott szempontjai az értékelésben, ezekhez igazodott is, de nem foglalta őket rendszerbe. A tanítvány kegyeletével végezte ezt el most Mitrovics Gyula. A mesternek minden értékét feltüntető bevezetése bőven tájékoztat bennünket a címről s ha hozzávesszük ehhez azt a nagy munkával és szerencsés kézzel összeállított idézetgyűjteményt, azf keli mondanunk, hogy példát adott az e térer továbbmunkálkodóknak.

(hb.)

Waisbecker Ede: Pázmándi Horvát Endre szépirodalmi munkássága. Pécs, 1927. 144 l. Karl könyvesbolt kiadása.

A Pécsen megjelenő Symposium című folyóirat nemcsak tartalmas cikkekkel gazdagítja tudományos irodalmunkat, hanem sorozatos könyvkiadással is iparkodik kivenni részét a tudományos munkálkodásból. A Symposium-

könyvekből eddig négy szám jelent meg. A három első szám bölcséleti témával foglalkozik; a negyedik, amelyről éppen szó van, irodalomtörténeti tárgyú és Pázmándi Horvát Endre szépirodalmi munkásságának kimerítő egybefoglalását tűzi ki célul, hogy összes ilyenmű írásainak ismertetésével és az eddigi irodalom teljes felhasználásával részben pótolja azokat a hiányokat, melyek az eddigi tanulmányokból kimaradtak. Pázmándi Horvát Endre élet- és jellemrajzával sokan foglalkoztak, de valamennyi tanulmányozó csak részletkérdéseket érintett, úgyhogy a költő egész munkásságával egységesen foglalkozó mű nincs.

Szerzőnk kitűzött céljához képest felkutatott minden valamire való verset, kezdve az 1802-ben készült, jól sikerült Anyos-utánzattól egészen Árpádig, mely 1830-ban jelent meg. Ezeknek az alkalmi verseknek, satíráknak, a franciák ellen hadbavonult nemességnek buzdítására írt riadónak, a nemzeti theatrom ügyében írt buzdító szózatnak, egyéb hazafias rimes verseknek, bölcselő költeményeknek, bordaloknak és egyházi énekeknek részben való felkutatásával, ismertetésével és méltatásával derekas munkát végzett. Azt is meg kell azonban mondanunk, hogy Pázmándi Horvát Endréről való tudásunkat a maga egészében alig vitte valamivel előbbre. Pázmándi Horvát Endre költői értékéről helyes ítéletet alkotott eddigi irodalomtörténetírásunk.

Eposzai — és kétségtelenül itt van költői működésének súlypontja — már a maguk korában több-kevesebbé elavultak, bár sokan dicsérték, de csak kevesen élvezték. Az akadémiai nagy jutalom is inkább a hazafias papköltőnek, mint művének szólt. Pázmándi Horvát Endréről, mi tűrés-tagadás, hiányzott az igazi erős tehetség. „Nála — s ezt helyesen írja szerzőnk — a versírás nem volt belső leki kényszer, hanem legtöbb írását tudatos munkával hozta létre... Gyakran társalgás vagy étkezés közben ugrott fel egy eszébeötlött hexameter, a „talált aranyak“ lerögzítésére. Guzmics minduntalan azt írja az érdeklődő Kazinczynak, hogy Endre „izzad“ az ő Árpádján. S hosszú sorát lehetne felhozni a nagy tehetségeknek, akikből Horvát Endrénél sokkal sanyarúbb, zaklatottabb életkörülmények közt is áradt az értékes költői termelés.“

Készséggel elismerjük a szerző ügybuzgalmát, tárgyszeretetét és lelkesedését, de könyvét azzal az érzéssel tesszük le, hogy tulajdonképpen csak azt igazolta, amit már úgys tudtunk. (hl.)

Gulyás József: Üvegcserepek. Sárospatak, 1927. 48 l.

A szerény cím alatt a ritka szorgalmú irodalomkutatónak több apró értekezése, beszéde, cikke és bírálat a foglalt helyet. Különös figyelmet érdemel az az értekezése, melyben Csokonai Vitéz Mihály A lélek halhatatlanságáról szóló tankölteménynek keletkezési idejét és indítékait állapítja meg. Foglalkozik a költeménynek a korabeli bölcselő költeményekhez való viszonyával is. Az 1790-es évek körül több halotti vers és búcsúztató jelent meg, melyek közül több a lélek halhatatlanságával foglalkozik, úgyhogy a lélek halhatatlanságának a kérdése akkor időszerű kérdés volt. A sok költemény közül szorosán vett tanítóköltemény a Pálóczy Horváth Adámé, melyet Csokonai ismert ugyan, de nem használt fel.

A török felszabadító háborúnak két verses emléke címen a sárospataki főiskola kézirattárában őrzött két kötetet ismertet. Az egyik Carmina de bellis Hungaricis címmel tizennégy költeményt foglal magában. A költemé-

nyek Lotharingiai Károly, Miksa Emánuel és Lajos bádeni herceg körül csoportosuló eseményekről szólnak. Azonkívül megéneklik Savoyai Jenő zentai győzelmét. A másik költemény Vienna obsidione liberata a Maximiliano Emanuele címen a bajor választó hősi tettét beszéli el Bécs alatt. A Vergilius-, Ovidius- és Horatius-reminiscentiákat tartalmazó költemények érdekes emlékei a XVIII. század latin költészetének.

A Kölceyt sirató énekről, melyet nemrég Pitroff Pál az I. K.-ban közölt, megállapítja, hogy ez a dal egyrészt régibb Kölcey követi lemondásánál, másrészt a múlt század első felében általánosan ismert volt és több változata forgott közkézen.

Lengyel Józsefnek a debreceni kör szerény tagjának néhány eddig ismeretlen versét közli. Közül még Tompától is verset, amely az eddigi Tompa-kiadásokban nem jelent meg.

Az irodalomtörténeti anyagközléseken kívül van még a füzetben egy márc. 15. ünnepélyen elmondott beszéd, Károlyi Gáspárra vonatkozó latinból fordított hat okmány, egy pedagógiai értekezés, Csokonairól tartott szabad előadás vázlat, Makkai Sándor könyvére vonatkozó észrevétel „Ady mint egyetlen magyar vallásos költő” címen és még egy, a hősök emléktáblájánál elmondott beszéd. Az Adyról szóló cikk csak helyeselhető, mert jőzön szempontokból bírálja és értékeli Ady „vallásos” költészetét. Ez a költészet sokak szemében inkább istenkáromlás, mint a lélek mélyén őrzött és ápolt istenes érzések feltörekvése. (Halász László.)

Zulawski Andor: Az új magyar irodalom problémái. Budapest. E. v. nélkül. 138 lap. Wodianer-kiadás.

Fiatall író lelkes munkáját veszi kezébe az olvasó, mikor Zulawski Andor könyvét átlapozza. Az író nem homo novus, hiszen két írásával már foglalkoztak a szaklapok. Voltak támadói, de védelmezői sem maradtak el. Mindig nagyobb kérdések feszegetését tűzte maga elé s most is olyan csomót akar kibogozni, amely a legkiválóbb szakemberek erejét is próbára teszi.

A modern magyar irodalom problémája sokakat foglalkoztat. S mikor Zulawski ír erről, ösztönösen érezzük, hogy jót akar. Segíteni óhajt akár ostorral is azon az állapoton, hogy az irodalom ne becsmérelje a magyart, hogy az irodalom minden ízében nemzeti legyen, nevelje az Isten és a haza szeretetére, ne rontsa az ideálokat s ne az ember alacsonyabb ösztöneit szolgálja ki.

Bevezető lapjai után, melyekben művészeti elveit fejtí ki, rátér a jelen irodalmának egy-egy jellegzetes írón keresztül való ismertetésére. Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Babits Mihály, Heltai Jenő, Kabos Ede, Krúdy Gyula, Lengyel Menyhért, Bródy Sándor s Erdős René bemutatása mellett néhány szót szentel a kisebb íróknak. Ez ismertetésekben arra a fájó sebre akar rámutatni, hogy irodalmunk miként nemzetietlenedett el s őszintén feltárja, hogy mindennek milyen következményei lesznek a nemzet erkölcsi és hazafias érületé terén.

Mindenekelőtt becsülnünk kell Zulawski nemes intencióját, lendületét. Szükségünk volt és van olyanokra a mi tudományunk terén, akik meg nem alkuvó magyarok. S azt hisszük, hogy tradícióink ápolásában az effajta könyvecskék is hasznunkra lehetnek.

Akkor, amikor Zulawski érdemeit elismerjük és méltányoljuk, nem

haladhatunk el néhány olyan mozzanat me'lett sem, amelyekre a figyelem felhívása csak hasznos lehet a tudományt komolyan művelni akaróra. A modern magyar irodalom meghatározása Zulawskinál igen labilis, nem emelkedik túl azon, hogy miként nevezte el azt a kort Pintér Jenő. Pintér Jenő elhatárolásának kissé bővebb kifejtése, de nem az ígért — legalább megközelítően pontos definíció. A tudományos munka szerzőjének gondosan kell arra ügyelnie, hogy olyasmit ne ismételjen, amit már előtte mások megírtak. Pintér Jenő, Császár Elemér és Kéky Lajos munkásságát igen jól ismeri a közönség. Kár volt az ő nézetüket bővebben kifejteni és újból igazolni, mikor ezt műveikben ők maguk is elvégezték.

E lapokon többször lelkükre kötötték azt is a tudományos íróknak, hogy adjanak művük elejére egybeállítást az eddigi irodalomról. Ha ebből valamire közelebbről is hivatkoznak, tegyék azt a lap-alji jegyzetekben s ne a fő-szövegben.

Az Ady-probléma, mely nem lezárt kérdés, csak érintve van. A regénynek jut a legnagyobb tér s itt is — mintha a könyv csak probléma akarna lenni — látjuk a modern írók alapos bűneit, de jó oldalait alig érinti. Egy-két megállapítása is elhamarkodott, pl.: „A komoly, shakespearei drámaíró ma nem kell.“ Az a kérdésünk, hogy van-e ma ilyen drámaírónk? Maga a szerző sem említ egyet sem. Viszont elhalad amellett a tény mellett, hogy a Nemzeti Színház jó előadásban színre kerülő klasszikus darabjaihoz alig-alig lehet jegyet kapni. Tehát nem a közönségben van a hiba, hanem abban a körülményben, hogy shakespearei magaslatra emelkedő drámaírónk nincs. Azon meg nem kell csodálkoznunk, hogy kisebb, vagy teljesen jelentéktelen daraboknak is van közönségük. A baj forrása e daraboknak erkölcsi kifogásolhatósága, ami ellen orvosságot, vagy az orvoslás módját nem keresi, mint ahogy nem keresi a regényirodalomban talált hibáknál sem. Tehát a probléma kifejtéséig jutott el, vagyis addig, ahol kezdenie igen hálás feladat lett volna.

Nem osztozunk abban a nézetében sem, hogy a mai modern magyar nyelvű irodalom munkásai kizárólag az üzletre és az érzékiségre spekulálnának. Vannak, hál' a Gondviselésnek, olyan íróink is — noha róluk a szerző megfeledez —, akik helyes erkölcsi felfogással és nem üzletből írnak. Herczeg Ferencről nincs is említés a könyvben, pedig Herczeg, Gárdonyi és a többi kiváló és szeretett írónk sikereinek elemzésével a problémát a megoldáshoz közelebb vihette volna.

A hiányokról elég ennyit mondanunk. Nem említünk kisebb dolgokat, melyeket még talán böngészhetnénk, mert a fentiek pótlása esetén ezek is elesnek. Ha pedig azt keressük, hogy érdemes volt-e ezt a könyvet megírni, csak igenlő lehet a válaszuk, mert nem lehet eléggé örködnünk azon, hogy nyelvünkben és szellemünkben mindig magyarok maradjunk. *(Horváth Béla.)*

Új verskötetek. — Székely-Nuszbec Sándor: Aratás. — Harsányi Lajos: A boldog költő. — Orosz Iván: Szeretni kell. — U. a.: Boldogok szigete. Székely-Nuszbec Sándor nemes érzések költője. Családi érzéseiről és hazafias érzelmeiről őszintén, természetesen, bensőségesen énekel. Kötete a magyar lélek világának megnyilvánulása. Rendületlenül hiszi a diadalmas magyar holnapot, amikor megindul az erdő, fegyverre kapnak az elhunyt daliák és megszületik a szebb magyar világ. Aki egy ezredéven át szabad volt, az nem lehet más, csak szabad. Amilyen költői erővel nyilatkozik lán-

goló fajszeretete, éppen olyan meghódolás lakik vallásos lelkében az Isten iránt. Gyermekekori hitét megőrizte csorbítatlanul s ezzel a vallással hiszi, hogy lesz még magyar feltámadás.

Harsányi Lajos költeményeinek egy része vallásos vers. A megnyugvást tanítja igazi költői színözéssel megírt vallomásaiban. Kevésbé jól hatnak legitimista versei. IV. Károly királyt szerinte nem Madeira nyirkos párája öltö meg, hanem Budaörs!

Orosz Iván költeményeiben a szerény viszonyokkal is megelégedő s az egész emberiséget hívő kedéllyel szerető költő lelke szólal meg. A szegény is lehet boldog: ez az alapgondolat sugárzik kőteteiből. Csak Ölelés című verse nem illik bele a maga érzéki aláfestésével hangulatos költeményeinek sorozatába.

H. L.

Timár József: Lélek a mezőn és más elbeszélések. 1927. 160 l. A szerző kiadása.

Timár József elbeszéléseiben az élmény szokatlanul tiszta és erős. A szerző erős megfigyelő tehetséggel mutatja be balatonvidéki magyar alakjait. Eötvös Károly és Gárdonyi Géza irodalmi irányát tartja szem előtt, anélkül azonban, hogy példaképeit akár öntudatlanul is utánozná. Uralkodó vonása a magyar földnek és egyszerű népének szeretete. Előadásában nincs mesterkelt elem; ami provincializmus mutatkozik benne, a szerző önkritikája remélhetőleg azt is le fogja vetkőzni. Az olyan mondások, mint az „Azt a kis késit neki“, nagyon szívderítőek lehetnek a falu világában, de a falu horizontján kívül nem ébresztenek esztétikai gyönyörűséget.

(hl).

Haberern Gusztáv: Kis Korálkönyv. Budapest, 1927. 48 lap. Az ev. tanáregyesület kiadása.

Haberern Gusztávnak ez a kis könyve azt célozza, hogy az evangélikus egyházi énekeket az eredeti dallam szerint egyenlő módon tanítsák az iskolákban és gyakorolják a gyülekezetekben. Bennünket elsősorban az a bevezetés érdekel, mely e kis könyv elején áttekintést nyújt az egyházi ének és a hangjegyzés fejlődéséről. Az evangélikus egyházi ének fejlődését négy korszakra osztja. Az elsőben, mely a XVI. századdal zárul le, Luther Mártonnak Erős várunk c. éneke a legsikerültebb darab. Ebben a korszakban a dallam rendszerint a tenorban volt. A gyülekezet énekelte a dallamot, a kar pedig a kísérő szólamokat. A felmerült nehézségek kényszerűsége következtében tették át a szólamot a szopránba. A második korszakban, mely a XVII. század közepéig tart, az orgona viszi a dallamot, a többszólamú éneklés visszafejődik, a kar elmarad. A harmadik korszakban, a XVIII. század elejéig, az egyházi énekek lágyabb, szentimentálisabb irányzatot nyernek. Az utolsó korszakban, mely napjainkig tart, az egyházi ének ritmusa már annyira megváltozott, hogy csak egyenlő hosszú hangokat énekelnek. Ez által az éneklési mód lassú és vontatott lesz.

A gyűjtemény abból a szempontból érdemel figyelmet, hogy a legszebb énekeket veszi fel. Pontosan közli az énekek keletkezési idejét, de nem tesz említést sehol a fordítókról és ez súlyos hiba. Az evangélikus énekköltészet irodalmát is sajnálattal nélkülözzük benne, mint ahogy nélkülözni fogja mindenki, aki kedvet kap e különben használható munka áttekintése után a további tanulmányozásra.

(H. B.)

FÖLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei.
Munkatársak: *Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Gulyás Pál, Halász László, Pintér Jenő.*)

I. Folyóiratok.

Budapesti Szemle. — 1927. évf. okt. szám. Berzeviczy Albert: *Fraknói Vilmos emlékezete.* Fraknót mint történetírót sok pályatársa fölé emeli sokoldalú műveltsége, olvasottsága s világlátottsága. Munkássága kezdetről fogva kiterjedt a jogtörténelemre is, melyet becses művekkel gazdagított s élete utolsó szakában a közjog s a publicisztika terén is nyomokat hagyott hátra. Történetírói stílusa is a legjobbakéra emlékeztet. Ítéleteiben a tárgyvilágosságra törekvés jellemzi. Öntudatosá lett életművészete három elemből alakult ki: barátságából, utazásaiból és munkaszeretetéből. — Farkas Gyula: *Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete.* (I.) A dermedtség első éveiben a magyar napisajtó volt az egyedüli összekötő kapocs a magyarság között. A folyóiratok közül a legnagyobb népszerűsége a rövidéletű pozsonyi Tavasz tett szert. Azóta sincs a felvidéki irodalomnak folyóirata. Az állandó folyóiratot igyekezik helyettesíteni a pozsonyi Új Auróra, ez az érdemes évkönyv, melynek első kötete 1921-ben jelent meg s a nemzeti hagyományokat kívánja szolgálni. A felvidéki magyar szellemi életnek legfőbb forrásai a magyar kulturális egyesületek. E téren vezetnek: a pozsonyi Toldy-kör és a kassai Kazinczy-Társaság. Utóbbinak legnagyobb tette: a Könyvbarátok Egyesületének létrehozása. A Felvidék egyetlen tudományos társasága a Szepesmegyei Történelmi Társulat. Ismételten történtek kísérletek a magyar íróknak csoportosítására. E kísérletek azonban nem jártak sikerrel. — Ifj. br. Wlassics Gyula: *Olasz dráma Erzsébet királynéről.* Fabricio Colamussi: *Elisabetta d'Austria c. négyfelvonásos drámájának ismertetése.* E mű minden, csak nem jó színdarab. E tárgy méltó feldolgozása magyar világnézetet, magyar érzést és magyar tollat kíván.

Ethnographia. — 1927. évf. 2. szám. Berze Nagy János: *A csodaszarvas mondája.* Egybeállítja az üldözött szarvas-ünöről szóló ókori és középkori mondákat s a görög, latin, zsidó, bizánci és nyugateurópai vonatkozások felsorolása után rátér a magyar krónikák és regősénekek tárgyalására. — Pozsonyi Erzsébet: *Erdélyi János és a népköltészet.* A magyar népköltés termékeinek gyűjtésére 1782-ben jelent meg az első felszólítás Ráth Mátyás Magyar Hirmondó c. lapjában, magának a szerkesztőnek tollából. Ettől kezdve többen följegyezték a népdalokat. Kulcsár István is buzdított a gyűjtésre a Hazai és Külföldi Tudósítások 1811. évfolyamában. A szerb népköltészetre Vitkovics Mihály hívta fel a figyelmet. Kisfaludy Károlynak

az 1829. évi Aurórában huszonöt mű-népdala jelent meg. Mindezekről s az Erdélyi János fellépéséig kinyomozható adatokról bőven tájékoztat a cikk írója. Ugyancsak részletesen elemzi Erdélyi János érdemeit a népköltészet termékeinek gyűjtésében és méltatásában.

Katholikus Szemle. — 1927. évf. 8. sz. Gopesa László: *Újabbkori örmény költemények magyar műfordítói*. Simay Gergely és fia, Simay János szamosújvári születésű, XIX. századbeli örmény író számos örmény költeményt ültetett át magyar nyelvre. A cikkíró műtatványokat közöl a két örmény-magyar műfordító fordításaiából.

Literatura. — 1927. évf. 9—11. sz. Somlyó Zoltán: *Kosztolányi Dezso*. Beszélgetés az íróval. Németre számos elbeszélése és három regénye van lefordítva. Most készül A véres költő francia és angol fordítása. — Elek Oszkár: *Molnár Ferenc, a színműró*. Molnár Ferenc drámaírói munkásságának ismertetése. — Kállay Miklós: *Bartfay Lászlóné irodalmi szalonja*. Ismerteti Kisfaludy Károly korának írói világát. — Dénes Zsófia: *Az ötvenéves Krúdy az ötvenéves Bródy Sándorról*. Néhány jellemző adalék Bródy Sándorról. — Kállay Miklós: *Fáy András vendéglátó háza*. Régi idők emlékeinek felújítása. — Herczeg Ferenc: *Valaki megérkezett*. Móra Ferenc kiváló írói tehetségéről. — Turi Béla: *Móra Ferenc*. Elismeréssel szól Móra Ferenc munkáiról, bár fájjalja, hogy Móra Ferenc itt-ott beengedte írásába a szabadelvű politizálás keserű iróniáját is. — Juhász Gyula: *Móra Ferenc ezerégy élete*. Móra Ferenc pályájának áttekintése és meglehangú méltatása. — Szabó Tivadar, Balassa József és mások rövidebb cikkeiben méltatják Móra Ferenc tehetségét. — Nil: *Első találkozásom Ady Endrével*. Több használható adalék azok számára, akik Ady Endre életével és egyéniségével foglalkoznak. — Számos rövidebb cikk a mai írókról és könyveikről.

Magyar Nyelv. — 1927. évf. 7—8. sz. Törös László: *Kik írták a Debreceni Grammatikát?* A Debreceni Grammatika írói — a szerző megállapítása szerint — Benedek Mihály, Szikszai György, Gál András debreceni ref. papok és Domokos Lajos főgondnok, városi főbíró. Az irodalomtörténetnek e tárgyra vonatkozó adatai tehát ily értelemben módosítandók. — Melich János: *Szamota István emlékezete*. Szamota nagy érdeme annak kimutatása, hogy latin okleveleink íróinak legnagyobb része magyar ember volt, továbbá, hogy a latinul írt oklevelekben előforduló magyar szavak általában hibátlanul, az akkori magyar kiejtéshez híven vannak leírva. A töle eredeti forrásból gyűjtött szavak ki vannak adva a Szamota-Zolnai-féle Magyar Oklevéltárban. (Budapest, 1906.)

Magyar Szemle. — 1927. évf. 1—2. sz. Szekfü Gyula: *Makkai Sándor könyve körül*. Makkai könyvének a közelmúlt tagadásában és attól független új magyar jövőndő lelkes igenlésében van a jelentősége, inkább, mint Adyról szóló megállapításaiban. — Halász Gábor: *Az Ungarische Jahrbücher margójára*. Súlyos és indokolt kifogások az Ungarische Jahrbücher c. berlini kiadvány Gragger Róbert halála óta megjelent két száma Bücherschau felírású rovatának tárgyilagossága ellen. A lap könyvszemléjének írói pl. „Objektíven kétségbevonják, hogy a magyar irodalomban és szeltemben valami megújulásról, átalakulásról kellene beszélni és objektíven állítják, hogy a Nyugat 1925-ös reorganizációja óta újra jelentős faktor és ha-

talmas új egyéniségek kitermelője lett, amiről persze legközelebbi hívei sem tudnak semmit.“

Mult és Jövő. 1927. évf. — Kiss Arnold: *Makkai Emilről*. Személyes visszaemlékezések a rabbi-szemináriumban együtt töltött évekről. Makkai Emil nem érzett magában papi hivatást, bár az első papi vizsgát kitüntetéssel tette le, de azután mégis kilépett a szemináriumból. — *Ady Endre egyik versének héber fordítását* közli a szeptemberi szám Avigdor Hameiri szövegének hasonmásával.

Napkelet. — 1927. évf. 8—9. sz. Hajnal István: *Osztrák merénylettervek Törökországban a száműzött Kossuth ellen*. Távlabbi politikai megítélés szempontjából igen érdekes dolog nyomon követni azt, hogy milyen eszközökkel igyekezett az osztrák kormány üldözni a szabadságharc után szétszórt magyar emigrációt. — Halász Gábor: *Szomoró*. Írói arckép. Eredeti multszemléletét teljesen a Vie littéraireből, France kritikai munkájából morití. A nyelv genieje előtti hódolás, szabályaiba való beletörés, az adott formák felhasználása teljesen hiányoznak Szomoróból. Szomoróban főzeng a külön mult és munkájának legsikerültebb része az, ahol zsidó emlékeket, ősi zsidó hagyományokat idéz. — Komáromi János: *Ferenczi Zoltán*. Jó ember volt a megboldogult. Mosolyával elnézett az emberi gyöngék felett. Ítélete, különösen Petőfi-vonatkozásokban, megdönthetetlen volt. Udvarias volt, könyörületos és barátkozó az emberekkel.

Nyugat. — 1927. évf. 19—21. sz. Babits Mihály: *Tanulmány a magyar irodalomról*. A nyolc lapra terjedő cikk egy párizsi folyóirat felszólítására készült, mely olvasóit a magyar irodalomról történetileg óhajtotta tájékoztatni. (Szerintünk a megoldás nem szerencsés, mert a rövid tanulmányt csak azok érthetik meg, akik teljesen jártasak a magyar irodalom történetében. Ilyen filozófiai átpillantás még a legműveltebb magyar közönség számára is távoleső és elvont.) — Gergely István: *Keszler József*. Néhány meleg sor az elhunyt kritikusról. — Szini Gyula: *Jókai*. Jókai pályájának novellisztikus feldolgozása. — Tersánszky Jenő: *Igaz regény*. Az író megkezdí önéletrajzának közlését. Szász Zoltán: *A háború utáni irodalom szelleme*. Nagy olvasottságra és széles látókörre valló tanulmány, de stílusa olyan, mint általában a modern magyar filozofáló íróké: nehezen olvasható, unalmas és elvont.

Pannonhalmi Szemle. — 1927. évf. 3. sz. Magasi Artur: *A vallásos szépirodalom problémája történeti megvilágításban*. A kor lelki szükségleteinek ismerőí igyekeznek a vallással harmóniába hozni a szépirodalmat is. Az irodalom és a vallás régebben szorosan egybefűződött. Mivel azonban az irodalom mindenkor a korszellem ujjlenyomata, íróink hangot adtak az újabb világnézetű irányoknak is. A tanulmány írója végigpillant a magyar irodalmon s vizsgálja a világnézetek megnyilatkozó módozatait. A középkori lélek nagyságának legszebb tanuságtétele önmagáról az irodalom. A középkori életeszmény az Isten és az egyház parancsai szerint élő szent ember volt. A középkori irodalom termékei az Istenben való elmélyülést segítő művek. — Kocsis Lénárd: *Makkai Sándor könyve Adyról*. Beható tanulmány Makkai Sándor Ady-könyvéről. A cikkíró helyteleníti, hogy Makkai Sándor a zeniket mentesíti az erkölcsi törvények alól; pedig vagy igazak ezek, vagy

nem; s ha igazak, akkor a lángeszű emberekre is kötelezők. Idézetekkel bizonyítja, hogy Ady politikai felfogása milyen vadul szélsőséges volt már 1903 táján, a nagyváradi zsidó-szabadjóműves levegőben. Történelmi adatokat hoz fel Makkai ellen, aki Ady szocialista verseit nem tartja lelkéből lelkezeteknek. Megdöbbenő Makkai Sándor felfogása Ady szerelmi lírájáról és vallásos költeményeiről. Érthetetlen, hogy egy pap, sőt egyházfő, védeni tudja ezt az önző, őrzéki szabadszerelmet s a legnagyobb, sőt egyetlen magyar vallásos költőnek kiáltja ki azt a lírikust, akinek viaskodása Istennel szemben a cinikus tagadástól a káromkodásig menő komázáson át hullámszik számos változatban. Ady nem vallásos költő, csak vallásos versei is vannak. Úgy látszik, hogy Makkai Sándor azt hiszi, hogy a vallásos élményt lényegében a bűnbánatra kell korlátoznia. Tehát az ártatlan szív egybeolvadása Istennel nem vallásos élmény? Vajjon végiggondolta e Makkai Sándor a következményét annak az állításának, hogy vallásos élménye nem is lehet másnak, mint csakis annak, aki végigélte a bűnössége által reáúdított emberi nyomorúságot. Ha igaz volna ez az állítás, akkor a kommunista pedagógiát is meg lehet okolni kegyes alapon. Amint Ady a szerelemnnek csak érzéki oldalát ismerte, éppen úgy csak egy részt foglalt le magának a vallásos élmények nagy területéről. Érzésvilága a magasabbrendű emberiség irányában fejletlen volt, nem pedig a legteljesebben átfogó lírai kifejezése az emberi életnek, amint Makkai Sándor tanítja. Kétségtelen, hogy Ady tábora súlyos fegyvertársra lett az erdélyi reformátusok vezérében. Sajnáljuk, hogy jeles tehetségevel a másik táborban kell látnunk, de bízunk a nemzet többségének egészséges érzékében, mely az igazságot nem hagyja elveszni.

Protestáns Szemle. — 1927. évf. 7—9. sz. Németh László: *Reményik Sándor*. Első versei a magyar epigon-líra s a magyar konzervativizmus sablonos vallomásai, de ahogy az erdélyi új magyar világ tengelyébe kerül, költészete és szempontjai egyre nemesednek, emelkednek. Ha nem tartozik is a kivételesek közé, komoly férfiarca, aki a magyar irodalmi élet új szellemét jelenti. — Ugyanaz: *Aprily Lajos*. Nem primér jelensége az irodalomnak, de nem is epigon. A kifejezés áhítatát, a természet tiszta sugallatát s ahogy ő mondja: az ember dallamát őrizte meg nekünk. Egyike azoknak a művészeknek, akik nem utat törve, de tiszta és komoly szívüket felmutatva válnak új idők heroldjaivá. — Ugyanaz: *Gulácsy Irén*. Egy hatalmas temperamentum visszafojtott erői mozgolódnak benne. Mint a nép szerelmese indult. Parasztjain nagyon is megérik az idegen világba a kiélhetés öröméért menekedő lázasság. S ha multba fordul, akkor is barokk. Íróerejének ezzel a barokktúlzásával magyarázható sajtósági stilustalansága. Ezt nem tekintve, Gulácsy Irén az új írónemzedék legimponálóbb epikus tehetsége.

Széphalom. — 1927. évf. 10—12. sz. Magyar Zoltán: *Tudományos életünk virágzásának feltételeiről*. Bár nem irodalomtudományi tanulmány, de szempontjai érdemessé teszik arra, hogy felhívjuk reá a figyelmet. — Zolnai Béla: *Tótágas Ady körül*. Zolnai Béla álláspontja az, hogy „Ady Endre körül mindjárt meglesz a béke, mihelyt Szász Károly, Pekár Gyula és párthívei legalább is fele annyi szabadságot engedélyeznek a modern költőknek, mint amennyit ők maguk is élveztek, amikor még fiatalok voltak“. Ez álláspont igazolására számos idézetet közöl Szabolcska Mihály, Vargha

Gyula, Kozma Andor és Pekár Gyula munkáiból. (Az államfelforgató Ferrer magasztalása, Dózsa György véres emlékének idézgetése, a nyomorgó nép szembeállítás a gazdag herék hadával, a nép koplalása, szemben a jóllakott parlamenttel, katonasággal és papsággal stb.) A bő idézetek után óvást emel az ellen a vád ellen, hogy Ady Endre nem volt magyar s hogy hazafiatlan irányban befolyásolta az ifjúságot. Számos idézetet hoz fel arra, hogy Ady verseiben és prózájában sokkal több a magyar levegő, mint nem egy ókonzervatív író munkájában. — (A füzet 448. lapján egy g. p. jelzésű ítésk hat sorban „levág“ egy komoly magyar könyvet: Nagy Sándornak Ady Endre költészetéről szóló tanulmányát. Az ilyen fölényeskedő és felületes zsurnalizmusnak kár helyet adni.)

II. Hírlapok.

Budapesti Hírlap. — 1927. évf. okt. 27. Szász Károly: *Gyulai Pál bátyja*. A nagy kritikus testvére, a nála hat esztendővel idősebb Gyulay Ferenc, eleinte a kolozsvári kormányzók számvevőségén volt írónk, de csakhamar megunta alárendelt hivatalnoki pályáját s 1842 nyarán, huszonhárom éves korában, beállott vándorszínésznek. Mint színész halt meg 1866 végén, 47 esztendőskorában.

Magyar Hírlap. — 1927. évf. okt. 2. Marton Manó: *Ady Endre támadása a Hónap ellen*. Adatok Ady Endre nagyváradi összeköttetéseihez pályája elején. A cikkíró közöl néhány levelet is. A levelek tartalma a Hónap antológiájának szerkesztése és az előlegküldés körül forog.

Magyarság. — 1927. évf. okt. 22. Harsányi Kálmán: *Színház*. „A Nemzeti Színház a nemzet: az ország nemzeti érzésű közönségé és az állam törzsét alkotó magyarság ősi hagyományokhoz ragaszkodó, színejavával együttérző, annak törekvéseit, álmait és erkölcsi eszményeit képviselő íróké. Oázisa a nemzet legértékesebb kisebbségének, ahová e példátlanul elnemzetietlenedett, ellenségesen kozmopolita főváros eszménytipró sivatagából üdülni jár egy maréknyi tisztalelkű, öntudatos magyar. Ez a nemzeti érzését szűzi tisztaságában őrző elnyomott kisebbség Budapest valamennyi színházát átadta már a közömbös üzleti szellemnek, csak ezt az egyetlen-egyet szeretné még a maga számára megmenteni, hogy maradjon egy talpalatnyi oázisa, egy menedéktemploma és hogy legszentebb érzésének ezt a menedéktemplomát tisztán, makulátlanul adhassa át majd egy eljövendő boldogabb nemzedéknek, mely ebből a mai elnyomott, kijátszott, lassan-lassan minden természetes jogából kiforgatott nemzeti érzésű kisebbségből valamikor talán mégis csak újra nemzeté fejlődhetik.“

8 Órai Újság. — 1927. évf. okt. 23. Szász Károly: *Nagyasszony*. Szomori Dezső Nagyasszonyának felújítására a Nemzeti Színházban semmi szükség sem volt. Felesleges itt a szerző személyét kifogásolni, multját hánytorgatni; untig elég, ha kizárólag a darabot tekintjük s így állapítjuk meg, hogy e színmű semmiképen sem szolgált rá a felújítás dicsőségére, mert a felújítás voltaképen nagyobb súlyú, mint a bemutató. Ahhoz ugyanis, hogy egy darab a Nemzeti Színházban felújíttassék, két tulajdonságnak legalább egyike okvetlenül megkívánható: vagy esztétikai értéke legyen az illető műnek, vagy irodalomtörténeti jelentősége. Esetleg még nagyobb művészi érték

vagy történeti ok nélkül is felújíthat egy-egy darabot a színház, ha a darabnak színpadi hatása van. „Jó lélekkel mondhatjuk, hogy a Nagyasszony repri-zét e három indok egyikével sem lehet komolyan támogatni.“

Pesti Hirlap. — 1927. évf. szept. 11. Darnay Kálmán: *Kazinczy bírói honoráriuma*. Tárca a nagy nyelvújítóról. — Szept. 23. *A vízvárosi temető vadonjában megtalálták Arany János eddig ismeretlen két sérfeiratát*. A distichonban írt emlékkersek anyagát és Arany János kísérő leveleit Voinovich Géza dolgozza fel a M. T. Akadémia számára. — Szept. 25. Darnay Kálmán: *Emlékezés Arany Jánosra*. A cikkíró elmondja, hogyan ismerkedett meg ifjúkorában a költővel s hogyan jutott Arany János számos levélének birtokába.

Pesti Napló. 1927. évf. szept. 28. *Az erdélyi Helikon díja*. Makkai Sándor püspök Helikon-díja nagyobb politikai esemény Erdélyben, mint gondolinók. Az erdélyi magyarok Adyban nem az alantas éjjeli mulatótanyák zül-lésnek indult alakját látják, nem is azt a férfit, aki apró anyagi támogatá-sokat fogad el kedvose férjétől, sőt nem is azt a kocapolitikust, aki a politi-kában a zilahi ipartestület ideológiájának körében mozog, hanem a lírai zsenit csodálják benne. Az erdélyiek el tudják választani Adyban az embert a köl-tőtől. Ady halhatatlan versei közül egy is többet ér, mint a jelenleg élő ösz-szes magyar költészek összes költeményei. Hogy versei között gyengék is vannak? Petőfi versei közt is vannak gyengék. — Szept. 29. *Makkai Sándor kolozsvári református püspök Budapestre érkezett és nyilatkozott az erdélyi magyar irodalomról*. Szerinte az ő oldalán áll az erdélyi magyar értelmiség többsége. Az erdélyi irodalomnak ma mindössze annyi közössége van a ma-gyarországi magyar irodalommal, hogy közös törzsfákból táplálkoznak. Ilyen törzsfá Ady Endre is. Igaz, hogy Erdély irodalmi életében is két cen-trum van: az egyik a Minerva, a másik a Helikon. A két kiadóvállalat közös munkájának azonban semmi akadálya sincs. Az erdélyiek számára megma-gyarázhatatlan tény, hogy Magyarországon még mindig van hivatalos iro-dalom, mely a nem hivatalos irodalommal hadakozik. Erdélyben nincs kül-lönbég az írók között, ha egyik részük internacionális irodalmat csinál is.

Újság. — 1927. évf. okt. 14. *Nyugat felé orientálódik az erdélyi iro-dalom*. Erdély írói a Bánffy Miklós által irányított Helikon köré csoporto-sulva a nyugati szellemi áramlatok segítségével iparkodnak új szint adni az erdélyi irodalomnak. „Bánffy Miklós gróf, az erdélyi Helikon egyik vezére, egészen különös és érdekes módon előadást tartott a sovinizmus ellen, amely túlzott formájában az ellenvélemény kiirtására törekszik... Bánffy Miklós gróf kemény állásfoglalása hadat üzen a céltalan sovonizmusnak s a megér-tés útját az emberiség szolidaritásán keresztül keresi. Erdély irodalma ezen a ponton eljutott addig a magaslatig, ahol egy Thomas Mann, egy Romain Rolland, egy H. G. Wells küzd a gyűlölködés politikája ellen s a füstölgő romok felett kialakítja az egyetemes európai szellemet.“

FIGYELŐ.

Ady-problémák.

Az Ady-problémák két ellenséges táborra osztották az irodalom iránt érdeklődő magyar közönséget. Valóságos világnézeti vallomás az, hogyan vélekedik valaki Ady Endréről. Főként három kérdés körül forog a vita: a költő vallásosságának, hazafiságának és szerelmi lírájának kérdése körül.

Legkönnyebb ezek közül Ady Endre vallásos költészetének megoldása. Makkai Sándor püspök szerint Ady Endre vallásos költő, még pedig elsőrangú vallásos költő: irodalmunkban a legnagyobb. Amennyiben a felekezetenkívüiség vagy a puszta deizmus vallásosságnak nevezhető, akkor ez a megoldás — kissé lejjebb szállítva az ifjú rajongás hevétől duzzadó püspök szónoki elragadtatását és vérmes túlzásait — többé-kevésbé elfogadható. De ha a vallásosságot a keresztény vallások dogmáinak és kegyeletes hagyományainak szellemében értelmezzük, akkor nem szólhatunk másról, mint a költőnek Istennel foglalkozó verseiről, hozzátéve, hogy az Istennel foglalkozó líra nem mindig azonos a vallásos költészettel, mint ahogy az életben sem mindig vallásos ember az, aki sűrűn emlegeti az Istent s egy-egy indulatrohama után kifejezést ad annak a szorongó érzésnek: hátha van mégis valami földöntúli erő, aki majd bosszút áll azért, hogy az ingerült „Isten-kereső“ megcsúfolta az égi hatalmat — akiben voltaképen nem hisz.

Nagyobb ütközőpont Ady Endre hazafias lírájának kérdése. Vallásos költészetét egészen jól föl lehet fogni Istennel foglalkozó hangulatképek sorozatának, de hazafias lírája egyúttal szocialista líra is. Hogy a költő szocialistának vallotta-e magát bizalmas körben vagy nem: lényegtelen. A költők és művészek nyilatkozatait nem szabad komolyan venni, mert ők úgy beszélnek, ahogyan hangulatuk hajtja őket: hétről-hétre, sőt napról-napra változnak, aszerint, amint magasztalják vagy megboszszantják őket. A mérsékelt szocialista líra egyébiránt egészen

jól megférhet a hazafias lírával s a költő mentségére írhatjuk azt is, hogy a magyar ember, ha elkeseredik, kegyetlenül szokta szidalmazni fajtáját és az uralmon levő kormányt. Ha ma botrányosaknak tűnnek is föl a költő Tisza-átkozásai és Jászi-tömjénezései, néhány emberöltő múlva feledni fogják a személyi vonatkozásokat s csak azokat a strófákat idézgetik majd elkeseredett forradalmi magyarsággal, amelyek megfelelnek a jövődő idők ellenzéki hangulatának.

Van azonban egy probléma — a harmadik — amellyel a legkevesebbet foglalkoztak, holott sokkal jelentősebb az előbbi kétónél. Ady Endre szerelmi lírájának kérdése ez. Istennel foglalkozó versei nem fognak megrontani senkit, sőt bizonyára még hatnak is sokakra: a vallásuk dogmáit és hagyományait nem ismerőkre; hazafias és politikai strófaival szemben is kiengesztelődik az utókor s megírásukat éppen úgy nem fogják bűnnek tartani, mint ahogyan Petőfi Sándort sem közöstitik ki hevesen izgató politikai kitéréseiért; szerelmi verseinek ügyét azonban bajos lesz bármikor is a költői áhítat berkeibe vonni. Nem a művészi értékéről van szó ezeknek a verseknek. Éppen szuggesztív erejű költői megírásuk az, ami észrevétlenül behízelgi magát dekadens életszemléletével együtt az olvasó lelkébe, vérébe, csontjába.

Mindig kétféle volt a szerelmi költészet. Voltak költemények, melyeket a jövődő hitvestársukat kereső költők a me-rengő szív édes bizalmával küldöztek eszményképüknek; s voltak kéziratban lappangó, titokban kézről-kézre adott buja énekek még a legvallásosabb századokban is. Az utóbbiak szerzőit nevezte Pázmány Péter országos kerítőknék, közönséges kutakat mérgezőknek; ezekről a parázna poétákról írta Geleji Katona István, hogy poklos-szájú, kerítő cenkek; s róluk hozták a XVII. századi református tanácskozások azt a rendelkezést, hogy a buja papjelöltek, ifjú diákok és ebtermészetű ifjak lator vallo-másait meg kell semmisíteni. A különbség a régi kor és a ma között az, hogy harminc esztendő óta már ki is nyomatják, amit régente csak rejtve olvastak; s míg régebben a tiltakozás egy-értelmű volt minden erotikus árnyalatú próbálkozással szemben, ma olyanok adnak közre beteg szerelmi történeteket, akiknek fölesküdt hivatása volna az élet-halálharc az új nemzedéket erkölcsileg összeroncsoló irodalom ellen. Ilyen írók mellett még a legvadabb szeretkező lírának is határozott védelme van, ha

mentsége nincs is. Ady Endre legalább nyers őszinteséggel s nem a kegyesség teológiai köntösében adta a világ elé a maga szerelmi érzelmvilágát és dekadens életfilozófiáját. Lelkesedik is érte az ifjúság s tiltakozik minden elítélő Ady-revizió ellen. Holott Ady Endre költészetének ez az igazán mélyen sebezhető pontja: szeretkező szerelmi lírája, mely még a roulatlan szívekre is varázsosan hat s erkölcsileg egészen átalakítja a lelkeket.

*

Makkai Sándor Ady-könyvére, a *Magyar fa sorsára*, két bírálat adott országos föltűnést keltő választ: Négyesy László husvéti cikke a Budapesti Hirlapban és Szász Károly pünkösdi cikke ugyanott.¹ Négyesy László cikke megjelent folyóiratunkban is, Szász Károly Makkai-bírálatának főbb eszméit az alábbiakban közöljük:

Ha egy rajongó senki írta volna — úgymond Szász Károly — a *Magyar fa sorsát*, valószínűen nem sokat beszélénk róla és semmiesetre sem éreznők nagyon veszedelmesnek. De ha egy olyan nagytudású, kitűnő stílusú és tekintélyes hatalmi állásban lévő s még hozzá elszakított területen munkálkodó ember, mint az erdélyrézsi református püspök, ír meg egy ilyen könyvet: mindnyájunknak éreznünk kell a jelenség szomorúsága mellett igen nagy veszedelmességét is. Ne felejtjük el, hogy Magyarországot nem az ellenség fegyvere, hanem a saját fiai által terjesztett mételey rontotta meg s tette megcsönkítésre alkalmassá; s ha Magyarország feltámadása nem következik el, ez a mételey lesz az oka, amit sokan gonosz tudatossággal, sokan — köztük Makkai püspök is — nem gonosz indulattal, de nem kisebb veszedelmességgel terjesztenek.

Makkai Sándor azokhoz csatlakozott Ady-könyvében, akik a maguk bomlasztó radikalizmusát belevitték irodalompolitikájukba is. Ennek a lelki ismeretlen, léha, nemzetközi társaságnak kezében Ady neve és poézise vörös zászlóvá lett, maga az adyzmus valóságos szellemi járvánnyá szélesedett, megrontva sok olyan lelkét, akik igazán szebb és jobb sorsra lettek volna hivatva.

Makkai Sándor cinikusan gőgös kicsinyléssel szól az Ady előtti harminc év irodalmáról. Ilyen merészségre és ilyen hangra csak az vetemedhetik, aki lenézi a hagyományos nemzeti költészetet. Alta'ában Makkai Petőfin és Adyn kívül nem is ismer el más költői lángelmét irodalmunkban.

«A magyar költészetben két zseni tűnt föl eddig: Petőfi és Ady — mondja Makkai Sándor lapidáris rövidséggel, ellenmondást nem tűrő határozottsággal, úgy, hogy első olvasásra alig merünk hinni saját szemünknek, hogy ilyen valami érthetlenséget ír le valaki, egy magyar ember, egy főpap, akinél elvégre sem az intelligenciát, sem az ép érzéket nem volna szabad kétségbevonni. De akárhányszor olvassuk ezt a lehetetlen mondást, az nem vál-

¹ Mindkettő megjelent külön füzetben is. — Irodalmi valutarontás. (Reális és tülesapongó Ady-kultusz.) Levélváltás Hegedüs Loránttal. Közéletesi Négyesy László. Budapest, 1927. — „Magyar fa sorsa.“ Makkai püspök Ady-könyvének bírálata. Írta Szász Károly. Budapest, 1927.

tozik meg. Petőfit még csak megtűri lángezőként Makkai Sándor, az ő imádozott Adyja mellett — de aztán senkit többet irodalmunkban. Miután ezt a mondást nem korlátozza a líra mezejére, ennél fogva joggal hihetjük, hogy Zrínyitől és Katonától, Jókaitól és Kemény Zsigmondtól is megtagadja az Adynak a díjak elengedésével szuverénul adományozott zseni címet és jelleget. De ha csak a líránál maradunk is, hát Balassi, meg Csokonai, — a költészet mindhárom terén működő, de talán mégis a lírában legnagyobb Vörösmarty, — s az epikus, de azért a lírai költészetben is tündöklő Arany János nem érnek föl Makkai Sándor szerint Ady Endréig, s egyikőjük sem tekinthető költői lángésznek? Hát lehet ilyent Magyarországon ellenzés nélkül mondani? S lehet ezt a legnagyobb felháborodás nélkül hallgatni? Irodalmunk nagyjainak az ilyen kijelentésekkel való megcsúfolásánál igazán arra a bibliai jelenetre kell gondolnunk, mikor Krisztus Urunk — az isteni bölcseségnek és szépségnek földre szállt képviselője — magából kikelve korbácsot ragadott, hogy a templomot megszenteltelenítő kufárokat kiverje onnan!»

Ady Endre költészete Makkai Sándor szerint egy haldokló nemzeti élet és egy halott költészet légkörében zendült föl. A délibábos hazafiság és erkölcsi szentimentalizmus átkával szemben — mondja a püspök — méltán kifogásolható a történelem és irodalom egyoldalúan fehér kezelése.

«Hát íme, ezt is meg kellett érnünk — írja Szász Károly — hogy... a magyar keresztény pap tolla alól kikerült könyvben a történelem és irodalom „egyoldalú fehér kezelése“ kifogásoltatik s nagy szemforgatások közt aposztrofáltatik „a magyar társadalomnak egy utálatos bűne“, az, hogy „valami hazug nagyképűséggel és romantikával eltakarjuk, eldugjuk a bűnt az ifjúság szeme elől, mintha nem volna“. Nos hát, a nemzeti, faji bűnöket — mert valóban vannak ilyenek — elkenni, elrejtetni, eltagadni: igazán nem szabad. De ezt nagy nemzeti költőink és komoly nemzeti politikusaink nem is tették. Nem hatottak soha Makkai Sándor szívére Berzsenyi hatalmas strófáinak megrázó hangjai? Lelkét sohasem döbentették meg Kölcsey írtózatosan keserű ónekei? Nem tisztultak érzései Petőfinek a nemzeti nagyság dicsőítése mellett a nemzeti bűnöket is korbácsoló lángszavain? Nem ismeri az általa a lángeszűségéből kitagadott Aranynak ama „terméketlen, sivár“ korban termett versei közül azt, amelyben a nagy költő felpanaszolja, hogy a „pezsgésben“ „mennyi seprő“ s „mily kevés bor“ volt, és hogy a sok „szájhős“ lár-mája közepett hogy sülyedt egyre a naszád, mert:

Nem elég csak emlegetni,

Tudni is kell jól szeretni,

Tudni bölesen, a hazát...

Es a Gyulai verseiben, mély és igaz, de természetesen „egyoldalúan fehér“ hazafias érzés mellett mennyi igazi honfűbű, gond, fájdalom, nemzeti bűnök beismerése és ostromozása zajlik?!

Es, hogy a nemzeti költészetnek még ma is élő díszes csapatából csak kettőt idézzünk: vajjon a honfűi aggodalom és gyötrelmek mélyérzésű poétájának, Vargha Gyulának lantján nem harsogott-e minduntalan a magyar bűnöknek: a meghasonlásnak és pártviszálynak, az önzésnek és gyűlölségnek kemény kárhovatása — és vajjon a Magyar Rapszódiaik koszorús kobzosa, Kozma Andor nem jajongott-e sokszor „régii gyűlölségről, öröklött bűnökről, magunkra zúdított méltó bűnhődésről?...“ S a szintén abban a Makkaitól

oly természetlennek mondott korszakban fölnevelkedett nagy reálpolitikusnak, az erkölcsi nagyság hatalmas államférfíui képviselőjének, Tisza Istvánnak egyik legfőbb küzdelme nem éppen a délibábos, irreális nemzeti hiúság és az erőtelen erkölcsi szentimentalizmus ellen irányult-e, mikor a politikai vezetők szóvirágos handabandáját és a haremzőkön oly hősies magyar népek a népszerű jelszavakkal szemben való gyávaságát ostorozta?!

Oh, nagy nemzeti költőink és politikusaink soha sem takargatták „hazug nagyképűséggel és romantikával“ a bűnt az ifjúság szemé elől — hanem igenis, hazug az a nagyképűség, amely a nemzeti költészet és politika szent hagyományaitól elhajló, azokat semmibe vevő, vagy éppen megtagadó szordalmat és politikát, a nemzetivel szemben a nemzetközit, a magyar érdek háttérbe szorítása mellett az egyetemes humánus érdekeit szolgálja és dicsőíti s az immoralis felfogást és viselkedést übermenschli jelenségekkel magyarázza és mentegeti.»

Hogy Ady az egyetlen magyar vallásos költő: ez olyan kijelentés, hogy hallatára méltán megtántorodhatik az ember. Ezt egészen mostanig, Makkai keresztény főpapig, még senki sem vitatta. A vallásos költő fogalmába nehezen lehetne beleszorítani azt, aki durva cinizmussal gúnyolta a megváltást, megírta az Izzága Jézusokat, megátkozta a betlehemi jászól család legendáját s megénekelte, mint kél majd a piros bosszú népe iszonyú rajban, hogy rálépjen a Krisztus-hydra ezer fejére, megfizetni a multért.

«Soká töprengtünk azon — írja Szász Károly, miután végigelemezte Ady költői egyéniségének a püspök által magyarázott jellemvonásait — hogy hogyan válhatott Makkai Sándor is ilyen, szinte hihetetlenül elfogult bámulójává, dicsérőjévé annak a szellemnek, amely az adyzmust pokoli hévvel fűti, s amely az így támadó láng fekete füstjével fojtogatóan fekszik rá annyi magyar testvérünk mellére?! Azt hisszük, megtaláltuk a magyarázatot, Makkainak két évvel ezelőtt Kolozsvárt megjelent, de a mi kezünkbe csak nem régen került regényében, az Ördögszekérben.

Ennek a XVII. század elején játszódó történelmi regénynek hősnője Báthory Anna, akit már gyermekkorában féktelen képzeletének rajzol az író, de akit aztán a hirhedt Báthory Erzsébet „érezki és... perverz lelke s tanácsai“ tesznek valóságos boszorkánnyá. Ez a „veszett szép“-nek mondott Anna hihetetlenül elvetemült életet folytat, melynek során — borzalmas elmondani is — testvérbátyjával, a „részeses, szoknyabolond, dühös, gögös, kegyetlen sárkányfi“ Gáborral is paráznalkodik, s „gyilkos ördög-szajha“-ként, csábítani akaró, lehetetlenül gyalázatos meztlen táncot lejt a nagy Bethlen Gábor előtt.

„A pedagógiai óvatosság szemével nézve — írja Makkai az előszóban — az Ördögszekér nem ifjúsági regény... De elvégre nem lehet mindig mindenkinek való könyvet írni...“ Hát ez talán igaz. De hogy éppen egy papnak, kicsinyek és nagyok lelki örének és vezetőjének kell ilyen regénytárgyba kapaszkodnia, s azt párját ritkító érzékiséggel így kiszíneznie: az talán mégis csak megdöbbentő.“

„Ezt a lelket — t. i. a Báthory Annáét, mondja Makkai szintén az előszóban — nem lehet a történelem gyér adataiból megérteni, meg kellett álmodni őt...“ Szent Isten! Hát egy papi embernek olyan álmái vannak, és úgy teszi őket a maguk igazán testi-lelki meztelenségében papírosra, hogy

azt valósággal megirigyelhetné az érzékiséget merészen hajszólv Erdős Renée is?!... De hát miért választotta éppen Báthory Annát, minden idők ringyóinak legundokabb boszorkánykirálynőjét regénye hősnőjeül — veti föl a kérdést maga Makkai Sándor, az előszó utolsó bekezdésében. S nyomban így válaszol a kérdésre: „Ő választott engem... Kényszeríteni tudott rá, hogy úgyszólván pihenés nélkül megírjam a históriáját...”

Hát ez az! Úgy látszik, hogy a kóros akarategyengeség — mi Ady Endrének is jellemző főtulajdonsága volt, az Ady Lajos-féle könyv sokszoros nyílt bizonyossága szerint is — teszi képtelenné az e ponton talán sajnálatraméltónak mondható Makkai Sándort arra, hogy ellenálljon az erkölcsi rút és gonosz kísértésének. A testi ragály sem fog meg mindenkit, mentes marad tőle a talán különböző okból nem fogékony test — s éppúgy a lelki ragály is, amilyennek tartjuk az adyizmust, csak azokat ragadja és rontja meg, akiknek lelke hajlamos rá. Csuda-e, hogy az Ördögszekér írójának szellemi és morális lénye a nemzeti multat nem szerető, sőt átkozó Adyval együtt elfordul a nemzeti költészet szent és szép hagyományaitól — hazafias érzésben, erkölcsi felfogásban, esztétikai ízlésben — Adyt, mint a nagy diszharmonia keresőjét, óriási zseninek hirdeti irodalmunkban, benne látja egyetlen igazi vallásos költőnk, élvezettel habzsolja az Ady-versek nyelvének sok összevisszaságát és erőszakolt, affektált formáit, s nagy és értékes tanulságokkal teljesnek mondja a Vér és arany szerencsétlen poétájának költészetét a magyar ifjúság számára!...

Azok „sohasem fogják megérteni, elismerni, méltányolni“ Ady igazát — mondja Makkai — akik „a nagy összeomlás belső és megelőző okait elismerni nem hajlandók, s azt egy külső és szinte véletlen szerencsétlenségnek hajlandók tartani.“ Nos hát, mi nem ismerjük el és nem méltányoljuk Ady igazát, de az összeomlásra nézve azt mondjuk, hogy az egyáltalában nem véletlen szerencsétlenség, hanem romlott testben degenerálódott lelkeknek néha talán öntudatlan, ám legtöbb esetben tervszerűen herostratesi munkája folytán következett el. Adynak és barátainak s követőinek nagy része volt ebben a destruktív munkában, s az ő ördögszekerüket tolják, akik mint „a vádlott Ady költészetének“ védelmezői és fölmentő bírái tevékenykednek.»

*

Négyesy László és Szász Károly fejtegetései szokatlanul erős visszhangot ébresztettek. A Budapesti Hirlapban számos levél jelent meg a közönség köréből, a lelkesedés és hála hangjaival. A 8 Órai Újságban Kenedy Géza adott hangot a Makkai-ellenes hangulatnak: „Nekem ugyan furulyázhatja akármilyen polgári, katonai vagy papi tekintély, hogy Ady magyar próféta volt. Nem igaz! Idegenből hozott méreggel mérgezte el és szaggatta ketté az addig egységes magyar szellemi életet és ebben olyan nemzetietlen és erkölcs-telen irodalmi bölényesorda támogatta, amilyent minden más egészséges nemzet kirugdalt volna magából.“ A Budapesti Hirlapban megjelent Vargha Gyulának, a nagykőrösi Arany János-Társaság közgyűlésén mondott beszéde, melyből a Makkaira és Adyra vonatkozó részlet méltán keletett feltűnést:

«Makkai olyan merész azt is állítani, hogy Ady az egyetlen vallásos magyar költő. Lehet-e azt egyáltalán vallásos költőnek nevezni, kinek verseiben csakúgy hemzseg az istenkáromlás? Ki a mindenható Istent, kinek szent-

séges neve előtt földig borul a hívő lélek, csak „van vagy nincs isten“-nek nevezgeti, a Krisztust pedig szamaras embernek. Szeretik Adyt a kálvinizmus fényes reprezentánsának hirdetni. Református ember vagyok. Buzgó reformátusok voltak őseim, apai, anyai ágon föl néhány századig. Egy szép-nyám, agg korában, nagy öreg bibliájára borulva szenderült örök álomra. Családi tradícióim és neveltetésem egyaránt Kálvin hitéhez fűznek; de nem tudok találni Adyban egyetlen vonást, mely a magyar kálvinizmusra utalna. A kálvinista embert a puritán komolyság s az Isten előtti mély alázat jellemzi; Ady ellenben, ha Istenről beszél, folyvást grimaszokat vág s nyelvét öltögeti Istenre. Lehet-e ennél nagyobb ellentétet elképzelni? Ady lelkét és költészetét nem a kálvinizmus formálta ki.

Nagyra vannak Ady magyarságával is. Fursza magyarság ez. Hazájáról és a fájáról mindig a legnagyobb megvetéssel beszél s a gyűlölködő hangba bele nem csendül a szeretetnek egy meleg szava. Arany is korholta nemzetünk hibáit, de a valódi hibákat, s ezzel a vallomással:

„Dicső, nemes faj, mely vézett Idánál!
 (Ott volt a végesapás *Világoson*),
 Halálba mennék érted, ha kívánnál;
 Engem esz a lóg, ha fejed mosom;
 Rothadjon a nyelv, mely téged profánál,
 Édes anyám, szentem, magasztosom!“

Adyknak istenkáromló, nemzetgyalázó s a vörös rém diadaláért ujjongó nyelve immár elporlott. A szerencsétlen költő ott áll az örök bíró ítélőszéke előtt. Legyen hozzá irgalmas a könyörülő Isten, itt lenn a földön pedig a mindeneiket kiegyenlítő halál engesztelő láttyola boruljon emlékére. De ne állítsák a nemzet elé bálványt, s ne iparkodjanak az ő lelki rothadásából kivont méreggel megrontani ezt a nemzetet, melynek nem ledérségre, hanem szigorú erkölcsökre, nem nyavalyákra, hanem lelki és testi ópségre, nem tagadásra, nem nihilizmusra, hanem erős élő, munkás hitre van szüksége. Vezesse az Arany János társasága a magyarság közönységét, különösen a jövő reményét, az ifjúságot azokhoz a költőkhöz, kiknek műveiben homály nélkül ragyognak nemzeti eszményeink.»

Az ellentámadás nem maradt el. — Dóczy Jenő a Magyarságban megrotta az Ady-kérdéshez hozzászóló akadémikusokat, mert nem tanulmányozták komolyan az Ady-irodalmat. „Minden mondatuk, tévedéseik, elismeréseik elárulják az Ady-problémakörben és irodalomban való járatlanságot.“ — Bajcsy-Zsilinszky Endre ugyancsak a Magyarságban vezércikket írt Makkai Sándor védelmére s támadói elfogultságának bizonyítására. A mai magyar fiatalság másképen gondolkodik, mint Négyessy László és Szász Károly. „Nem a nemzeti érzésünk, a magyarságunk vagy az erkölcsi mértékünk más, mint az övék, hanem a szemünk, a látásunk, az idegeinkbe lerakódott tapasztalatok és mindenekfölött az ösztöneink. Ezért nem értjük egymást... Ők gyűlölik Adyt, mert lópvirág volt; mi a lópöttyöt gyűlöljük. De boldogok vagyunk, hogy a hanyatlásban is nagyzerű magyar faj még e förtelmes lápon is olyan mesébe illő gyönyörű virágnak adott életet, amilyen Ady Endre volt.“ — Hegedüs Lóránt is lelkesen emelt szót amellet, hogy milyen tüzes magyar lélek és hazafi Ady Endre. „Maga az, hogy az erdélyi magyarság oly erősen

ragaszkodik Adyhoz, észretéríthetné azokat, akik a hazafiságnak csak karotéjkait látják és nem nézik meg alaposabban, hogy ez a négy betű: Haza, Reményik Sándor a Pesti Hírlapban és a Pesti Naplóban, védelmébe vette Makkait Szász Károly bírálataival szemben s Erdély nevében köszönetet mondott Hegedüs Lórántnak Ady Endre megvédelmezéséért:

«Köszönjük, hogy síkra szállott abban a kérdésben, amely legmélyebb alapjaiban és végső következményeiben már nem az Ady Endre poézisének kérdése, hanem sokkal ogvetemesebb világkérdés. E világkérdés miként alakulásától függ azonban a magyarság szellemi sorsa, s — erdélyi hitünk szerint — egyesegyedül szellemi sorsától — jövődjéje. Köszönjük nagyméltóságodnak, hogy tudásának gazdag fegyvertárát az egyetlen igazi szabadság, a szellemi és lelkiismereti szabadság szolgálatába állította. Köszönjük, hogy segítségünkre jött a nagy perben, amely immár több mint Ady pere: Erdély ősi pere ez az emberiség s méltányosság érvényesüléséért.»

*

Erre következett Szász Károly válasza a Budapesti Hírlap július 17-i számában: *Az „erdélyi gondolat“*:

«Mikor a Budapesti Hírlap pünkösdi számában közzétettem Makkai Sándor püspöknek *Magyar fa sorsa* című Ady-könyvéről szóló, azóta külön füzetben is megjelent bírálatomat — bizonyosra vettem, hogy kis tanulmányomnak nem egy ellenbírálatban lesz része. Ez el is következett. Előbb Bajcsy-Zsilinszky Endre a Magyarorszában, majd Reményik Sándor a Pesti Naplóban bocsátkoztak vitába felfogásommal. De bekövetkezett az is, amira — legalább olyan mértékben és értékben, mint ahogyan történt — igazán nem számítottam: hogy előszóval és írásban, a helyeslésnek, egyetértésnek, sokszor szinte a lidércnyomástól való felszabadulás utáni megkönnyebbülésnek és ujjongásnak jöleső hangján szóló megnyilatkozásoknak valóságos özöne érkezett, részben a Budapesti Hírlap szerkesztőségéhez, részben egyenesen hozzám.

De mindennekefelett értékes az én álláspontom igazolása szempontjából a Makkai szerencsétlen könyvét kiadó Soli Deo Gloria diákszövetséghez közelálló Kálvinista Szemlében éppen a felelős szerkesztőnek, Sebestyén Jenő dr. ref. teológiai tanárnak, a kiváló egyházi szónoknak és írónak az Ady-vita hullámverései cím alatt megjelent cikke, mely igazán illetékes egyházi részről tett bizonyosságot mellettem, különösen abban a tekintetben, hogy jogosan támadtam Makkai püspöknek azt a lehetetlen tételét, mely szerint Ady az „egyetlen vallásos költő“ irodalmunkban. Azt mondja Sebestyén, hogy ő Adyt „tipikusan antikálvinista költő“-nek tartja, aki életével s elveivel kálvinista őseinek szellemét megcsúfolta, hitben hajótörött volt, a kálvinista őserő torz és fájó karikatúráját produkálta s a hitetlenség nietschei önimádatának végső, de szükségszerű állomásaképen a Soli mihi gloria elvét vallotta, a kálvinizmus Soli Deo Gloria elve helyett.

Megtudjuk Sebestyén érdekes cikkéből azt is, — amit különben a magam tanulmányában valószínűnek jeleztem is, — hogy a Soli Deo Gloria szövetség, az Ady-kérdés lehető tisztázása érdekében csakugyan jóhiszeműen kérte fel Makkai püspököt, könyve megrására. De megtudjuk azt is, hogy a művet a szövetség intézőbizottsága — melyben különböző felfogású tagok ül-

nek — annyira vegyes érzelmekkel fogadta, hogy maga Sebestyén Jenő is ellemezte a könyv kiadását, s hogy az mégis kiadatott, az a püspöki név, állás és tekintély előtt való tiszteletteljes meghajlás folytán történt, anélkül, hogy a kiadásra vonatkozó többségi határozat „egyszersmind magának a szövetségnek is hivatalos álláspontját fejezné ki“.

Igy Sebestyén cikkét bátran tekinthetjük a Soli Deo Gloria szövetség vezető szellemében történt megnyilatkozásnak, s kijelentései mindenesetre nagy elégtételt és megnyugvást jelentenek reám és a Budapesti Hirlapra nézve is.

Zsilinszky Endrének és Reményik Sándornak ellenem támadása — ezt kötelességszerűen hangsúlyozom — kerülni igyekszik a személyes élt. Azt hiszem, jól hámoztam ki alap gondolatukat és fő indítékukat, mikor úgy állapítom meg, hogy Zsilinszky cikkét a háborúelőtti liberális politika iránt való ellenszenv, a Reményikét pedig a Makkai püspök iránti, évtizedekre visszamenő meleg barátság sugalmazta.

Miután én a magam bírálatában igyekeztem egészen irodalmi téren maradni, s legfeljebb annyiban tértem ki — akkor is pártpolitikától mentesen — a nemzeti politika egy s más kérdéseire, amennyiben a politikai és irodalmi kérdéseknek sokszor elválaszthatatlan közössége kívánta, — ennél fogva nem is akarok hosszasan foglalkozni Zsilinszky egészen politikai természetű cikkével. De, mint álláspontom helyességének egyik bizonyítékára, jóleső önérettel mutatok rá arra, hogy míg Zsilinszky engem, mint a Deák Ferenc—Tisza István-féle nemzeti liberalizmus hívét látszik korholólag aposztrofálni — addig Reményik mintegy a liberalizmus hiányát rója meg bennem. Nyugodtan érezhetem ki e két vádból, hogy azon az arany középúton haladok világnézetemben, amelyen a kiegyezés után Magyarország nagyra lett s amelyen a háborút követő Károlyi-éra és proletárdiktatúra után maradt romokon a mostani kormányzat biztatólag építgeti az új Magyarországot, szívesen vegyítve tiszta liberalizmusába az óvatos konzervativizmus egynémely bölcs elvét, s egyenesen szembefordulva a bomlasztó radikalizmussal.

Reményik Sándor — a fiatalabb magyar írói nemzedék ez egyik legkiválóbb, nagytehetségű tagja — már inkább megmarad cikkében irodalmi téren, de egyik tévedésből a másikba esik.

Nem tudom, többek között, miért ró meg „gondolkozásom megkövült formáiért“ engem, aki annyira tudok lelkesedni a fiatal írókért, hogy egyremásra írom műveikről a legmelegebbhangú dicséreteket, köztük — s talán legnagyobb örömmel — éppen az erdélyiekéről: Áprilyról, Gyallayról, Jánossyról, legelsősorban talán éppenséggel Reményik Sándorról, — akit néhány éve, mint „nemzetépítő nehéz munkánk... fáradhatatlan napszámosát“ nagy melegséggel ajánltam tagul a Kisfaludy-Társaságba, hová aztán meg is választottuk. Ki gondolta volna akkor, hogy az a költő, aki az Évfordulóra (1919) című gyönyörű versében olyan megértően és mély érzéssel ír Tisza Istvánról, a politikai és költői radikalizmusnak a köztudomásulag igen nyomatékosan Adynak és az adyzmusnak leghatalmasabb és legőszintébb ellenségéről — néhány esztendő múlva már Ady és az Adyt dicsőítők mellett tör lelkesen lándzsát?!

Am legfontosabb pontja Reményik cikkének az, ami az erdélyi gondolat-
tal kapcsolatos. Az „erdélyi gondolat” — mint írja — nem más, mint: „a
keresztény gondolat, amely magyar realitássá Erdély földjén válik csak ig-
zán”. És azt mondja, hogy én azért gyűlölöm a Makkai két könyvét — a
Magyar fa sorsá-t és az *Ördögszekér-t* —, mert „nem értem, nem ismerem
és ösztönös, bár nem tudatos gyűlölettel gyűlölöm az erdélyi gondolatot
magát”.

No hát, ha az „erdélyi gondolat” nem más, mint az Erdély földjén
magyar realitássá vált keresztény gondolat — amit én világért sem akarok
tagadásba venni —, akkor hogyan képzei azt Reményik Sándor, hogy én,
az erdélyi régi székely református nemesi család sarja, aki apámnak, Enyed
ezültként és egykori diákjának házában, Erdélyre vonatkozólag sohasem
hallottam és tanultam mást, mint a rajongó szeretetet nemzetiségfám áldott
földje és dicsőségben s gyászban gazdag története iránt, s akit gyermekkoro-
mól kezdve az édes és szent személyes emlékek egész raja fűz Erdélyhez,
Erdély béreceihez és völgyeihez, nyelvjárásához és szelleméhez, szokásaihoz és
irodalmához, az erdélyi városokhoz és emberekhez, s aki természetesen egy-
házamnak is hű, buzgó és hívő fia vagyok — én gyűlölném, és pedig ösztö-
nösen, az erdélyi gondolatot?! Aki engem akár személyesen, akár csak írá-
saimból valamennyire is ismer — ezt bizonyára nem hiszi el. S merem állí-
tani, hogy Reményik Sándor maga sem hiszi, ha hangjából — mit régi barát-
jának, Makkainak könyve elleni erős támadásom váltott ki lelkéből — meg-
higgadva, kibontakozik.

Mert szent meggyőződésemm egész erejével állítom, hogy a Makkai szó-
ban levő két könyvének semmi köze a Reményik fogalmazta erdélyi gondolat-
hoz. Nincs köze hozzá a csúf tárgyú és veszedelmesen érzéki módon megírt
Ördögszekér-nek, ... de semmi köze sincs a magyar realitássá vált gondolat-
hoz az Ady költészetére szórt magasztalásnak sem, amely költészet sokszoros
blaszfémái kirívó ellentétet alkotnak az evangélium szellemével és szavaival,
nemzetközi irányzata pedig — amiért nem hiába lelkesednek a destrukción
nyíltan vagy titkon dolgozó radikálisaink — a tiszta és erős nemzeti
szellemmel.

Hogy Petőfinek is vannak bántóan tulzó versei — az igaz. De hogyan
hasonlíthatja össze Reményik ezen a ponton is Petőfit Adyval, mikor maga
is nagyon jól tudja, hogy Petőfi verseinek igen elenyésző töredéke kifogásol-
ható e tekintetben (s különben azok is majdnem mind gyönyörűen hangzó
versek) — míg Ady költeményeinek túlnyomó része sért valamit: vagy a
nemzeti, vagy a vallásos érzést, vagy a tisztos morált, vagy a jóízlést, vagy
pedig zagyva érthetlenségbe fúl.

Reményik hangoztatja, hogy Makkai rámutatott könyvében arra, hogy
„a bűn nem mindig csak aljasság”. Hát ez igaz. De vajjon ebből az követ-
kezik-e, hogy a nem aljasságból elkövetett bűnököt takargassuk? En is rá-
mutattam bírálatomban az alkoholra, a vérbajra, a megrontó környezetre,
amikkel részben mentőgetni is igyekeztem Ady Endre boldogtalan személyét
— ám a metelyt, mely költészetében bőven burjánzik, talán mondhatom:
szent haraggal elítélem. Mert szerintem éppen a keresztény gondolatból folyik,

hogy a bűnösök iránt igyekezzünk lehetőleg irgalmasak lenni, de a bűnökkel szemben aztán legyünk irgalmatlanok.

Azzal is vádol engem Reményik, hogy én hibáztatom a Makkai könyvében az Arany iránt tanusított lenézést, holott a könyvben erre vonatkozólag „egy árva hang“ sincs. Nos hát, ha valaki azt mondja, hogy irodalmunkban csak két zseni van s ezek közt Aranyt „egy árva hang“-gal sem említi: ez már csak igazán méltatlan kisebbitése Aranynak, a magyar szellemi élet az egyik legnagyobb, világraszóló zsenijének!

És nagyon sántít Reményiknek Makkai nyomán fogalmazott esztétikai tétele, a zseni mibenlétét illetőleg is. Azt mondja t. i., hogy „a zseni nem pusztán legfelsőbb értékfogalom, hanem egyúttal olyan művészi tulajdonságok... összessége, melyeknek jellemzője éppen a szerteleenség vagy diszharmonia“. Ílát a zseni lehet ilyen is. De hogy nem kell okvetlenül szerteleenség és diszharmonikusnak lenni, azt a szellemi élet zsenijének hosszú sora — Aristotelestől kezdve, Goethén keresztül, éppen Arany Jánosig: fényesen igazolja.

Példának — kissé erőszakosan — felhossa Reményik Jókait, kinek zsenijét ő szerinte Gyulai nem látta meg (amiben Reményik, egy irodalmi szállóigévé lett félremagyarázás nyomán, megint téved) — de Ravasz László, egy igazán remek kis tanulmányában meglátta, mert „az intuíció teremtő erejével s a költői fantázia hatalmával nyúlt ahhoz, ami maga is lángoló intuíció és szárnyaló fantázia“. Hát ha Ravaszra hivatkozik Reményik, azt ajánlom neki szeretettel: kérdezze meg az erdélyi gondolatot már csak igazán jól ismerő Ravasz Lászlót Makkai Ady-könyve felől s bizonyára nyomban abba fogja hagyni ezt az irodalmi vitát. Mert le fogja őt győzni Ravasz Lászlónak, az értelmi és erkölcsi nagyság e ritka képviselőjének, Makkai régi barátjának az a fenséges élelve, hogy: „Amicus Plato, amicus Aristoteles, amica vero maxima — veritas.“ Vagyis: az igazság mindenekelőtt!

„Ady lelke — mondja Reményik dicsekedve — benne van a mai erdélyi poézis levegőjében.“ Tudom, hogy benne van. Éppen ezt tartom szomorúnak s éppen ezért tartom szükségesnek, hogy küzdjünk az adyzmus ellen — ami él, fertőz és pusztít, akármit mondjon is... Hegedűs Lóránt. Hányan utánozzák — ha mást nem — legalább azt az affektációval és érhetetlenséggel teljes nyelvet, amit Ady csinált, mesterségesen, va'ósággal erőszakot téve nyelvünk szellemén s népünk ízlésén egyaránt.

„Az erdélyi lélek... érzi különb voltát... a többi magyar népármnyalattal szemben“ — írja Reményik. Helyes. Ha másik magyar népármnyalat is érez ilyen különbséget, annak is örülhetünk, mert ez mind a felbuzduló nemzeti érzés és nemes vetélkedés eleven bizonyága. „De ezt a különbséget — folytatja — idegenkedéssé és lassan szakadékká mélyíthetik a Szász Károlyéhoz hasonló támadások... s ha ez a szakadék kimélyül, nincs az Istennek és a történelemnek olyan aranyhídja, amely még egyszer áthidalja.“ Ennek a mondásnak kettőt vetek ellenébe. Az egyik, amit már fentebb fejtegettem, hogy én Makkai könyvét támadva, semmiképen sem támadtam az egészen másban nyilatkozó erdélyi lelket. Másik: hogy ha a történelem szomorú hullámverése támaszthat is — mint ahogy sajnós, már sokszor támasztott is — szakadékot, magyar és magyar között, viszont a történelmi szükségesség, de igazi keresztény hitünk szerint mindenkéül bizonyosabban az Istennek

gondoskodó kegyelme mindig építeni fog ezután is aranyhidat, melyre keresztényileg bűnbánó, töredelmes lélekkel rálépve, mindkét fél találkozhatik s megtalálhatja az egész magyarság egyetlen útját, egyetlen cél: a nemzeti boldogulás, a nemzeti nagyság, a nemzeti dicsőség felé.

Reményik végezetül — nekünk végtelen fájdalomunkra és megdöbbenésünkre — még egy fekete zászlót is meglöbögött: azt a fenyegetést, hogy az „Erdély az erdélyieké“ jelszónak esetleg éle lehet majd nemcsak kelet, hanem nyugat — vagyis az Erdélyért annyira rajongó és érte annyit szenvedő szegény Csonka-Magyarország felé. Látjuk, hogy ezt a gesztust és hangot maga is nyomban megbánta, mert mindjárt hangsúlyozza, hogy „a szellemi egység, a lelki unió minden magyarok közt: egyetlen kincsünk, ami megmaradt“. Igaz. S ennek az igazságnak átérzésében és hirdetésében nem is akarom azzal végezni, hogy „elvakult támadás“-nak nevezzem Reményik feljajdulását, mint ahogy ő annak nevezi az én személyi megbántás szándéka nélkül, de aggódó lelkem mélyéből fakadó meggyőződéssel és érzéssel írt bírálatomat, melynek egyetlen célja volt: óvni a magyar közönséget, elsősorban a fiatal nemzedéket a megrontó lelki bacillusoktól, melyeknek kiirtása nézetem szerint legfontosabb előfeltétele a boldog magyar jövőnek.

És itt hadd hozzam emlékezetébe mindenkinek — persze Reményik Sándor barátomnak is — Ravasz László *Erdély lelke* című gyönyörű cikkét, mit ő a tavaly megjelent Nagyenyedi Album-ba írt. Az erdélyi lélek — melynek létezését ő épp oly meggyőződéssel hirdeti, mint Reményik az erdélyi gondolat-ét, Ravasz hite szerint nem egyéb, mint „az örök magyar lélek, amelyik keletről jött, itt gyökerezett meg a Tisza—Duna közén s mint egy szent banánfa, átnyúlt az erdélyi anyaföldre“. Mikor az őstörzset a viharok Magyarországon letarolták, Erdélyben virult föl. Most ott pusztítják, tehát az erdélyi lélek ide menekült, Csonka-Magyarországba. És — így fűzi tovább — „a magyar történelmi folytonosság titka az, hogy Erdélynek ez a lelke, mint magyar lélek, itt nőjön tovább, míg újra véghez viszi azt a csodát, amit ezelőtt ezer esztendővel: az örök magyar lélek új honfoglalását“.

Az elszakítás után olyan szellemi gárda támadt Erdélyben, hogy kész csodának vallhattuk, s bizalommal tekinthettünk rá, mert hittük, hogy munkájával nagyszerűen előkészíti a talajt a Ravasz Lászlótól aposztrofált új honfoglalás számára. Bizalmunk most sem oszlott még el, de már — a Makkai könyve s a Reményik cikke és még néhány jelenség után némi aggodalommal vegyül. Az erdélyi magyar kultúreberek eddigi egységes tábortát mintha megbontotta volna a mindig bomlasztásra igyekvő radikalizmus, az, amely bukásunknak legfőbb oka volt. De én azért bizonyosra veszem, hogy mikor a történelem hullámai és az isteni Gondviselés már régen elválasztották az adyzmus névvel jelölhető költői radikalizmus homokzátonyát: az örök magyar lélek gránitsziklája még mindig ott fog állani az idők viharos óceánjában. El fog mulni az a harcos indulat is, mely e vita során magyart magyarral állított szembe — de sohasem fog elveszni az igazi komoly nemzeti érzés, amelyet, amint valamennyien őseinktől örököltünk, úgy át fogunk örökíteni késő unokáinkra is s amely örökségért ne magunkra és fajtánkra legyünk büszkék, hanem legyen „soli Deo gloria“ — egyedül Istené a dicsőség.»

*

Az ellentétek Ady Endre körül hevesebbek, a bírálóok engesztelhetlenebb hangúak, mint bármikor a multban. Az a körülmény, hogy egy előkelő állású pap magasztaló hangon írt Ady Endréről, a vita terére szólított olyan tudományos írókat, akik eddig csak távolabbról figyelték az Ady-kultuszt. A harc tovább lángol.¹

P. J.

Elhúnytak.

ALEXANDER BERNAT dr. ny. egyet. tanár szül. Budapesten 1850 ápr. 13-án, megh. u. o. 1927 okt. 23-án. Filozófiai és esztétikai író. Sokáig a B. Hírlap, majd az Ujság és a P. Lloyd cikkírója és színházi kritikusa volt. Cikkei a Beöthy-féle Képes m. irodalomtörténetben, a B. Szemlében, az Athenaeumban, melynek egy ideig szerkesztője volt stb. Esztétikai munkái: *Shakespeare Hamletje*. Bp., 1902. — *Művészet, a művészet értékéről, a művészeti nevelésről*. — U. o., 1908. — Magyarázatokkal kiadta Madách Imre: Az Ember Tragédiája c. művét, Shakespeare Hamletjét és válogatott munkáit (Remekírók Képes Könyvtára), valamint Madách vál. műveit (Magyar Remekírók). — Álnéve: Alfa.

BERZSENYI JÁNOS dr. kir. közjegyző, megh. Lengyeltótiiban 1927 szeptemberében 51 éves korában. Vidéki lapokba írt verseket.

BREITTFELD DEZSÓ volt nyomdatulajdonos, majd pénzünt. igazgató, megh. Budapesten 1927 októberében. — A Szombathelyt megjelenő Vasvármegyei Napló kiadótulajdonosa és főszerkesztője volt.

GERLAI VILMOS hírlapíró, megh. Budapesten 1927 szeptemberében 82 éves korában. A N. Pester Journal munkatársa volt.

GOBI IMRE ny. ev. gimn. igazgató, szül. Hódmezővásárhelyen 1846 dec. 1-én, megh. Budapesten 1927 szeptemberében. 1879—84-ig Sopronban, 1884—1909-ig Budapesten működött. Versei, elbeszélései és kritikái a B. Szemlében, Vasárnapi Ujságban, Ország-Cilágban és Hódmezővásárhelyben. — *Taukönyvei: Magyar irálytan*. Bp., 1886. — *Szerkesztéstan*. U. o., 1887. — *Szerkesztéstan és retorika*. U. o., 1888. — *Poétika*. U. o., 1889. — *A magyar nemzeti irodalom története*. U. o., 1892. — Verskötete: *Csak szálljatok!* U. o., 1927.

HENTALLER MARIA (özv. Fayl Frigyesné) zenetanár özvegye, szül. Jászberényben 1850 júl. 7-én, megh. Budapesten 1927 októberében. Ifjúsági művei: *Mesék és regék*. Bp., 1883. — *Kis mesék*. U. o., 1884. — *Kedvenc könyvem*. U. o., 1884. — *Hetedhét országon túl*. U. o., 1886. — *Mesék a fonóból*. U. o., 1886. — *Hol volt, hol nem volt*. U. o., 1886. — *A magyar trónokról*. U. o., 1889. — *Leányévek*. U. o., 1894. — *Fekete Kató*. 1899 (és 1911). — *A Sződy-lányok*. U. o., 1904. — *Róza története*. U. o., 1904. — *Meskincs*.

¹ A hírlapokon kívül egyebütt is állandó az Ady-kérdés vitatása. A folyóiratok Ady-cikkeiről, elsősorban Zolnai Béla szemléjének Ady-védelméről, s a legújabbban megjelent Ady-könyvekről, különösen Földessy Gyula Ady-tanulmányairól, folyóiratunk megfelelő rovatai tájékoztatják az olvasókat.

tár. U. o., 1905. — *Otthon nélkül, haza nélkül.* U. o., 1918. — *Legszebb mesék.* U. o., 1919. — *Sok-sok tarka mese.* U. o., 1920.

HORVATH ISTVÁN v. nyomdaigazgató, megh. Kaposvárt 1927 októberében 42 éves korában. Novelláskötete: *Fakadó vizek.* Kaposvár, 1911. (Domingó álnéven.)

KAPOSSY LUCIÁN (IGNAC) ev. főisk. tanár, szül. Lovasberényben 1849 okt. 19-én, megh. Pápán 1927 októberében. Eredetileg bencés tanár volt. 1881-ben lett ref. Számos irodalomtörténeti és esztétikai cikket írt a vidéki lapokba. Átdolgozott több ifj. művet magyarra. Egyéb irodalmi érdekű művei: *Költészettan és olvasókönyv.* Sárospatak, 1887. — *P. Ovidius Naso műveiből szemelvények.* Pozsony, 1887. — Szerk. a M. Ifjúsági és Népkönyvtár 23—46. füzetét és a pápai Jókai-kör évkönyvét.

MASZNYIK ENDRE ny. teológiai igazgató, szül. Tiszaföldváron 1851 szept. 24-én, megh. Budapesten 1927 okt. 17-én. A pozsonyi ev. teológiának 1882-től tanára, 1895-től igazgatója volt. Nagy irodalmi munkásságot fejtett ki. Szerkesztette a Mi Otthonunk és Isten Igéje c. szaklapokat. Irodalomtörténeti szempontból megemlíthető 1895-ben megjelent Új-Szövetség fordítása.

MILE PÁL ny. rendőrkapitány, megh. Debrecenben 1927 szeptemberében 53. évében. Fiatalabb korában hírlapíróskodott.

RADA ISTVÁN c. prépost, kanonok, szül. Pápán 1854 júl. 9-én, megh. Veszprémben 1927 szept. 30-án. 1876 óta irogatott a M. Koronába, a M. Államba, a M. Szemlébe és dunántúli hírlapokba. Alneve: Pápai. Számos novella- és regényfordítása jelent meg önálló kötetekben; köztük Chateaubriand: *A vértanúk.* Bp., 1888.

VOGL RÓZA (özv. Mandovszky Richardné), megh. Budapesten 1927-szeptemberében. Fővárosi hírlapokba irogatott.

G. P.

Hirek.

Herczeg Ferenc a sajtószabadságról. — „1848-ban a jelszó a sajtószabadság volt: szent dogma, amely előtt hívően meghajolt az akkori szabadelvűség. De mi lappangott e jelszó mögött, mi volt a holt dogma élő lolke? A vágy, hogy a sajtót a magyar kultúra fegyverévé tegyék... A sajtó azonban magában véve még nem jelent kultúrát; csak alkalmas eszköze a kulturális építésnek, éppúgy, mint a rombolásnak. A sajtót tehát aszerint kell értékelni, hogy milyen célok szolgálatában áll. A kard, mely a hazáját védő katoná kezében villog, minden tiszteletre és kiváltságra érdemes; az útonálló kezéből azonban ki kell csavarni és össze kell törni a fegyvert. A nemzet, mely szabadságokkal védi meg a nemzet ellenségeinek fegyverviselési jogát; nem felvilágosodott, hanem ügyefogyott. Tehát: éljen a sajtószabadság! — de Vörösmarty szavaival: Addig éljen, míg a honnak él. Ezt a feltételt a királytól az újságíróig minden közpályán lévő magyarnak vallania kell. És így, ha egyszer leszámoltunk a szavak igazi értelmével, március 15-ike a nemzeti sajtó szabadságünnepé és a nemzetellenes sajtó gyásznapja lesz.“

A Tótágas-ügy. — Mészöly Gedeon egyetemi tanár vígjátékot írt a politikai kiszagda típusáról. Darabját 1927 májusában előadták a szegedi

színházban. A parlament gazda-képviselői felháborodva vettek tudomást a vígjátékról s a képviselőházban hevesen megtámadták a szerzőt. A hírlapoknak és a közönségnek általában az volt az álláspontja, hogy irodalmi munka miatt nem támadhat ilyen méretű politikai harc, a képviselők egy része azonban megtorlást követelt. A szerzőnek több tekintélyes védelmezője akadt, így Rákosi Jenő: „Ami azokat a politikusokat illeti, akik sértve érzik magukat a darab szatírájától s a parlamentet mozgósítják elégtételért: ez a dolog már igazán a szatíra területére tartozik. Se császári palást, se papi ornátus, se bírói szék, se semmi dísz és hatalom nem mentesít ma senkit a szabad vélemény nyilvánításától, a bírálatnak semmi formájától, ahova a gúny és a kifigurázás is tartozik. A sértés ellen pedig védelem van a bírónál és nem a közigazgatási hatalomnál. Ezt, aki nem akarja tűrni, az ne vállalkozzék országos szereplésre, az ne akarja egy nemzet sorsát szavazatával intézni.” (Pesti Hírlap.) Herczeg Ferenc szerint: „Az a lárna, amely nem régiben a Tótágas körül kirobbant, régi emlékeket elevenített meg sokak szívében. Az elmúlt szép békeidők parlamenti embervadászatainak jól ismert hangzavara volt ez... Az, hogy a Tótágas jó, vagy rossz komédia-e, nem politikai kérdés. Nincs törvény a rossz darabok ellen, valamint a rossz parlamenti szónoklatok ellen sincs és a képviselők csakugyan élnek is a kontárkodás szabadságával, akár a komédiairók... Annak, aki résztvesz a politikai életben, a gúny és szatíra csipéiseivel szemben — legyenek azok szelídek vagy mérgek, elmések vagy otrombák — csak egy fegyvere van: a közömbösség. Annál nyájasabban kell mosolyognia, minél érzékenyebben éri a támadás. Más védekezés nincs. A kiszagdáknak is meg kell tanulniok ezt a politikus mosolyt, amelyet évszázadok óta ott látnak a többi osztályok arcán. Hiszen Molière óta az egész francia és franciáskodó vígjátékirodalom abból él, hogy torzképeket rajzol a polgári osztály egyes típusairól. Ha a polgárság komolyan venné ezeket a komédiákat, akkor meg kellene rohannia és le kellene rombolnia a színházakat, ahol a polgári férj mindig hülye, a férjes polgárasszony mindig erkőlestelen, a polgárfiú pedig mindig komisz. Vagy írtak valaha kiszagdákról olyan hangon, mint Shakespeare írt az angol nemeségről, midőn megalkotta a gyáva, hazug és korhely Lear John Falstaff alakját? És miért nem háborognak az uralkodó családok Lear király és Hamlet szörnyűségei miatt? Ezek külföldi példák, de hiszen találkoznak magyarok is. Tudja-e N. N. képviselő úr, hogy van egy magyar komédia, amelynek a címe Csizmadia, mint kísértet? Ha a képviselő úr sorompóba tud szállni a kiszagdáért, miért tűri el, hogy a kisiparosokat gúnyolják? Talán végig is nézte, alkalmasint nevetett rajta, bizonyára tapsolt is a komédiának? Hát nincsenek a képviselő úr választókerületében csizmadiák? No hiszen, tessék csak megvárni a legközelebbi választásokat, — nem kételkedünk benne, hogy az önérvényes iparosok meg fogják találni azt a választ, amely tiszteletreméltó osztályuk ellenségét méltán megilleti.” (Pesti Hírlap.)

A Nemzeti Színház elmúlt esztendeje. — A Nemzeti Színház 1926—27. évi idényében 334 előadást tartottak. 20 magyar író 30 darabbal, 16 idegen író 29 darabbal szerepelt. Magyar darabokat 240-szer, külföldi darabokat 94-szer játszottak. A magyar szerzők közül legtöbbször kerültek színre a következőknek darabjai: Csáthó Kálmán (68-szor), Herczeg Ferenc (38-szor), Zilahy Lajos (30-szor), Madách Imre (25-ször), Harsányi Zsolt (13-szor),

Szigligeti Edo (10-szer). A magyar darabok előadásainak 28 százaléka Csathó Kálmán két darabjára esett. E statisztika kapcsán Szász Károly az egyik napilapban súlyos kifogást emelt az ellen, hogy Kisfaludy Károly, a magyar vígjáték atyja, egyetlen egyszer sem jutott szóhoz ebben az idényben s ebben a megszégyenítő elbánásban osztozott vele Vörösmarty Mihály is. „El tudná-e valaki képzelni a francia színpadot Molière, és a németet Schiller nélkül? Ne tessék azzal a léha, cinikus mentességgel jönni, hogy Kisfaludy nem Molière. Hát világirodalmi szempontból nem az, — de nekünk éppen olyan jelentős, éppen olyan szent. S a Csongor és Tünde, a Marót bán s a Czillei és a Hunyadiak költője pedig még tán világirodalmi mérték szerint sem igen áll messze a Stuart Mária, Wallenstein és Don Carlos nagy német poétájától. Eddig legalább egy-egy születésnapjára láttunk ímmel-ámmal előrántott Kisfaludy- és Vörösmarty-darabot. Most az igazgatóság ezt a tradíciót is felrúgta... Teljes meggyőződéssel hangoztatjuk, hogyha a külföldön ilyesvalami történnék, mint amilyen minősíthetetlen eljárás volt a Nemzeti Színháztól egy egész idényen keresztül mellőzni a magyar dráma történetének említett két nevezetes hőst: a közvélemény felháborodásának vilara — mely bizonyára nemcsak a sajtóban, hanem a parlamentben is üvöltene — elsöpörné azt a régimet, amely a nemzet első színházában így csapkodja arcu a nemzetet és gondolatot!” (8 Órai Ujság.)

A Nagyasszony-ügy. — Pédátlan botrányok között zajlott le 1927 októberében Szomor Dezső Nagyasszonyának előadása a Nemzeti Színházban. A színház igazgatója, Hevesi Sándor ragaszkodott a darab előadásához s az állami kormányzat is úgy látta, hogy semmi ok sem lehet a próbák megszüntetésére, mert a rendőrség rendet teremt, ha az irodalmi és nacionalista tüntetők zavarni akarják a színészek játékát. A tüntetők elkeseredésével szemben minden kormányintézkedés kudarcot vallott, a Nemzeti Színház környékén valóságos ostromállapot volt, a rendőrök szembe kerültek az ifjúsággal, az előadás botrányba fült. A Nagyasszony harmadik előadását már nem lehetett megtartani.

Vajda János emléke. — A fejérmegyei Vál községben 1927 május 9-én tartották meg Vajda János centennáris ünnepét. A költő a fővárosban született ugyan, de gyermekkorát a váli erdészházban töltötte s férfikorában is gyakran ment haza pihenni. Az ünnepségen beszédekkel mondtak és verseket adtak elő többek között: Bán Aladár, Feleki Sándor, Koroda Pál. Szomorú mozzanat, hogy a költő egyetlen testvérhúga, aki már közel kilencven ösztendő, a fejérmegyei Csákvár község szegényházában él.

Új könyvek.

Verses kötetek.

- Bakó József: Arva kalászkok. Szombathely. 1927. 80 l.
 Berkényi Károly: Hitben az élet. Bp. 1927. 106 l. Élet.
 Góbi Imre: Csak szálljatok! Bp. 1927. 148 l. Légrády.
 Hegedüs József: Magyar Szikrák. Hazafias versek. Bp. 1926. 32 l.
 Reményik Sándor: Két fény között. Cluj-Kolozsvár. 1927. 84 l. Erdélyi Szépírók Céh.

Elbeszélő kötetek.

- Lábán Antal és Keresztury Kálmán: Magyar regék. Berlin, 1927. 112 l. Voggenreiter.
- Lázár István: Aranykapuk városa. Bp. 244 l. Légrády.
- Lőrinczy György: Az özvegy falu. Második kiadás. Bp. 160 l. Singer és Wolfner.
- Lőrinczy György: Gereblyém alói. Második kiadás. Bp. 160 l. Singer és Wolfner.
- Makkai Sándor: Ördögsekér. Bp. 432 l. Genius.
- Méray-Horváth Károly: Új sugarak. Bp. 454 l. Athenaeum.
- Szombathy Viktor: Mikulics szárazon és vizen. Berlin, 1927. 88 l. Voggenreiter.
- Váczy József: Pusztai harangszó. Berlin, 1927. 250 l. Voggenreiter.

Tudományos munkák.

- Alszeghy Zsolt: A lírai költészet művészete. Bp. 1927. 32 l. Élet.
- Angyal Dávid: Kölcsey Ferenc. Bp. 1927. 36 l. Irodalomtörténeti Füzetek. 16. szám.
- Babinger Ferenc, Gragger Róbert: Literaturdenkmäler aus Ungarns Türkenzeit. Berlin. 1927. 232 l.
- Balogh Albn: Ország és nyelv a magyar történelemben. Bp. 1928. 166 l. Szent István-Könyvek.
- Brisits Frigyes: Sziklay János írói egyénisége. Bp. 1927. 16 l. Stephaneum.
- Brisits Frigyes: A ferences szónoklat szelleme. Különlenyomat. 20 l.
- Budai Gergely: Joannes Chrysostomos pedagógiája. Bp. 1927. 90 l. Sylvester.
- Dávid Antal: Babel és Assur II. Művelődés. Bp. 1928. 264 l. Szent István-Könyvek.
- Dézi Lajos: Magyar történeti tárgyú szépirodalom. Bp. 1927. 164 l. A Magyar Történettudomány kézikönyve. I. kötet. 4/B füzet.
- Dingha Sándor: A filozófia Széchenyi hitelében. Szekszárd. 1927. 228 l.
- Divald Kornél: Magyarország művészeti emlékei. Bp. 1927. 256 l. Egyetemi Nyomda.
- Forgács Ferenc: Herczeg Ferenc költészete. Gyöngyös. 1927. 64 l. Különnyomat.
- Földessy Gyula: Újabb Ady-tanulmányok. Berlin. 1927. 190 l. Voggenreiter.
- Friedreich Endre: Gróf Batthyány Lajos utolsó napjai. Bp. 1927. 38 l. Különlenyomat.
- Gábor Gyula: A Szent István-napi ünnep története. Bp. 1927. 58 l. Franklin.
- Gálos Rezső: A Dunántúl a két Kisfaludy történetében. Bp. 1927. 74 l. Irodalomtörténeti Füzetek. 18. sz.
- Gárdonyi Albert: A történelmi segédtudományok története. Bp. 1926. 36 l. A Magyar Történettudomány Kézikönyve. II. kötet. I. füzet.
- Gulyás József: Üvegcserepek. Sárospatak. 1927. 40 l.
- Hajnal István: Egy magyar herceg ifjúkora Napoleon idejében. Bp. 1927. 62 l. Különlenyomat.
- Hankó Béla: A megújulás. Bp. 186 l. Athenaeum.

- Hegedüs Zoltán: Katona József lírai költészete. Bp. 1927. 56 l.
- Horváth Jenő: A modern Amerika története 1492—1920. Bp. 1928. 122 l.
Szent István Könyvek.
- Hoványi Béla: Erdős Renée. Miskolc. 1927. 32 l.
- Huszár Elemér: A katolikus házasságjog rendszere. Bp. 1928. 108 l. Szent István Könyvek.
- Inre Sándor: A közös munka lelki akadályai. Néhány vonás a mai magyarság arculatának egyik oldaláról. Bp. 1927. 26 l. Különlenyomat.
- Jablonkay Gábor: Az iskoladrámák a jezsuiták iskoláiban. Kalocsa. 1927. 20 l. Különlenyomat.
- Kallós Ede: Görög-római vallástörténet és mitológia. Második kiadás. Bp. 1927. 220 l.
- Kecskés Pál: A házasság etikája. Bp. 1928. 150 l. Szent István Könyvek.
- Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777—1848. Két kötet. Bp. 1927. 1258 l. Egyetemi Nyomda.
- Lám Frigyes: Virághalmi Ferenc. Győr. 1927. 16 l. Különnyomat.
- Lux Gyula: A nyelv. Bp. 136 l. Athenaeum.
- Losonczy Zoltán: Bél Mátyás és a magyar tudomány. Bp. 1927. 18 l. Különnyomat.
- Magyar népballadák. Bevezetésekkel és jegyzetekkel kiadta Gragger Róbert. Bp. 1927. 212 l. Magyar Irodalmi Társaság.
- Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár. Szerkeszti: Zsinka Ferenc. XI. évf. Bp. 1927. 32 l.
- Madzsar Imre: A II. Géza korabeli névtelen. Bp. 1926. 20 l. Értekezések a történeti tudományok köréből. XXIV. kötet. 11. sz.
- Makoldy Sándor: A káromkodás elterjedése és büntetése hazánkban 1850-ig. Bp. 1926. 24 l. Különnyomat.
- Meszlényi Antal: A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben. Bp. 1928. 258 l. Szent István Könyvek.
- Mitrovics Gyula: Konzervatív irodalom és progresszív irodalom. Debrecen. 61.
- Mitrovics Gyula: Szanálás és nevelés. Debrecen. 1927. 10 l.
- Nagy L. József: Előadások a fizikatanítás és tanárképzés köréből. Kecskemét. 72 l.
- Nagy Sándor: Ady Endre költészete. Bp. 1927. 130 l.
- Négyesy László: Irodalmi valutarentés. Reális és túlcaspangó Ady-kultusz. Levélváltás Hegedüs Loránttal. Bp. 1927. 16 l.
- Papp Viktor: Beethoven élete és művei. Második bővített kiadás. Bp. 1927. 190 l. Pantheon.
- Pesti György Haláltáncéneke. Bevezetéssel ellátva közli: Dézsi Lajos. Bp. 1927. 80 l.
- Petri Mór: Emlékezés Váradi Antalról. Bp. 1926. 40 l.
- Pintér Jenő: Szinnyei József l. tag emlékezete. Bp. 1927. 20 l. M. T. Akad.
- Radó Polikárp: A kereszténység szent könyvei. I. Öszövétség. Bp. 1928. 280 l. Szent István Könyvek.
- Rass Károly: Erdélyi iskoláztatás és tudományosság a középkorban. Cluj-Kolozsvár. 1924. 48 l. Különnyomat.

- Rass Károly: A párizsi irodalom 1925-ben. Cluj-Kolozsvár. 1926. 20 l. Különlenyomat.
- Ravasas Iászló: Tudom, kinek hittem. Beszédek, cikkek, prédikációk. Bp. 1927. 350 l. Studium.
- Révay József: Petronius és kora. Bp. 1927. 260 l. Franklin.
- Szász Károly: „Magyar fa sorsa“ Makkai püspök Ady-könyvének bírálata. Bp. 1927. 40 l. Különlenyomat.
- Szigetváry Iván: Kisebb munkák. Bp. 1927. 320 l.
- Szalay József: Széchényi emlékezete. Szeged. 1927. 16 l.
- Szendrey Zsigmond: Falucsúfolóink. Bp. 1927. 12 l. Különlenyomat.
- Szerb Antal: A magyar újromantikus dráma. Bp. 1927. 32 l. Irodalomtörténeti Füzetek. 17. sz.
- Szigethy Lajos: Luther lelke. Bp. 1927. 144 l. Evangélikus Tanáregyesület.
- Szinnyei Ferenc: Kisfaludy Károly. Bp. 1927. 42 l. Irodalomtörténeti Füzetek.
- Franz Sinnyei: Die ungarische Literatur der Gegenwart. Berlin. 16 l.
- Takáts Sándor: Szegény magyarok. Bp. 500 l. Genius.
- Tóth Géza: A matematikai oktatás Herbart paedagógiájában. Pécs. 1926. 118 l.
- Új adatok Károlyi Gáspárról. I. Megjegyzések Iványi Béla Göncz sz. város története c. műve egyes részeihez. Írta: Harsányi István. II. Károlyi Gáspárra vonatkozó hat okmány. Latinból fordította: Gulyás József. Sárospatak. 1927. 16 l.
- Vác az irodalomban. Összeállította: Tragor Ignác. Vác. 1925. 320 l.
- Waisbecker Ede: Pázmándi Horvát Endre szépirodalmi munkássága. Pécs. 1927. 144 l. Symposium Könyvek.
- Vasvármegye és Szombathely város kultúregyesülete és a vasvármegyei múzeum II. Évkönyve. Szerkesztette: Várady Imre. Szombathely. 1927. 262. l.
- Zolnai Béla: Modern irodalmunk és az irodalomtudomány. Szeged. 1927. 16 l. Széphalom-Könyvtár. 1. sz.
- Zolnai Béla: A Széphalom taglalatja. Adalék az irodalmi visszavonás történetéhez. Szeged. 18 l. Különlenyomat a Széphalom 1927. évf. 4—6. sz.
- Zolnai Béla: A nyelvi kifejezőség formái. Pécs. 1927. 26 l. Különlenyomat.

Fordítások.

- La Fontaine összes meséi. Ford.: Vikár Béla, Kozma Andor, Telekes Béla és Zempléni Árpád. Bp. 1927. 40 l.
- Jack London: A korhely és a tündér. Ford.: Tersánszky Jenő. Bp. 174 l. Athenaeum.
- Guiglelmo Ferrero: A harmadik Róma. Ford.: Révay József. Két kötet. Bp. 988. l. Génius.
- Godefroid Kurth: A modern civilizáció kezdete. Ford.: Michel Károly. Bp. 1928. 364 l. Szent István Könyvek.
- Marcel Prévost: Az olthatatlan tűz. Ford.: L. Ujváry Lajos. Bp. 300 l. Génius.
- Luigi Pirandello: Forog a film. Ford.: Fáy E. Béla. Bp. 220 l. Athenaeum.

- Pierre La Maziere: Szép temetésem lesz. Ford.: Beöthy Lydia. Bp. 223 l. Kultúra.
 Goethe: Dalok, balladák, egyéb költemények. Ford.: Szigethy Lajos. Mezőtúr. 1927.

Egyéb könyvek.

- Gábor Géza: Az irredentizmus. Sopron, 1927. 32 l.
 Gopcsa László: Vallásosság Gárdonyi írásaiban. Eger. 1927. 14 l. Különnyomat.
 Halász László: Magyar irodalomtörténet összefoglaló tételekben. Második kiadás. Bp. 1927. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
 Hatvany Lajos: Ady a kortársak közt. Ady Endre levelei és levelek Ady Endréhez. Bp. 254 l. Génius.
 Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1913—1923. évi állapotáról és működéséről. Közzéteszi a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatósága. Bp. 1926. 70 l.
 Köveskúti Eugenjusz: Nowa literatura Wegierska. Kraków. 1927. 28 l.
 Magyar Cserkészvezetők Könyve. Második kiad. Szerkesztette Sik Sándor. Bp. 1925. 364 l.
 Magyar Panteon. Nemzetünk nagyjainak és kiválóságainak a Kerepesi-temetőben lévő sírjai és síradatai. Összeállította: Makoldy Sándor. Bp. 1927. 38 l.
 Murgács Kálmán harmadik nótáskönyve. Bp. 1926. 24 l.
 Nemes Zoltán: Az egységes magyar gyorsírás tankönyve. Bp. 1927. 96 l. Franklin.
 Öreg diák a múltba néz. Bp. 1927. 64 l. A Rozsnyói Öreg Diákok Szövetsége.
 Péchy-Horváth Rezső: Spanyolok. Bp. 1927. 130 l.
 Prohászka-breviárium. Összeállította: Brisits Frigyes. Bp. 1927. 110 l. Élet.
 Romhányi Sándor: A koravénülés okai. Erkölcsei korrajz. Bp. 1927. 20 l.
 Tonelli Sándor: Emberi problémák. Szeged, 1927. 226 l.
 Wlassics Gyula felsőházi elnök Székfoglaló Beszéde. Bp. 1927. 12 l. Athenaeum.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1927 május hó 14-én tartott felolvasó üléséről. — Elnök Szász Károly.

Farkas Gyula: A felvidéki magyar irodalom címmel tartott felolvasást.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1927 október 8-án tartott felolvasó üléséről. — Elnök: Négyesy László.

Gulyás József: Keresztessy József élete és munkái címmel, Nagy Sándor: Petőfi és Ady-ról tartott felolvasást.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1927 november 12-én tartott felolvasó üléséről. — Elnök: Négyesy László.

Elek Oszkár Walter Scott irodalmi hatásáról, Török Pál a Török Áfiumról tartott felolvasást.

Inhalt der selbständigen Mitteilungen.(Jahrgang 1927, Heft 7—8.)

Eugen Futó: Franz Herczeg. Der Verfasser beendet seine Abhandlung über den grossen Romandichter. Am Schlusse schreibt er über Franz Herczogs Tätigkeit in den Jahren 1925—26. Er analysiert seine grösseren Werke ausführlich. (Az arany hegedű, Magda'éna két élete, Tüz a pusztában, Kék róka, Arva László király, Tilla, Az élet kapuja, A fekete lovas, A fogyó hold, Aranyborjú, Sirocco, Kilenc egyfelvonásos, A híd.) Aus diesem Abschnitte des Romandichters sind hauptsächlich der Roman Az arany hegedű, Az élet kapuja, ferner die Dramen Kék róka, Arva László király und A híd hervorragend. — Wilhelm Tolnai teilt Texterläuterungen über ein Gedicht Johann Arany's mit und weist auf die Quelle einer Novelle Maurus Jókais hin. — Zsolt Alszogy: Zusammenfassende Bücherschau. Der Verfasser behandelt die Frago der neuesten Ady-Literatur. Über Andreas Ady, den hervorragenden ungarischen Symbolisten, Impressionisten, dekadenten Dichter wurde seit einigen Jahren seitens der Literaturhistoriker und Kritiker eine ganze Anzahl von Abhandlung mitgeteilt. Jüngst nahm Alexander Makkai, der reformierte Bischof Siebenbürgens, den Dichter in Schutz, der von den konservativen, nationalistischen Schriftstellern noch heutzutage erbittert angegriffen wird, weil diese es ihm nicht vergeben können, dass er im Dienste der revolutionären Ideen stand und Dichter der sinnlichen Liebe war. Zwei diesbezügliche gründliche Abhandlungen stammen von Julius Földossy und von Alexander Nagy. Ady liegt auch einen Artikel im Figyelő (Beobachter-) Abschnitte vorhandener Zeitschrift zu Grunde. Durch die Ady Problemen wurde das ungarische Publikum in zwei einander feindlich gegenüberstehende Teile geteilt. Es ist wahrhaftig ein Bekenntnis seiner Weltanschauung, wenn man seine Meinung über Ady an den Tag legt. Der Streit droht sich hauptsächlich um drei Punkte: um die Fragen der Religiosität, der Vaterlandsliebe und der Liebesdichtung des Dichters. Andreas Ady ist Schöpfer zahlreicher religiöser Gedichte, obzwar er an die Gottheit eigentlich nicht glaubt. Seine patriotische Dichtung ist zugleich eine sozialistische und revolutionäre Dichtung. Eine leicht verwundbare Stelle seiner Dichtung ist seine Liebeslyrik, welche durch ihre dekadente Lebensauffassung und durchdringende Sinnlichkeit auf die Seele moralisch umgestaltend einwirkt. Da Alexander Makkai, der reformierte Bischof Siebenbürgens, über den Dichter sich besonders günstig aussprach, erhoben zwei hervorragende Literaturhistoriker: der Universitätsprofessor Ladislaus Négyesy und der ehemalige Vorsitzende des ungarischen Abgeordnetenhauses Karl Szász einen Einspruch gegen das Bestreben Alexander Makkais. Diese Polemik erregte im ungarischen literarischen Leben ganz besonders Aufsehen und es wurde von allen Seiten zur Sache gesprochen. Die Gegensätze zwischen Andreas Adys Freunde und Gegner sind unüberbrückbar. Ausserdem zahlreiche kürzere Kritiken über belletristische und literaturgeschichtliche Arbeiten, mehrere Artikel mit literaturwissenschaftlichen Beziehungen aus Zeitschriften und Zeitungen, kurze Biographien verstorbener ungarischer Schriftsteller, das Verzeichnis neu erschienener Bücher und schliesslich Berichte über die Tätigkeit der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Felelős szerkesztő és felelős kiadó: Pintér Jenő. Budapest I, Attila-utca 1. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. Budapest, 1577—1927. (Dr. Czakó Elemér.)

